

Başak Ekim Akkan, Mehmet Baki Deniz, Mehmet Ertan
Fotoğraflar: Başak Erel

Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri

sfp
sosyal
politika
forumu

ANADOLU KÜLTÜR

Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri

Roman Topluluklar için Bütünlüklü Sosyal Politikalar Geliştirme projesi kapsamında yayımlanmıştır.

Başak Ekim Akkan, Mehmet Baki Deniz, Mehmet Ertan
Fotoğraflar: Başak Erel

Yayına hazırlayan: Taner Koçak

Kapak fotoğrafı: Başak Erel

Kapak ve sayfa tasarımı: Savaş Yıldırım

Baskı: Punto Baskı Çözümleri, www.puntops.com

Birinci Basım, Kasım 2011, İstanbul

ISBN: 978-605-87360-0-9

Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Kitabın hiçbir bölümü, EDRÖM (Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu ve Anadolu Kültür izni olmadan, hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (fotokopi, kayıt, bilgi depolama vb.) çoğaltılamaz.

COPYRIGHT © Kasım 2011

**Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme
Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (EDRÖM)**

Mithat Paşa Mah. Orhaniye Cad. No:31 Kat:3 Edirne

Tel/Faks: 0284 212 4128

www.edrom.org.tr

edrom70@mynet.com

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu

Kuzey Kampus, Otopark Binası Kat:1

No:119 34342 Bebek-İstanbul

Tel: 0212 359 7563-64

Faks: 0212 287 1728

www.spf.boun.edu.tr

spf@boun.edu.tr

Anadolu Kültür

Cumhuriyet Cad. No:40 Ka-Han Kat:3

Elmadağ 34367 İstanbul

Tel/Faks: 0212 219 1836

www.anadolukultur.org

iletisim@anadolukultur.org

Proje, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu'nun "Demokratikleşme ve İnsan Hakları İçin Avrupa Aracı Programı (EIDHR)" kapsamında sağlanan maddi destek ile gerçekleştirilmiştir. Projeye İsveç İstanbul Başkonsolosluğu da katkıda bulunmuştur. Bu kitabın içeriği Avrupa Birliği görüşleriyle ilişkilendirilemez.

Bu Program
Avrupa Birliği Tarafından
Finanse Edilmektedir

İstanbul

Roman Topluluklar İçin Bütünlüklü Sosyal Politikalar Geliştirme Projesi

Roman Topluluklar için Bütünlüklü Sosyal Politikalar Geliştirme Projesi, ED-ROM (Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu ve Anadolu Kültür tarafından yürütülmüştür.

Projenin danışmanlığını Başak Ekim Akkan, koordinatörlüğünü Goncağül Gümüş, idari asistanlığını Özlem Anadol, görsel danışmanlığını Başak Erel yapmıştır. Saha çalışması ve mülakatlar Başak Erel, Mehmet Baki Deniz, Mehmet Ertan ve Goncağül Gümüş tarafından gerçekleştirilmiştir. Fotoğraf atölyeleri ve sergiler ise Başak Erel ve Başak Ekim Akkan tarafından yürütülmüştür. Bu kitap Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu'ndan Başak Ekim Akkan, Mehmet Baki Deniz ve Mehmet Ertan tarafından kaleme alınmıştır.

Kasım, 2011

Teşekkürler...

Öncelikle Ayşe Buğra'ya teşekkür ederiz. Ayrıca, desteklerini esirgemeyen Özcan Yurdalan, Berke Baş ve Osman Kavala'ya teşekkür ederiz. Çalışma boyunca her türlü desteği sağlamış olan Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (EDROM), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politikalar Forumu ve Anadolu Kültür çalışanlarına teşekkür ediyoruz.

Erzurum'da sosyal hizmet uzmanı Vedat Paluli, Çetin Zengin, Samsun'da Metin Özbaskıcı ve Sabriye Gökçen, Konya'da Yeni Mahalle Muhtarı Ali Hakikat yaşadıkları şehirlerde halihazırda çalışmalar yürüten kişilerdi ve çalışma onların önemli katkıları ile gerçekleşti. İzmir'de Bergama Roman Kadın Derneği Başkanı Meryem Atmaca, Atmaca Kültür Turizm Derneği Başkanı Ali İhsan Tunç, Hatay'da Dom Derneği Başkanı Mustafa Karabulut ve Erkan Karabulut'un katılımıyla araştırma çalışması yürütülebildi. Kendilerine teşekkür ederiz. Fotoğraf atölyeleri ve görsel çalışmalar Ali Pekşen, Mehmet Cevizli, Çağıl Ömerbaş, Yüksel Coşkun, Hatice Kuyumcu'nun değerli katkıları olmaksızın gerçekleştirilemezdi.

Saha çalışmalarımızda gerçekleştirilen mülakatların deşifrelerini yapan Alp Kanzık, Gülseren Duman, Fidan Eroğlu, Pınar Gümüş, Nazlı Akçığ, Sidar Bayram, Duygu Doğan, Ceren Deniz Gören, Ezgi Güner'e teşekkür ederiz. Ayrıca, raporumuzun redaksiyonunu ve tashihini yapan Asena Günal'a, yayına hazırlık sürecinde katkılarını esirgemeyen Taner Koçak ve kurumu Punto Baskı Çözümleri'ne teşekkür ederiz.

İstanbul Ataşehir, Kaymakamlığı'na, Belediye Başkanlığı'na, Ataşehir Toplum Merkezi Müdürü Yasemin Kotan'a, Yenisahra Mahallesi Muhtarı Şeref Uzun'a, Barboros Mahallesi Muhtarlığı'na ve Barboros Mahallesi, Yeni Sahra ve Küçük Bakkalköy Mahallesi sakinlerine teşekkür ederiz.

Erzurum Valiliği'ne, Vali Yardımcısı Nurullah Aktaş'a, Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na, Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri Deniz Köken'e, Büyükşehir Belediyesi Spor ve Sosyal İşler Şube Müdürü Vedat Palulı'ya, SYDV Müdürü Zekariya Deniz'e, Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Müdürlüğü çalışanı Muammer Eser, Aşağı Sanayi Mahalle Muhtarı Cevat Ak'a, Emin Kurbu Mahallesi Muhtarlığı'na ve Meryem Zengin'e, Abdurrahmanağa, Emin Kurbu ve Aşağı Sanayi Mahallesi sakinlerine teşekkür ederiz.

Samsun Valiliği'ne, Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na, Canik Belediye Başkanlığı'na, Belediye Başkan Yardımcısı Mustafa Erbay'e ve Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Müdür Şerif Mırık'a, Canik Kaymakamlığı'na, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne, Yavuz Selim Mahallesi Muhtarı Ömer Gezginci'ye, Samsun 264 Evler Muhtarlığı'na, Muhtar Günay Sobatay'a, Canik Emrullah Efendi İ.Ö.O. Müdürü Kemal Akın'a, Samsun Yavuz Selim Yatılı Bölge İ.Ö.O. Müdürü Kemal İnce'ye, Karadeniz Bölgesi Roman Kültürünü Araştırma Eğitim ve Kalkındırma Derneği Başkanı ve üyelerine, Yavuz Selim Mahallesi ve 264 Evler TOKİ Konutları Mevkii sakinlerine teşekkür ederiz.

Konya Valiliği'ne, Vali Aydın Nezih Doğan'a, Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na ve Genel Sekreteri Haşmet Okur'a, Karatay Kaymakamlığı'na, Konya Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne ve SYDV Müdürlüğü'ne, Karatay Zeliha Seymen İ.Ö.O. Müdürü Seyfi Üstün, Konya Yeni Mahalle ve Doğanlar Mahallesi Muhtarı ve ihtiyar heyeti azalarına, Karatay 3 Nolu Sağlık Ocağı Doktoru Özgür Ünal, Yeni Mahalle, Doğanlar ve Çimenlik Mahallesi sakinlerine teşekkür ederiz.

İzmir Valiliği'ne, Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na, Bergama Kaymakamlığı Kaymakam Ahmet Ertan Yücel'e, Bergama Belediye Başkanlığı'na, Belediye Başkanı Mehmet Gönenç, Başkan Yardımcısı Burak Akgün ve Belediye eski başkanı Sefa Taşkın'a, Atatürk İ.Ö.O. Müdürü Önder Öztürk'e, Bergama Atmaca Kültür Turizm ve Dayanışma Derneği Başkanı Ali İhsan Tunç'a ve Bergama Kadın Derneği Üyelerine, Bergama Atmaca Mahallesi sakinlerine teşekkür ederiz.

Hatay Valiliği'ne, Vali Yardımcısı Şahin Bayhan'a, Antakya Belediye Başkanlığı'na ve Belediye Başkanı Lütfü Savaş'a, Hatay İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü sosyal hizmet uzmanlarına ve Müdürü Mevlüt Aydın'a, Hatay

Şeyhoğlu İ.Ö.O. Müdürü'ne, Hatay Dom Derneği Başkanı ve Yönetim Kurulu üyeleri, Hatay Emek Mahallesi, Altınçay ve Saraykent Mahallesi Muhtarlıklarına, Hatay Emek Mahallesi, Altınçay ve Saraykent Mahallesi sakinlerine teşekkür ederiz.

Sakarya Sakarya Valiliği ve Vali Mustafa Büyük'e teşekkür ederiz.

İçindekiler

Roman Topluluklar İçin Bütünlüklü Sosyal Politikalar Geliştirme Projesi.....	3
Teşekkürler	5
Önsöz	13
Projeye Dair.....	15
1. Giriş	23
2. Roman anlatılarında sosyal dışlanma	33
2.1. Roman algısı ve mekânsal damgalama	33
<i>Roman algısı ve mekâna dayalı damgalayıcı dil</i>	34
<i>Damgalı mekânlardan kurtulma: Gecekondu dönüşüm projeleri</i>	36
<i>Bir gecekondu dönüşüm projesi hikâyesi: Samsun 200 Evler</i>	38
<i>Mekânsal damgalama ve mahalle işi dayanışma ya da dayanış(a)mama</i>	44
2.2. Ekonomik yaşamdan dışlanma: Romanların emek piyasası ile ilişkileri	49
<i>Çalışan yoksullar</i>	49
<i>Ağır iş koşulları ve sağlık sorunları</i>	57
<i>Gelirin belirsizliği</i>	60
2.3. Devlet ve vatandaş ilişkileri: Hizmetlere erişim	62
2.3.1. Eğitim.....	62
<i>Maddi yetersizlik ve eğitimden kopuş</i>	63
<i>Okulda dışlanma ve eğitimden kopuş</i>	65
<i>Erken evlilik ve eğitimden kopuş</i>	67
<i>Farklı yaşam tarzları ve eğitimden kopuş</i>	68
<i>Kamusal eğitimin piyasalaşmasının Romanlar üzerindeki etkisi</i>	71
2.3.2. Sağlık	72
2.3.3. Sosyal yardımlara erişim	75
2.3.4. Belediye hizmetlerine erişim	79
3. Romanlara yönelik sosyal politikalar	85
<i>Güvenceli işlere erişim</i>	85
<i>Eğitime eşit katılım</i>	86
<i>Düzenli bir asgari gelir</i>	90
<i>Sağlık hakkı.....</i>	92
4. Sonuç: Romanların toplumsal katılımı. Çelişkiler, ümitler ve politikalar	97
Referanslar	101
Ekler	102

*Konya, Yeni Mahalle,
Ağustos 2010*

Önsöz

Başlangıçlar güzeldir,

2004 yılında yaşamdaki ince çizgiyi görmeye, çevremizdeki sorunları fark etmeye ve fark ettirmeye çalıştık. EDROM olarak birçok projeye imza attık, sorunlarımızı gündeme getirdik. Türkiyeli Roman yurttaşların yaşam standartlarının değişmesi yönünde eğitim, istihdam, barınma konularında çözüm önerileri oluşturmayı hedefledik.

Bu süreçte, EDROM olarak, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu ve Anadolu Kültür ile işbirliği içinde Roman Topluluklar için Bütünlüklü Sosyal Politikalar Geliştirme Projesi'ni 2010 yılının Nisan ayında başlattık. Yerelde uygulanabilir sosyal politika önerileri içeren çalışmanın başlangıcında neler yapabileceğimizi tartıştık, hangi şehirlerde, hangi kurumlarla görüşeceğimizi paydaşlarımızla belirledik. Ön ziyaretler yaparak 6 ilimizde çalışmalara başladık. Erzurum, Samsun, Konya, İstanbul Ataşehir, İzmir Bergama, Hatay illerinde yerel düzeyde uygulanabilir sosyal politika atölyeleri, mülakat çalışmaları ve sergiler gerçekleştirdik. Atölye çalışmalarımız, yerelde görüştüğümüz belediye, valilik, kaymakamlık ve şehirlerde bulunan diğer sivil toplum kuruluşlarıyla gerçekleşti. Saha çalışmalarımızı gerçekleştirdiğimiz mahallelerde çocuklarla yapmış olduğumuz resim ve fotoğraf çalışmalarından sergiler düzenledik ve bu sergilere yerel yönetimleri davet ettik. Sahada çalışan araştırmacı arkadaşlarımız mülakatlarımızı gerçekleştirdi. Son derece önemliydi söylenen cümleler, her bir kelime bizi dile getirdi.

Bergama'dan Filiz'in istekleri gibi aslında:

“Güzel bir hayat geçirelim, evlerimiz olsun, çoluğumuz çocuğumuz görüyor, yetiştiriyor ne isteyelim ki iş istiyoruz, eğitilmiş gençlerimiz olsun meslek sahibi...”

İsteklerimiz aslında herkes gibi bizim de aynı, bir cümlede istekler bu kadar

güzel ifade edilirdi. Bu projeyle birlikte yerel ve ulusal düzeyde uygulanabilir sosyal politika önerileri için yaklaşık 16 ay boyunca çalışıldı. Bu kapsamda gelecekle ilgili beklenti ve taleplerimiz hakkında gözlemlerimizden hareketle söz konusu Romanların yaşadığı mahallelerde bir ölçüde de olsa yaşam standartlarını iyileştirmek için sunduğumuz öneriler bulunmaktadır.

Erdinç Çekiç

EDROM

(Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme,

Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği)

Yönetim Kurulu Başkanı

Projeye Dair...

Bu çalışmanın geçmişi bizim için uzun soluklu bir sürece dayanıyor diyebiliriz. Ekim 2003'te İzmit şehir merkezinde tanıştığımız, kâğıt toplayıcılığı yaparak ailesinin geçimine katkı sağlayan onbir yaşındaki Aysel bizleri yaşadığı 28 Haziran mahallesine davet etmişti. Davet çalışmanın birlikte yürütüldüğü kurumlar ve kişilerle tartışıldığında öncelikle bu ziyaretin beraberinde getireceği olası 'riskler' değerlendirilmişti. Söz konusu 'risklerden' dolayı mahalle toplu taşıma hizmetinden yararlanamıyordu. Mahalleye yürüyerek gittiğimizde tanıştığımız çocukların aileleri ile çay eşliğinde başlayan sohbetimiz yaklaşık bir yıl devam etti. Yüz Yüze projesi bu şekilde başladı. Karşılıklı bir çabanın sonucunda oluşan güven ve saygı ortamında mahallede yaşayan çocuklar ve aileleri şehir merkezinde bulunan SHÇEK'e bağlı 80. Yıl Çocuk ve Gençlik Merkezi hizmetlerinden ve mahallede yürütülen gezici sanat atölyelerinden yararlanmaya başladılar. Yürütülen çalışmalar bir ihtiyaç, bir gereksinim olarak talep ediliyordu. Gezici sanat atölyeleri ve sohbetler yoluyla ihtiyaçların ve beraberinde çalışmaların içeriğinin birlikte oluşturuluyor olması birlikte çalışma isteğinin oluşmasına zemin hazırlıyordu.

Bu görüşmeler sonunda mahallede kurulan ve çocuklar ve gençler için bir sosyal merkez gibi çalışan Okuma Evi projesi ortaya çıktı, hayata geçirildi. Evin boyasının renginden, hangi saatler arası açık olacağına, yani mekânın nasıl kullanılacağına, mahallelinin katılımıyla mahallede yaşayan birim sorumlusu karar veriyordu. Okuma Evi mahallede ciddi bir dinamizm sağladı, ancak sorunlar sadece mahallede ortaya çıkıp mahallede sona ermiyordu. Mahallenin bütün kentte yaşadığı sosyal, ekonomik ve kültürel dışlanma süreçlerinin kamu kurum temsilcileri ve sivil toplum kuruluşlarıyla tartışılması ve kabulü, bu sorunların aşılabilmesi için etkili önlemlerin bulunması çalışmamızın en zor tarafıydı. Örneğin örgün eğitime erişemeyen ve kimlikleri olmayan yaşları 9 ile 14 arasında değişen 37 çocuğun şe-

hir merkezinde bulunan bir okulda ‘telafi eğitim programı’na başlaması sağlandı-ğında, yerel gazetede damgalayıcı bir dil ile bu konu haber yapılmış, okulun diğer velileri toplu olarak programdan şikâyetçi olmuş, okul yönetimi bu rahatsızlığın üstesinden gelmek için telafi eğitim programına devam eden çocukların tenefüs saatlerini değiştirme yoluna gitmiş idi. Bu bize sürecin zorluğunu gösteriyordu. Ancak, çocuklar için tek gerçeklik okul ile kurdukları ilişkiydi. Programa katılan 11 yaşındaki Sedat şöyle demişti: “okulun böyle bir yer olduğunu bilmiyordum, artık gitmek istemiyorum...” Çalışmayı yürütenler açısından bu ifade, bütünlüklü bir yaklaşımın geliştirilebilmesi noktasında çalışmaların, yaşanan çok boyutlu sosyal dışlanma süreçlerini gören, anlamaya çalışan bir noktadan geliştirilecek sosyal politika önerileri bağlamında planlanması ve yürütülmesinin gerekli olduğunu gösteriyordu.

Bu çalışmanın yürütüldüğü sırada Çingene / Roman gruplar dernekleşmeye başlamıştı. EDCİNKAY’ın (Edirne Çingene Kültürünü Araştırma Geliştirme Derneği) yürütülen çalışmayı yerinde gözlemlemesi sonrasında yapılan tartışmalarda yerel düzeyde uygulanabilir nitelikte olan sosyal politika önerilerinin geliştirilmesinin önemi ortaya çıkıyordu. SKYGD, SPF, EDROM, ÇAÇA işbirliği ile Ocak 2006 – Ekim 2007 tarihleri arasında Zonguldak, Çanakkale, Batman, Mardin/Nusaybin şehirlerinde, yerel düzeyde uygulanabilir sosyal politika önerileri geliştirilmesine yönelik olarak yapılan çalışma, şehirlerin kenarlarında kurulmuş olan Roman ve Dom mahallelerinde yürütüldü. Şehirlerin farklılıkları, çalışmanın her şehir özelinde farklı kurumlarla ve kişilerle biraraya gelinerek yeniden düşünülmesini gerekli kılıyordu.

Yerel düzeyde geliştirilebilecek sosyal politika önerilerinin tartışıldığı atölyelerde mahallelerin çok boyutlu sorunları şehrin farklı kurumlarının gündemine getirildi. Çoğu zaman şehirlerde inşa edilmiş olan Roman algısında dışlayıcı ve damgalayıcı bir dil hâkimken, Roman / Domların mevcut formel sistemlerin dışında kalmak istediklerine dair olan inanç sıklıkla ifade ediliyordu. Oysa mahallelere gidildiğinde, tanışıldığında, sohbet edildiğinde yaşadıkları sıkıntıları ifade edebilecekleri meclislere ihtiyaçlarını dile getiriyorlar, görüşülen kişiler maruz kaldıkları sosyal dışlanmayı paylaşabilmenin ötesinde ne yönde çalışmalar yürütülmesi gerektiğine dair çözüm önerilerini de sunabiliyorlardı. Benzer bir

durum, mahallelere gitme ve tanışma tecrübesi olan az sayıdaki kamu çalışanı (öğretmen, doktor, sosyal hizmet uzmanı) için de geçerliydi.

Romanların yaşadığı sıkıntıların anlaşılmasının ve tüm sorunların ve çözüm önerilerinin ifade edilebileceği platformların oluşturulmasının, bütünlüklü sosyal politikalar geliştirmede öncelikli olduğu çalışmanın her aşamasında açığa çıkıyordu. Öğrendiğimiz bu öncelik ve çalışmalardaki edindiğimiz deneyimler, Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu ve Anadolu Kültür'ün bir araya gelerek daha kapsamlı bir çalışmayı başlatmak için gerekli zemini oluşturdu. Nisan 2010'da başlayan Roman Topluluklar için Bütünlüklü Sosyal Politikalar Geliştirme Projesi'nin planlanması aşamasında ziyaret edilen İstanbul Ataşehir, Zeytinburnu, Çorlu, Erzurum merkez ve Oltu şehirlerinin mülki amirlerine, yerel yönetim temsilcilerine, mahallede çalışan sosyal hizmet uzmanına, ilgili kişilere ve mahallede yaşayan kişilere, yürütülmesi planlanan çalışmalar yazılı ve sözlü olarak aktarıldı, değerlendirme ve önerileri dinlendi. Gerçekleşen görüşmeler sonucunda şehirlerin yetkili ve ilgili kişileri ile birlikte, Haziran'da İstanbul Ataşehir'de başlayan çalışmalar, Erzurum, Samsun, Konya, İzmir / Bergama, Hatay/Antakya şehirlerinde devam etti. Şehirlerde yürütülen çalışmanın ilk ayağını tanışma sohbetleri oluşturuyordu, şehrin farklı kesimlerine kendimizi, kurumlarımızı tanıtıyor ve yürütülmesi planlanan çalışmanın hangi tecrübeler çerçevesinde tasarlandığını paylaşıyorduk. Kamunun ve yerel yönetimin, 'Çingene, Poşa, Abdal, Dom, Şıhbızın' olarak tabir edilen grupların yaşadığı mahallelerle ilgili yaklaşım ve fikirlerini dinliyorduk. Şehirlerin her birinde çalışma yürütülen mahallelerde yaşayan kişilerle farklı biçimlerde tanışıldı. Çalışmanın bu kişilerin katılımı ile yürütülmüş olması, şehirlerin farklı yapılarının, kuruluş hikâyelerinin ve Romanların şehir ile ilişkilerinin anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Çalışmanın her aşaması bu kişilerin ve çevrelerinin yönlendirmeleri ve bazı durumlarda kararları ile yürütüldü. Bu yaklaşım çerçevesinde, mahallelerde yaşayan kişilerle ve bu kişilere hizmet sunmakla yükümlü olan kamu kurumları çalışanları ile yürütülen derinlemesine görüşmeler çalışmanın ilk ayağını oluşturdu.

Çalışmanın diğer ayağını 9 – 15 yaş arası çocukların katılımı ile yürütülen fotoğraf atölyeleri ve mahallelerde açılan fotoğraf sergileri oluşturdu. Çalışmanın şehir özetinde son ayağını oluşturan kamu kurumlarının, yerel yönetimlerin ve ilgili sivil toplum örgütlerinin katılımı ile gerçekleşen yerel sosyal politika atölyelerinin de,

şehirlerde bulunan kamu kurum, kuruluş veya Roman / Dom derneklerinin ev sahipliğinde gerçekleştirilmesine önem veriliyordu. Bu çerçevede her şehrin farklılığı göz önünde bulundurularak gerçekleşen atölyeler her şehirde farklı temsilcilerin katılımı ile devam etti. EDROM, her şehir özelinde kırk civarında kurumu ve kişiyi atölye çalışmasına sözlü ve yazılı olarak davet ederken, çalışma ekibi şehrin mülki amirleri, yerel yönetim yetkilileri, mahallede çalışan sosyal hizmet uzmanı, öğretmen ve diğer ilgili kişiler ve mahalleliler ile bir araya gelerek atölye çalışmalarının içeriğini planlıyordu. Örneğin, sosyal politika atölyeleri, Erzurum'da Erzurum Büyükşehir Belediyesi'nin ev sahipliğinde İl SYDV, İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü yetkili ve çalışanlarının katılımı ile gerçekleştirildi. Samsun'da Emrullah Efendi İÖO Müdürü'nün okullarında yürütmeyi planladıkları bir öğün yemek çalışmasını dinleme imkânı bulduğumuz atölye, şehirde kurulu beş Roman derneği 'Roman Açılımı' toplantısında olduğu için Samsun Canik Belediyesi'nin ev sahipliğinde gerçekleştirildi. Konya'da İl SYDV'nin ev sahipliğinde gerçekleşen atölyeye Konya Büyükşehir, Karatay Belediyesi, mahalli yönetim yetkilileri, İl Sosyal Hizmetler ve üniversite yetkilileri katıldı. Kentsel dönüşüm projesinin yerinde iyileştirme ilkesine göre değil, şehrin 'rekreasyonu' ilkesi esas alınarak planlandığını dinledik. Atölyenin sonrasında mahallede gerçekleşen fotoğraf sergisi ise, 'dönüşüm planları' neticesinde yıkılması planlanan mahallede yerel yönetimin katkıları ile gerçekleştirildi. İzmir, Bergama'da Bergama Kaymakamlığı'nda gerçekleşen atölyede TOKİ kentsel dönüşüm proje önerisi taraflarca değerlendirildi. Hatay'da Dom Der'de (Dom Kültürünü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma Derneği) gerçekleşen atölyeye Vali Yardımcısı ve İl Emniyet Müdürlüğü yetkilileri katıldı. Şehirde Dom grupların içerisinde bulunduğu durum ve dernek çalışmaları değerlendirildi. Mülakatlarda ifade edilenler ve fotoğraf atölyelerinde gözlemlenenler aktarıldı.

Özetlemeye çalıştığımız üzere, uzun bir sürecin ürünü olan bu çalışma, Romanların yaşadığı sosyal dışlanma süreçlerini görünür kılmayı ve bunu mümkün olduğunca farklı kitleler ile paylaşmayı hedeflemektedir. Bu yönde önemli bir adım, örgütlü bir yapıyla bu sorunları görünür kılmak ve politika önerileri sunabilmektir. Bu da Roman örgütlerinin sosyal dışlanmaya karşı farkındalığa sahip sivil toplum örgütlerinin ve aktörlerinin de bir araya gelerek kamu politikalarını etkilemesiyle mümkün olabilir. Bu çalışmanın böyle bir sürece de katkı sunmasını diliyoruz.

Goncagül Gümüş
Proje Koordinatörü

1. Giriş

Toplumsal bütünleşme ve barış içinde beraber yaşayabilme, toplumların ortak gelecek tahayyülleri açısından önemli unsurlardır. Toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırıldığı ve vatandaş temelli eşitliğin sağlandığı adil bir toplumu gerektirirler. Bir toplumda sosyo-ekonomik duruma, etnik kökene, dinî inanca, cinsiyete, cinsiyet kimliğine, bedensel, zihinsel ve ruhsal sağlık durumuna veya yaşa bağlı ayrımcı politikaları körükleyen ekonomik ve sosyal uygulamalar, belli grupları sosyal dışlanma tehdidi ile karşı karşıya bırakırlar. Sosyal dışlanma, emek piyasasından kopma, eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişememe, siyasi, sosyal ve kültürel yaşama katılamamayı içeren çok boyutlu bir 'erişim' ve 'katılım' sorunudur. Diğer bir deyişle, toplumsal eşitlik ve sosyal adalet meselesidir.

Topluma aktif olarak katılamama şeklinde tanımlayabileceğimiz, yapısal sorunlara da işaret eden sosyal dışlanma, toplumsal olanın sorgulanması ile de ilgilidir. Byrne'a göre sosyal dışlanma, güvenceden yoksun bireylerin ekonomik, sosyal veya kültürel kaynaklara erişememesi ve toplum ile bağlarını yitirmesi sorunudur (Byrne, 1999). Madanipour, sosyal dışlanmanın çok boyutlu bir süreç olduğunu altını çizerek, sosyal dışlanma, siyasi süreçlere katılamama, emek piyasasına ve maddi kaynaklara erişememe ve ortak kültürel süreçlere dâhil olamama durumlarının bir araya gelerek yarattığı çok boyutlu bir dışlanma halidir (Madanipour, 2003). Madanipour'a göre ekonomik, siyasi, kültürel ve mekânsal alanlarda yaşanan sosyal dışlanma bireyi toplumun kısıyına itmektedir. İstihdam ağlarına ve güvenceli işe erişememe, emek piyasası ile ilişkilerin zayıflaması ve beraberinde güvenceli ve düzenli bir gelirin yokluğu ekonomik yaşamdaki sosyal dışlanmayı doğurur. Bunun yanında bireyin siyasi temsiliyetinin olmaması veya zayıflaması, dil din, yaşam biçimi gibi toplumun genelinden farklı olan özelliklerinin bir dışlanma biçimine dönüşmesi de, bireyin topluma katılımının önünde engel oluşturarak dışlanmasına sebep

olur. Bütün bu süreçler birleştiğinde, yaşamın her alanına nüfuz eden ve kalıcı diyebileceğimiz bir dışlanma biçimi ortaya çıkar.

Diğer yandan Madanipour, sosyal dışlanma kavramının erişim kavramı ile de birlikte düşünülmesi gerektiğini öne sürer. Karar alma süreçlerine, toplumsal kaynaklara ve hizmetlere erişimin olup olmaması sosyal dışlanmayı belirleyen bir durumdur. Madanipour'un tanımını değerli kılan bir diğer boyutu, tüm bu süreçlerin mekânlarda tezahürüne yaptığı vurgudur (Madanipour, 2003). Burada altını çizdiği nokta yaşamlarımızın geçtiği mekânların da toplumsal kaynak ve hizmetlere erişimi şekillendirmesidir. Topluma katılım ve kaynaklara erişim mekânsal pratiklerimiz ile doğrudan ilişkilidir ve mekânsal boyut, sosyal dışlanmanın yaşanma biçimlerini belirleyen bir faktördür. Örneğin, mekânsal ayrışma bireylerin emek piyasasına erişimlerinde önemli olan ilişki ağlarına ulaşmalarını engelleyen bir durum olarak karşımıza çıkar (Kempen, 2002). Mekânsal ayrışma sosyal dışlanmanın başladığı yerdir. Yaşanan dışlanmayı anlamak için bu mekânsal ayrışmayı anlamak gerekir. Diğer yandan mekânsal ayrışma mekânsal damgalamayı da beraberinde getirebilir. Damgalanan mekânlarda ikamet ediyor olmak birçok alana erişimde bireylerin önünde bir engeldir. Toplum tarafından riskli olarak kabul gören bir mekânda ikamet edenler bir süre sonra mekândan çıkamaz hale gelirler ve mekân sosyal dışlanmanın ana belirleyicisi haline gelebilir. Bir diğer dikkat çekilmesi gereken boyut ise, bu mekânların bir dayanışma alanı olmaktan da çıkmasıdır. Wacquant'a göre damgalanan mekânlarda, diğer mahalleliler ile beraber hareket etme isteğinden çok, bir an önce o mahalleyi terk etme, ve daha güvenceli konforlu mekânlara geçme isteği ağır basar (Wacquant, 1993). Dışlanan ve damgalanan mekân, dayanışmayı ve kolektivite duygusunu ortadan kaldıran, bireyleri kendi dışlanmışlıkları ile başbaşa bırakan bir dünya yaratır. Dışlanan mekânlardaki hizmetler de diğer yerlere göre kötüleşir. Örneğin, birçok kişi için nerede yaşadıkları, çocuklarının nasıl bir okula gittiğini, dolayısıyla da onları nasıl bir geleceğin beklediğini belirler niteliktedir (Byrne, 1999). Bu bağlamda sadece gelir yetersizliği ile açıklanamayan, mekânsal ayrışmalara, kaynaklara erişim ve topluma katılım sorununa dikkat çeken "sosyal dışlanma", yoksulluk üzerine çalışan araştırmacıların tercih ettiği bir kavram haline gelmektedir.

Romanların toplumsallığı da çok boyutlu bir sosyal dışlanma sürecini içinde barındırmaktadır. Yaşanan sorunları anlamak ve politika önerileri üretebilmek için yaşamın farklı alanlarında yaşanan sosyal dışlanmanın boyutlarını ve sü-

reçlerini anlamak gerekmektedir. Bu bağlamda da sosyal dışlanma kavramı, yoksulluğun çok boyutluluğuna vurgu yapması, süreçlere dikkat çekmesi ve mekânsal boyutu öne çıkarması ile Romanların toplum ile ilişkilerini anlama noktasında bize analitik bir çerçeve sunmaktadır.

Son yıllarda Romanların yaşadığı sorunları anlamaya yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar Romanların Türkiye toplumunun en dezavantajlı grubu olduğunun ve Romanlığın aynı zamanda bir yoksulluk durumu olduğunun altını çizmektedir.* Bu çalışmalarda, Romanların yaşadığı temel sorun alanları olarak istihdam, barınma, sağlık ve eğitim üzerinde durulmaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda öne çıkan sorun alanları şu şekilde özetlenebilir: Yaptıkları işler farklılık göstermekle birlikte Romanların büyük bir kısmı düzenli gelir getirmeyen ve sosyal güvencesiz işlerde çalışmaktadır ya da işsizdir. Romanların büyük bir kısmı gerek Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan, gerekse belediyelerden nakit yardımı ve/veya ayni yardım almaktadır. Sosyal yardımlar, geliri belirsiz olan Roman ailelerin yaşamlarında son derece önemli bir yere sahip olmakla birlikte, keyfiyete dayalı veriliş biçimleri, söz konusu yardımların Romanların yaşam koşullarını iyileştirme yönündeki etkisini azaltmaktadır. Roman toplulukların yerleşim koşullarına bakıldığında kentlerin dış çizgilerini oluşturan Roman mahallelerinde yaşayan grupların kentin sosyal ve kültürel yaşamından yararlanamadıkları söylenebilir. Özellikle son dönemde yerel yönetimler tarafından uygulanan kentsel dönüşüm çalışmalarında Roman toplulukların da yaşadığı yerleşim alanları yıkım tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Romanlar eğitim ile ilişkileri en kopuk gruptur. Roman çocukları arasında okulu terk etme oranının yüksek, devamsızlığın sık olduğu, üçüncü, dördüncü sınıfa gelmiş çocukların hâlâ okuma yazma bilmediği gözlemlenmiştir. Eğitim eksikliğini giderecek kapsamlı sosyal politikaların var olmaması sonucu çocuklar da çoğu zaman aileleriyle birlikte çalışmakta ve eğitim kurumlarıyla ilişkilerini koparmaktadırlar.

90'lardan bu yana Romanlar çeşitli illerde örgütlenerek yaşadıkları sorunları siyasi ve sosyal platformlara taşımaktadırlar. 2005'ten bu yana ise Roman derneklerinin sayıları hızla artmış ve Ege ve Marmara bölgesi başta olmak üzere

* Bakınız: Akkan E. B., Karatay A. (2007) *Romanlara Yönelik Sosyal Politikalar*, İstanbul: SKYGD; Fundacion Secretariado Gitano (2010) *Türkiye'de Romanların Durumu: Türkiye'de Çalışma ve İnsana Yakışır İş Koşulları Sorunları*, Avrupa Komisyonu için hazırlanmış rapor; *Biz Buradayız: Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi* (2008) Helsinki Yurttaşlar Derneği, European Roma Rights Center, Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, İstanbul.

bölgesel ve ulusal federasyonlar kurulmuştur. Kurumsallaşma süreçlerindeki sorunları devam etse de sayıları her geçen gün artan Roman dernekleri, Roman temsiliyetini çeşitli platformlara taşıma konusunda bir hayli yol almışlardır. Diğer yandan bugün katılım ve erişim sorunu devamlılığını korumaktadır. Siyasi partiler, meslek kuruluşları, sendikalar gibi birçok siyasi ve sosyal kurumda Roman temsiliyeti yok denecek kadar azdır.

Romanların yaşadığı sorunları görünür kılma adına yapılan çalışmalar ve hazırlanan raporlar önem taşımaktadır. Ancak, Romanlara yönelik kalıcı sosyal politikalar üretebilmek için Romanların toplumsallığını belirleyen sosyal dışlanmanın çok boyutlu ve dinamik yapısını, toplumdaki Roman algısını, bu algının Romanların mahalle içi dayanışma ilişkilerini şekillendirme biçimlerini ve Romanların vatandaş olarak devlet ile kurdukları ilişkileri anlamaya ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, bu çalışma Romanların yaşadığı yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın çok boyutlu süreçlerini ve mekânla ilişkisini anlamayı amaçlamaktadır. Yaşadıkları damgalanmış mekânlar ve yaptıkları 'istenmeyen' işler, Romanların kırılğan toplumsallığını ve uzun süreçlere dayanan sosyal dışlanmışlığını belirler niteliktedir. Bu bağlamda Romanlık, çalışmamızda sadece bir etnik kategori olarak ele alınmamıştır. Roman olmak toplumdaki Roman algısı ile de birleşerek toplumda aşağı bir statüye işaret eden bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Roman statüsü sürekli bir sosyal dışlanmanın ve beraberinde getirdiği damgalanmanın sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu bakış açısı içinde çalışma sırasında Romanlar dışında Şıhbızınlar gibi kendilerini farklı bir kimlik ile tanımlayan gruplar ile karşılaşmış ve onlar her ne kadar kendilerini farklı bir etnik grup olarak ifade etseler de yaşadıkları şehirlilerin en aşağı statüsündeki gruplar olmaları sebebiyle ve Romanlara benzer bir sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları için çalışma dışı bırakılmamışlardır. Bu durum ise "Roman kimdir," "Romanlık nerede başlar, nerede biter" sorularını ve bu sorulara verdiğimiz yanıtları tekrar düşünmemizi sağlamıştır.

Başta da belirttiğimiz gibi, yaşanan sosyal dışlanmayı ve bunun mekânsal tezahürünü anlamak üzere, Romanların emek piyasası ile ilişkileri, barınma koşulları, eğitim, sağlık, sosyal yardım ve sosyal hizmetlere erişimleri bu çalışmanın

odaklandığı alanları oluşturmuştur. Bu bağlamda saha araştırması altı farklı ilde yürütülmüştür: Erzurum, Samsun, İzmir, Bergama, Konya, İstanbul Ataşehir ve Hatay. Bu illerin seçiminde bölgesel temsiliyet, sosyo-ekonomik farklılaşma ve ortak çalışma yapılabilecek bir derneğin varlığı gibi kriterler dikkate alınmıştır. İllerin Türkiye'nin farklı bölgelerinde olmasının coğrafi temsiliyet düzeyini artıracığından yola çıkılmış ve seçilen illerin de farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine ve kültürel konumlanışlara sahip olmasına özen gösterilmiştir.

Bu çeşitlilik bize, Roman olmanın ne anlama geldiğini bütün boyutlarıyla görme imkânı tanımıştır. Erzurum, ekonomisi daha çok tarım ve hayvancılığa dayanan ve muhafazakâr addedilen bir il. Benzer şekilde yine muhafazakâr olarak bilinen Konya ise Erzurum'dan farklı olarak ekonomisi giderek büyümekte olan, hizmet ve sanayi sektörünün ön planda olduğu bir il. Samsun, sadece Karadeniz bölgesinin en büyük ve gelişmiş ekonomisi olması bakımından değil, Roman nüfusun kalabalığı ve örgütlülüğü bakımından da tercih edildi. Son yıllarda özellikle muhafazakâr bir kültürel iklimin tersini ima eden “yaşam tarzı” kavramı üzerinden gündeme gelen İzmir ise, Ege coğrafyasında Roman halini ortaya koyması bakımından önem taşımaktaydı. İzmir'deki çalışma Bergama ilçesinde yürütüldü. Hatay ise, farklı kültürlerin kesişme noktası üzerine kurulu olan bir il. Bu anlamıyla Hatay, kültürel hoşgörü kavramının ön plana çıktığı bir iklimde Romanların durumunun incelenmesi imkânını tanımaları bakımından seçildi. Seçilen şehirlerin genel yapısı ile ilgili bilgi ekte yer almaktadır.

Çalışma yöntemi olarak, her saha öncesinde bir dizi görüşme ve yazışma süreci sonucunda araştırmaya başlandı. Öncelikle proje ortaklarından EDROM aracılığıyla gidilecek şehirlerdeki mülki amirlerden ve Roman derneklerinden randevu alındı. Ardından araştırmacılar şehirde geçirdikleri ilk günlerde mülki amirlerden ve yerel yönetimlerden şehirle ilgili genel bilgileri aldılar. Bu süreçte şehirlerdeki sivil toplum örgütleri, kamu idareleri, yerel idareler, sosyal hizmetler, muhtarlıklar ve sağlık ocakları çalışanları ile gazeteciler, öğretmenler ve sanatçılarla derinlemesine görüşmeler yapıldı. Şehri içeriden tanıma çabalarının yanı sıra Roman mahallelerinin şehir hayatının neresinde durduğu üzerine de bilgiler alındı. Bu görüşmelerin ardından çalışılacak mahallelerin tespiti için eğer ilde varsa Roman dernekleriyle, yoksa da çalışılacak mahallelerin muhtarlarıyla görüşmeler yapıldı. Bu görüşmelerde Romanların sosyal hayatta yaşadıkları sorunlar üzerine konuşuldu ve bu mahallelerde saha çalışması yürütmek

için yardım talep edildi. Diğer bir deyişle, saha çalışmasına hem mülki amirlerin bilgisi dâhilinde hem de Roman derneklerinin aracılığı üzerinden başlandı.

Tamamıyla niteliksel araştırma metoduna dayanan çalışmanın ana gövdesi, Roman mahallelerinde yaşayan insanlarla yapılan derinlemesine görüşmelerdir. Romanlarla beraber o mahalle içinde yer alan okul ve sağlık ocağı yetkilileriyle de görüşmeler yürütülmüştür. Her şehirde kayıtlı ve kayıtsız olmak üzere ortalama 20 görüşme yapıldı. Görüşmecilerin belirlenmesinde cinsiyet, yaş ve istihdam yapısı belirleyici oldu. Bu görüşmelerde araştırmacılar, görüşmecilere genel olarak barınma, sağlık, sosyal yardım, eğitim ve istihdam konuları üzerine sorular yöneltti. Ayrıca şehir içinde sosyal hayatta yaşanan mekân temelli ayrımcılık da başlıca ilgilenilen konular içinde yer aldı. İlerleyen bölümlerde Erzurum, Samsun, Konya ve Hatay şehirlerinde ve Bergama ilçesinde, mekân olarak en marjinalleşmiş ve dışlanmış mahallelerinin yaşayanları ile yapılan derinlemesine görüşmeler yoluyla, yukarıda anlatılan resim ortaya konmaya çalışılmıştır.

23/1. sokak

Antakya, Emek Mahallesi,
Eylül 2010

Roman anlatılarında sosyal dışlanma

2. Roman Anlatılarında Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma kavramının bize sunduğu analitik çerçeve bağlamında çalışmamız, Romanların emek piyasası ile ilişkilerini, eğitim, sağlık, sosyal yardım gibi hizmetlere erişimlerini ve yaşadıkları mekânlara dair anlatılarını dikkate alarak, sosyal dışlanmayı görünür kılma amacını taşımaktadır. Bu bölüm bu amaç doğrultusunda yazılmıştır.

2.1. Roman algısı ve mekânsal damgalama

İlk bölümde üzerinde durduğumuz mekânsal boyut, Romanların yaşadığı sosyal dışlanmanın boyutunu da belirler niteliktedir. Romanların sosyal dışlanma

Samsun, Yavuz Selim Mahallesi, Temmuz 2010

süreçlerinin şehrin kıyısındaki ‘sakıncalı’ mekânsallıkları ile yakın bir ilişkisi var. Şehrin güvenliği ve toplumun refahı için ‘tehlikeli’ olarak addedilen Roman mekânları, suçun ve kayıtdışılığın yuvası olarak damgalanmakta ve şehir yaşamı ile bağlarını giderek yitirmektedir. Şehrin gelişimine tehdit ve bir müdahale ve dönüştürme alanı olarak algılanan bu mahalleler, altyapı ve ulaşım sorunları, kötü konut yapıları, yarattıkları illegal ekonomi ile birlikte Roman gettolarına dönüşmüş durumdadır. Üzerlerinde her türlü damgayı taşıyan bu ayrılmış mekânlar, Romanların toplum ile kurdukları ilişkilerin, istihdam ağlarına ve hizmetlere erişimlerinin en temel belirleyicisi durumundadır.

Bu bağlamda mekân, Romanlar için bir damgalanma (*stigmatization*) aracı olarak ortaya çıkar. Bu damgalanma Wacquant’ın (2007) da vurguladığı üzere ikili bir süreç üzerinden işler. Medya araçları ve kamu görevlilerinin kurduğu dil üzerinden ilerleyen damgalama süreci, Roman toplulukların günlük ilişkilerinde kendilerine yönelik içselleştirdikleri bir dil üzerinden yeniden üretilir. Bu damgalamanın temeli, içinde bir tarihselliği de barındıran, hem yoksulluk hem de Romanlığa atfedilen bir algıyla ilişkilendirilebilir. Ancak Romanların mekânları ile ilişkilendirilmiş damgalanmalarının sadece bir dil sorunu olmadığını, bu dil üzerinden şekillenen ve bu dili de şekillendiren kalıcı bir dışlanma sorunu olduğunu söyleyebiliriz.

Roman algısı ve mekâna dayalı damgalayıcı dil

Çalışmayı yürüttüğümüz tüm şehirlerde, şehir halkının Roman mahallelerini ‘yakınından bile geçilmemesi gereken’ mahalleler olarak betimlediklerini gözlemledik. Kaldığımız otellerde, alışveriş yaptığımız bakkalarda, yemek yediğimiz lokantalarda iletişim kurduğumuz insanlar, çalıştığımız mahallelerin ismini duyduklarında hep aynı şaşkınlığı ve dehşeti yaşadılar. O mahallelere gitmememiz için tavsiyelerde bulundular: “*Dikkat edin, saldırabilirler size*”, “*paramızı çalarlar*”, “*yüzünüze gülüp arkanızdan küfrederler*”, “*güven olmaz onlara*”, “*onların yemeğinden yenmez suyundan içilmez*”. O mahallelerde düzgün insan yaşamaz düşüncesinin altında hep aynı algı vardı: Roman mahalleleri suç mekânlarıdır. Aynı algıyı çalışma boyunca görüştüğümüz kamu yetkililerinde de gözlemledik. Çalıştığımız illerden birinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’nda görevli olan sosyal çalışmacı, mahalleye oyun parkı yapılmamasını Romanların “zarar” verme alışkanlıklarına bağlıyordu:

Erzurum, Abdurrahmanağa Mahallesi, Haziran 2010

Orda on tane de park olsa hiçbir şeye yaramayacak. O on tane parkın bütün salıncakları, kaydırakları, kamunun yaptığı her şeye zarar verme politikası var. Bilinçli olarak emin olabilirsiniz bundan yani. Ne kadar park yaparsanız yapın onları parçalayacaklar.

Halbuki bahsi geçen mahallede bulunan tek oyun parkı, çocukların kullandığı ve sahiplendiği bir alandı.

Diğer yandan şehirde olan ve faili bilinmeyen suç vakalarında ilk akla gelen mekânlar şehrin Roman olarak adledilen mahalleleriydi.

Hani çocuk kaçırmak da oldu Erzurum'da. Musa'yı öldürdüler televizyona çıktı konuşma yaptılar, Gölbaşı'ndan biri öldürülmüş dediler. Ondan sonra çıktı tekrar konuşma yaptılar, yok Gölbaşı'ndan değil başka biri kaçırılmış öldürülmüş. Ya o kadar ki Gölbaşı sevilmiyor. Gürkan, Gölbaşı, Erzurum

Suçun Roman mahallesiyle özdeşleşmesinin en derin şekilde yaşandığı mahallelerden biri olan Konya Yenimahalle'den Ragıp da, suç algısı ile gelen mahalleye yönelik polis şiddeti ve şüphesini çarpıcı bir örnekle sunuyor:

E, bir tanesi giriyor, kadının evine giriyor, altınları varmış, altınlarını alıyor, kadını da öldürüyorlar. E bunu kim yaptı, Yeni Mahalle yaptı? Yeni Mahalle yaptı derken Yeni Mahalle'nin günahını almış oluyor. Yeni Mahalle niye yapsın ya, niye seni öldürsün ya. Yine, Allahına panzerler girdi şu Yeni Mahalle'ye. Bütün halkı bir araya topladılar, şurada çardak vardı, çardağın içine oraya koydular, herkesi kamerayla tespit ettiler, öbür şahısların adamlarına göstermek için. Hadi bir tanesi de dese ki, vicdanını karalasa da dese ki "bu" dese, yandı gitti yani. Ama aradan Emniyet'in büyük gücüyle araştırdılar, bu sefer kendi baldızı çıkmış öldüren yani. Kendi baldızı çıkmış, bizim mahallemizden çıkmamış. Ondan sonra karakoldan geldiler, işte böyle böyle, Yeni Mahalle'den sandıydık, Yeni Mahalle'den değilmiş dediler.

Roman mahallelerinin suç üreten mahalleler olarak damgalanması Romanların mahalle dışında kalan şehir yaşamına katılımını da engelleyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Roman deyince akla "hırsız" ve "uğursuz" geldiğini söyleyen Romanlar, şehrin merkezî yerlerine gidemediklerini, örneğin bir alışveriş merkezine giremediklerini, lokantada yemek yiyemediklerini söylüyorlar. Romanların damgalanan mekânları şehir ile bağlarını kopararak, onları mekânlarından çıkamaz, topluma katılamaz hale getirebiliyor. Bu mekân merkezli damgalamanın insanların sosyal hayatta yaşadıkları dışlanmışlığın her an karşılaştıkları bir veçhesi olmasının yanında, mahalle içi sosyal yaşamı ve dayanışma ilişkilerini de zorlayan bir hal aldığını söyleyebiliriz.

Damgalı mekânlardan kurtulma: Gecekondu dönüşüm projeleri

Saha çalışmasını yürüttüğümüz her ilde Roman mahalleleri tapu sorunu olan, gecekondu tipi yerleşimlerden oluşuyordu. Yaşadıkları yoksullukla paralel olarak Romanlar, barınma sorunlarını gecekondu üzerinden çözmekteler. Bu durum geçim stratejilerinin de önemli bir parçası. Kira ödeme durumunun büyük oranda düzenli geliri olmayan işlerde çalışan Romanların sırtında büyük bir yük olduğunu söylemek mümkün. Bu nedenle kendilerine ait bir eve, yani gecekonduya sahip olmak her yoksul hanede olduğu gibi, Romanlar için de barınma ihtiyacını karşılamada çok ötesinde bir gereklilik. Öyle ki, yaşadıkları mekân aynı zamanda yaptıkları enformel işlerin organizasyonunda büyük bir işlev görmektedir. Kâğıt, hurda ve plastik toplayıcılığı Roman mahallelerinde gö-

Samsun, 264 Evler TOKİ Konutları Mevkii, Temmuz 2010

rülen çalışma şekillerinin büyük bir kısmını oluşturuyor. Gecekondu mekânı, bu enformel işin organizasyonunda malzemelerini ayrıştırdıkları ve geri dönüşüm fabrikalarına göndermeden önce beklettikleri bir depo olarak da işlev görüyor. Aynı şekilde özellikle Samsun'da bir grup ailenin geçimlerini sağladığı at arabacılığı işinin organizasyonunda da gecekondu mekânı önemli bir işlevi yerine getiriyor. Atların bakımı ve yaşaması için gerekli olan ahırlar yine gecekondu önündeki alanın içine ufak bir eklenti yapılarak sağlanıyor. İşte bu sebeple, gecekondu mekânı yalnızca bir barınma mekânı olarak düşünülemez. Bu durum göz önünde bulundurulmadan yapılan gecekondu dönüşüm projeleri* tam da bu noktada Romanlar için sadece bir konut sorunu oluşturmuyor, geçim stratejilerini de risk altına alıyor.

* 2000 sonrasında AKP hükümetleri döneminde ortaya çıkan kentsel dönüşüm projeleri yalnızca Romanların değil tüm yoksulların barınma haklarını ellerinden alan bir süreç olarak işliyor (UN AGFE, 2009). Kentsel dönüşüm proje türlerinden biri olarak gecekondu dönüşüm projeleri, temel olarak gecekondu mahallelerinde var olan konut stoğunun yıkılıp yerine orta/orta üst sınıfların kullanacağı konut ve alışveriş merkezi gibi tüketim alanlarının yapılması olarak karşımıza çıkıyor (Candan ve Kolluoğlu, 2008). Bu süreç çoğunlukla yerel belediyelerle Toplu Konut İdaresi (TOKİ) arasında yapılan protokoller üzerinden ilerliyor. Bu protokollere göre evleri yıkılan gecekondu sahipleri 10-15 yıl vadeli 150 ila 300 TL arasında değişen kredi ödemeleriyle TOKİ konutlarına yerleştiriliyor. 80 sonrasında yaşanan ekonomik dönüşümle formal istihdamın ve düzenli gelir getiren iş bulma imkânının azaldığı Türkiye'de (Buğra ve Keyder, 2003) yoksul halk bu miktarı ödemekte zorlanmakta ve TOKİ konutlarından tahliye edilmektedir (UN AGFE 2009).

Bu bağlamda, gecekondü dönüşüm projeleri istisnasız her Roman mahallesinin korkuyla beklediği bir süreç. Çalışma yaptığımız her mahallede gecekondü dönüşüm projelerinin yapılacağıyla ilgili bir dedikodu vardı. Bu dedikodunun bile insanlarda bir belirsizlik ve korku yarattığını gözlemledik. Zira gecekondü dönüşüm projeleri, Romanların mekânsal dışlanmalarının da temelinde yatıyor. Daha önceden de belirttiğimiz üzere yerel idareciler, Romanların yaşadıkları mekânı suç ve her türlü yasa dışı aktivitenin merkezi olarak tanımlamaktalar. Bu sebeple de Roman mahalleleri bir yaşam alanı olmaktan çok bir an evvel yok edilmesi gereken suç mekânları olarak görülüyor. Wacquant'ın (2007) da ifade ettiği üzere normalde gecekondü yıkımı gibi kabul edilmeyecek her türlü devlet politikası bu mahallelerde yaşayan insanlara "müstahak" görülüyor. Bu sebeple, ne bu mahallelere polis gücü eşliğinde yapılan "şafak operasyonları" ne de insanları zorla evlerinden eden ve ödeyemeyecekleri borçlar altına sokan kentsel dönüşüm projeleri şehirde bir tepkiye sebep oluyor. Toparlayacak olursak, gecekondü dönüşüm projeleri hem Romanlar için çok boyutlu bir barınma sorununa işaret ediyor hem de mekân temelli kurulan damgalayıcı dil ile Romanların yaşadığı sosyal dışlanmayı derinleştiriyor.

Yukarda belirttiğimiz üzere, kamu görevlileriyle yaptığımız görüşmelerde sıklıkla karşılaştığımız bir husus, Romanların yaşadığı mekânın suçtan temizlenmesinin gerekliliği. Bu hususun yanında, mahalle boşaltmaları için bir diğer meşruiyet kaynağı da Romanların barındıkları evlerin, yaşanabilecek koşullarda olmadığı iddiası. Romanlar "daha iyi bir yaşam" adı altında gecekondü dönüşüm projeleri ile meşrulaştırılan bir zorunlu yer değiştirme ile karşı karşıya kalıyorlar. Diğer bir deyişle "Roman mekânı" aciliyetle ortadan kaldırılması gereken bir alan olarak betimleniyor ve mekânın insanların sosyo-ekonomik hayatındaki yeri düşünülmeden gecekondü dönüşüm projeleri yürürlüğe sokuluyor.

Bir gecekondü dönüşüm projesi hikâyesi: Samsun 200 Evler

Saha çalışması yapmayı seçtiğimiz iller, gecekondü dönüşüm süreçlerinde buldukları aşama açısından çeşitlilik göstermekteydi. Bu sayede farklı aşamalarda, Romanların bu sürece nasıl dahil olduğunu anlama imkânımız oldu. Bu açıdan Samsun ilindeki çalışmamız gecekondü dönüşüm meselesinin, Roman-

* Şafak operasyonları, son dönemlerde suçla ilişkilendirilen mahallelere henüz gün doğmadan büyük bir polis gücüyle yapılan baskınlardır.

Samsun, 264 Evler TOKİ Konutları Mevkii, Temmuz 2010

ların yaşadığı yoksulluk ve mekânsal dışlanmada nereye oturduğunu görmemizi sağladı. Samsun ili içerisinde çalıştığımız mahallelerden birisi olan 200 Evler'de TOKİ evlerine yerleştirme süreci tamamlanmış bir projeye karşılaştık. 200 Evler mahallesi tamamen yıkılmış ve insanlar hemen mahallenin yanında inşa edilen TOKİ konutlarına yerleştirilmişti. Bunun dışında Bergama ve Konya'da belediyeye yetkililerinin projelendirme aşamasında oldukları gecekondü dönüşüm süreçleri üzerine de bilgi edinme fırsatımız oldu. Bitmiş bir gecekondü dönüşüm projesi olması bakımından Romanların Samsun 200 Evler mahallesinde yaşadığı barınma sorunlarını aktarmanın yararlı olacağını düşünmekteyiz.

Lozan sonrası nüfus mübadelesiyle Samsun'a yerleşen Selanikli Romanların bir kısmı, 90'lı yıllara kadar şehir merkezine yakın teneke mahallesinde yaşıyorlar. İsminden de anlaşılacağı üzere mahallenin fiziksel koşulları yaşamaya elverişli değil. Bu sebeple 1994 yılında dönemin belediyesi Romanlara o zaman için şehrin oldukça dışında kalan bir bölgeden ev veriyor. Tek katlı ve ufak bahçeli evlerden oluşan bu mahalleye 200 aile hiçbir bedel ödemediği için yerleştiriliyor ve mahalleye 200 Evler ismi veriliyor. Aradan geçen yıllar içerisinde, evdeki çocukların evlenerek ailelerin büyümesiyle tek katlı evlere iki, bazı durumlarda

üç kat çıkılıyor ve mahallede 264 tane hane oluşuyor. Mahalledeki 200 hanenin konutlarda oturma iznini tanımlayan tahsis belgeleri var. Bu belge 84 yılında gecekondu affıyla verilen tapu tahsis belgelerinden farklı olarak kişiye sadece arsa üzerinde kurulu binada oturma hakkı veriyor. Bunun dışında devretme, satma ve kiralama hakkı vermiyor. Dönemin belediye başkanı bu belgeleri dağıtırken hiçbir kamu yetkilisinin ellerinden evlerini alamayacaklarının garantisini sözlü olarak veriyor. İnsanlar da fiziki koşullarında sıkıntılar olsa da geldikleri mahalleye göre çok daha iyi şartlarda olan 200 Evler’de daha iyi bir yaşam sürüyorlar. Ta ki 2007 yılına kadar...

2000’li yılların başında mahallenin hemen yanı başına yapılan şehirlerarası otoyol, arsa piyasa değerini yükselterek mahallenin de sonunu hazırlıyor. 2007 yılında bölge, Belediyecilik Kanunu’nun 73. maddesi uyarınca kentsel dönüşüm alanı ilan ediliyor ve mahallenin yanı başına TOKİ konutları dikiliyor. 2008’deyse aileler, aylık 159 lira karşılığı 10 yıllık ödemeye yüksek katlı TOKİ konutlarına yerleştiriliyor. Bu yerleştirmenin birçok mahallelinin rızasıyla olmadığı, okuma yazması olmayan bazı mahallelilerin ödeme yapmak zorunda olacakları bir sözleşmeyi imzaladıklarından bile haberdar edilmediklerini öğrendik. Hatta birçok kişi, imza atmayıp mahalle yıkıldıktan sonra mahallede yaşamaya devam ediyor. Bu insanlardan biri olan Ayşe, TOKİ konutlarına nasıl geçtiklerini anlatıyor bize:

Biz imzayı da atmadık. Anahtarını da almadık... Mecburen [TOKİ konutlarına] geldik vurduk tekmeyi girdik içeri. Açıkçası çünkü elektrik yok. Su yok. Fareler bastı. Böcekler bastı. Çoluk çocuklar yanımızda. Mecbur gelmek zorunda kaldık.

Samsun Belediyesi Şehir Planlama Ofisinden görüştüğümüz bir yetkili meselenin insani boyutundan çok hukuki boyutuyla ilgili önemli bilgiler verdi bize. Belediye yetkilisi, belediyenin bir imar ilişkisi içerisinde sorun yaşadığı bir insana, 200 Evler’in bulunduğu araziye tahsis etmeye karar verdiğini ve bu arazinin tahsisinin de ancak evlerin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olacağını belirterek kentsel dönüşüm sürecinin nasıl başlatıldığını anlatıyordu. Görüştüğümüz belediye çalışanı projenin bir diğer amacının da TOKİ konutları üzerinden Romanların sağlıklı modern apartman yaşamına adapte olmalarını sağlamak olduğunu ama insanların nedense ev taksitlerini ödememek için direttiğini belirtti. Bizim de mahallede çalışma yürüten Roman dernekleriyle görüşmelerden öğrendiğimiz kadarıyla 264 TOKİ konutuna yerleştirilen hiçbir aile, ev taksitle-

rini iki yıldır ödeyemiyor. Bu toplu halde ödeyememe durumu belediye görevlileriyle yaptığımız görüşmelerde de doğrulandı. Bizim de mahallede görüştüğümüz 10 kişi bir iki sefer dışında ödeme yapamadıklarını ve yapamayacaklarını belirttiler. Düzensiz işlerde çalışan ve aylık geliri en iyi durumda 300 ila 400 lira arasında olan ailelerin bu miktarı ödemesi epey güç görünüyor.

Ailelerin ödeme güçlüğü çekmelerinin dışında TOKİ konutlarına dair sıkça dile getirilen bir diğer mesele de zorla yerleştirildikleri apartman tipi evlerin sosyal yaşamı zorlaştırması.

Herkes güzel ve temiz yaşamak ister. O mahallede çok farklıydı. Tek kat üzerindeydi. Daha güzeldi. Orda insanlar daha çok iç içe kaynaşabiliyordu. Orda kapının önüne çıkıyorduk. Az önce dedim ya sana biz aşağı inmiyoruz. Burda kesildi.

Mahalle yaşamını zorlaştıran bir diğer nokta da mahallede insanların vakit geçireceği sağlıklı bir kamusal alanın tasarlanmamış olması.

[Eski mahallede] İşini yapıyordun, geçiyordun oturuyordun ailece. Çayını koyuyordun. Hani daha bir çay bahçesi gibi oluyordu. Hani burada öyle de yok. Apartman, aşağı insan 40 kişi geliyor. Oturmak için yer bile yok. Gezecek yeri bile yok. Öbür mahallemizde bayağı genişti, geziliyordu. Kaç sokak vardı. Burda yani gezilecek bir yer bile yapmadılar. Şura ilk kurulduğunda bir park yapmışlardı, onu bile kaldırdılar. Çocukların oynayacağı bir yer yok. Çocuklar oynamak için arkaya çıkıyorlar, arabalar var.

Diğer yandan, mahallenin fiziki koşulları oldukça kötü durumda. İnsanlar kanalizasyon suyu akıtan duvarlardan, evin içinde kullanılan kalitesiz malzemeden bahsediyorlar. Vaat edilenin aksine, yeni konutların hiç de daha sağlıklı bir yaşam alanı yaratmadığı sıkça vurgulanıyor: “Alt katta değil 4. katta oturuyorum. Evden resmen ırmak geçiyor ya. Yani insan pisliğinden tut ne ararsan orda...”

Tüm bunların yanında, apartman yaşantısının çalıştıkları işlere uygun olmayışı kâğıt toplayıcılığı ve at arabacılığı yaparak geçinen ailelerin zorlanmasına neden oluyor. Ama, bu söylediklerimizin yanında en çok vurgulanan nokta, barınma ihtiyaçları için karşılayamayacakları bir parayı vermek zorunda kalmaları. Bu durumun yarattığı belirsizlik ve endişe, insanların hayatlarının merkezinde duruyor. Belediyenin böylesine sağlıksız koşullardaki konutlara ödeme güçlerinin çok üzerinde bir miktar talep etmesi birçok Roman'ın yaşamını zorluyor.

Samsun, 264 Evler TOKİ Konutları Mevkii, Temmuz 2010

Fırat yaşanan sıkıntıyı şöyle anlatıyor: “Yani sen benim evimi aldığın zaman bana ev vermen lazım. Ben diyeyim ki, evimi aldılar ama, bana karşılığında bi ev verdiler, modern bi hayat verdiler bana. E sen bana bi ev verdin modern, diye evler dökülüyor, ardından benden para istiyorsun.... Buradakiler hayatı boyunca, apartmana gidip, apartmanda oturmuş, kira vermiş insanlar değil ki. Bunlar kendileri oturmuş, bir tabağı yemeği bitince, gidip birinden, bir tabak döktürüp yiyen insanlar bunlar. Öyle, zengin insan değil bunlar”. Kazım da benzer bir durumu ifade ediyor: “Anlatmayacaksın bana kardeşim, önce benim sıkıntımı dinleyeceksin. Benim evde çoluk çocuk aç. Aç arkadaş. Bana ya bir iş ya bir aş.. Anlatabiliyor muyum? Benim işim yok, gücüm yok, herhangi bir sosyal güvencem yok. Herhangi bir şeyim yok. Çalıştığım bir yerim yok. Belirli bir aidatım, yıllığım yok. Bir de benim evimi alıp yıkıyorsun, bana diyorsun “ben sana model ev yaptım”. Aha geç. Ben orada nasıl rahat edeceğim arkadaş? Aylığı, yıllığı nasıl ödeyeceğim? Sen bana bir şey verecen ki ben sana karşılığını verebileyim.”

Konut sorunu, yarattığı korku ve belirsizlik hali ile, Romanların sağlık, eğitim, sosyal yardıma erişim gibi diğer alanlarda yaşadıkları sıkıntıları aşan bir sorun

niteliğine bürünüyor. “*Hele bir tapular verilsin*” diyor Salih, “*Ondan sonra herkes huzurlu olacak. Herkes ekmeğini bulur bir şekilde. Kâğıt toplar, şunu toplar, bunu toplar, bira kutuları, şişeleri derken onlardan ekmeğini, geçimini sağlar. Tek sıkıntı burada evler. Başka bir sıkıntı yok. Başka bir sorun yok.*”

“Tek sıkıntı burada evler. Başka bir sıkıntı yok. Başka bir sorun yok” diyen Salih aynı görüşmede çocuğunun eğitimi için okuldan talep edilen paradan, mahallede tost satıp ara sıra çıkan hammallıktan eline geçen 300 lirayla geçimini sağlayamamaktan, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’ndan kömür dışında herhangi bir sosyal yardım alamamaktan bahsediyor. Ama belirttiğimiz üzere, gecekondü dönüşüm projesinin gerçekleştiği 200 Evler mahallesinde barınma ihtiyaçlarını karşılayamama tehlikesi diğer tüm sorunlarının önüne geçiyor.

Diğer yandan, Romanlara yönelik önyargıların aksine, onların TOKİ taksitlerini ödeyememekten dolayı topluma karşı bir eziklik hissettiklerini görüyoruz. Kentsel dönüşüm Romanların yoksulluklarını açığa çıkaran ve bu yönüyle de utanç duydukları bir süreç haline geliyor. Bu noktada Halime’nin, belediye önünde mahalleli bir grubun düzenlediği kentsel dönüşümü protesto amaçlı basın açıklamasına katılmama sebebi açıklayıcı: “*Yok ben hiç katılmadım. Utandım ben şöyle utandım. Ne bileyim kameralar çeker ne bileyim gazetelere falan çıkarız diye utandım açıkçası. Bak derler işte 200 milyonu ödeyemiyorlar. Ne kadar aciz insanlar denir diye ben utandım. Hiç gitmedim.*”

Geldiğimiz noktada TOKİ, sözleşme hükümleri gereğince ödeme yapamayan her haneden evleri tahliye etmelerini istedi. Buna karşılık, Samsun’da bulunduğumuz süreç içinde 264 Evler TOKİ Konutları Mevkii içinde kurulmuş beş dernekten bir tanesi mahalledeki hanelerin vekaletini de alarak TOKİ’ye tüketici mahkemesinde iptal davası açtı. Aynı dernek, hukuki sürecin yanında, tahliyelere karşı adliye önünde basın açıklaması da yaptı.*

Kentsel dönüşüm projeleriyle, Romanların mahallelerinden tahliye süreçleri devam ettikçe Samsun 264 Evler’deki sorun diğer şehirlerde de kendisini göstereceğe benziyor. Bu da barınma konusunun geçim stratejileri gibi yaşamın diğer alanlarından koparılamayacağını bir kere daha gösteriyor. Burada Romanlar için dayanışma açısından mahalle kavramının öneminden ve çelişkilerinden bahsetmekte yarar var.

* <http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/09/24/taksit.odeyemeyen.romanlar.mahkemelik/590791.0/index.html>

Mekânsal damgalama ve mahalle işi dayanışma ya da dayanış(a)mama

Belirsizlikler ile dolu güvencesiz bir yaşam süren Romanlar için mekânın yaşam alanı olarak korunması ve savunulması, güvence ortamının korunması demek oluyor ve mahallenin ayakta kalması bir nevi toplumun ayakta kalması anlamına geliyor. Romanlar için mahallenin böyle bir önemi var. Geçim stratejilerinin mahalle temelinde şekillendiği, çoğu zaman veresiyenin işlediği, marketten alınamayanın mahalle bakkalından alınabilirliği yaşamı ayakta tutan etmen olarak karşımıza çıkıyor: “Şimdi, şurada bir bakkal var, haftalık çalışır. Çünkü onun da yok yani, maddi durumu kısıtlı. Adam ne yapsın, ha idare ediyor, halkı, milletimizi, mahalle insanımızı. Ama haftalık. Mesela haftada kaç para yazdırmışsın, 100 milyon, 50’sini ver yani. Bu şekilde çalışır...”

Ancak, şunu belirtmek gerekir ki gettolaşmış mahallelerin dayanışma ağları Romanları yoksulluktan koruyabilecek bir konumdan çok uzakta: “Gelir komşum der ki yağ ver bana, verirsin. Başka bir şey ister, verirsin. Olduktan sonra verirler. Ama olmadıktan sonra...”

Özellikle Erzurum ve Konya gibi, insanların mekânsal damgalanmayı ve beraberrinde getirdiği dışlanmayı en sert şekilde yaşadıkları şehirlerde yoksulluğu önleyen, yaşamı ayakta tutan bir mahalle içi dayanışmanın varlığından söz edemiyoruz. Gölbaşı mahallesinin en yoksullarından olan Hatice: “Yok yani komşuluk yok. Ya ben şu an düşünüm yani. Düşünüm adam orda napıyo. İşte bak benim evimde bir ne biri iki senedir et pişmemiş. Yemin ederim bak. Adam napıyo orda diyo mangal yakıyo mesela kız geliyo diyo ki anne diyo bir gün de biz yakalım. He diyom tamam yakarız. Yemin ediyom yani. Ya gidip diyemiyon ki abi şurdan bir parça ver de çocuğa veriyim demem de zaten. Öyle işte komşuluk yok ya.”

Dayanışma bağlarının kopuşunda bir sebep insanların birbirlerine güvenlerini yitirmeleriye, diğeri de mahallede hemen her hanenin geçim sıkıntısı yaşaması. Samsun 264 Evler’den Hüseyin, kendi geçimini sağlayamayan bir hanenin komşusuna da yardım edemeyeceğini anlatıyor: “Burada 1500-2000 tane adam yaşıyor. Sonuçta herkesin ağzına bir kaşık bir şey giriyor. Bunlarla nasıl paylaşabilirsin. O işte zor yani. Paylaşamıyorsun. Kazancını paylaşman mümkün değil. Evinde zor paylaşıyorsun. Kendi ailenle ki dışarı yansıtman mümkün değil.”

Roman mekânında yaşamak bir gönüllü tercihten öte, yaşadıkları yoksulluk sebebiyle bir zorunluluk. Gecekondu yapılabilen ve ev kiralının düşük olduğu bu mahallelerden başka seçenekleri yok. Konya Yeni Mahalle’de yaşayan Ece

Konya, Yeni Mahalle, Ağustos 2010

bu durumu damgalanmayı hak etmeyen insan olduğunu ortaya koymak için ifade ediyor:

... Ya sadece orda oturuyosun, oralı mısınız diyolar. Biz de diyoruz Kürdüz yani. Yani zaten çoğu insan bizi biliyor, tanıyolar yani. Mecbur olduğumuz için burdayız. Yani biliyorlar onlar bizim ne olduğumuzu, fazla da sormuyolar zaten. Biliyorlar mahalleyi, mahallenin içinde evimizin olduğunu oturduğumuzu... İşte niye çıkmıyorsunuz felan felan dedikleri zaman kira yani. Yeri geldi yok ev. Ariyosun yani. Yok. Olmayınca da burda mecbur oturmak zorundayız.

Farklı bir etnik kimliğe sahip olmak Roman mekânında yaşamayı önlemiyor, insanlar barınma sorunları temelinde Roman mahallelerinde yaşamaya başlıyorlar. Aynı şekilde, başka bir mahallede yaşayıp yaşamamayı düşündüğünü sorduğumuz Samsun Yavuz Selim'den Nurcan için de, yaşadığı mahalle dışarıda devam ettiremeyeceği güvencesiz bir yaşamı idame ettirebileceği zorunlu bir mekân: "Düşünemedim. Çünkü şehirden ev almaya kalksam alamam. Kirada otursam, kirasını ödeyecek param yok. Sigortam yok, işim yok nasıl ödeyim. Ee

nereye gidicem. İş yok, para yok, sigorta yok, ev yok. Nasıl ayrılısam. Burda iyi kötü geçiniyoruz. Ama şehirde yapamam. Elektriği, suyu faturası. Düşünemem.”

Dışarıda yaşamı idame ettirememe korkusu yanında, dışarıdaki yaşama duyulan özlem de sıkça vurgulanıyor. Samsun’dan Ayşe de mahallede sıkışıp kaldığını anlatıyor ve mahalleden “taşınamadığından” yakınıyor: “*Yani bu mahallenin içinde biz kapalı kafes gibiyiz. Bu mahalleden dışarıya çıkmadık. İnşallah bizim gelecek nesillerimiz çıkar görür. Çevreye dağılırlar. Tamam gene birlik birliktir. Ama dedim ya hani çok görmedik. Hiçbir şey görmedik. Hiçbir şey görmedik. O yüzden yani çok isterim. Her şeyi görmek isterim. Dışarda görmek gezmek, memleket, ne bileyim hastaneler, o öğretmenler...”*

Mahalleden çıkmak, topluluk dışına çıkmak anlamına da geliyor. Eğitim alabilen, meslek sahibi olan az sayıda kişi mahalle ile yani Roman topluluğu ile ilişkilerini koparma yoluna gidebiliyor. Erzurum’dan Sabri, amcasının oğlunun kopuşunu şöyle anlatıyor: “*Niye okumak çok iyi. Hiç değil öğretmen olur. Bazısı oldu bizim çevreden öğretmen de var hemşire de var e benim amcamın oğlu emniyet müdürü. Şey polis emniyet müdürü ama o gelip bizim hani çevre Gölbaşı denildiği zaman çok kötü bizlere sahip çıkmaz. Onun da soyadı Z..... Ama gelip gitmez amcamın oğlu. Bu şeyde askerde babası şehit olmuş, bunu devlet okutmuş okudu okudu gitti bu çevreden Ankara’da olsun İstanbul’da olsun. Okudu. Oğulları da okudu. Ben onu taa 15 sene önce geldi bi sefer gördüm babam ölmüştü. Daha gelmediydi.”*

Mahalleden kopuş isteğinin yanısıra, Romanlar yaşadıkları mekânda kendilerini güvende hissetmiyorlar. Bu noktada mahalleyle ilgili dışarıda kurulan damgalayıcı dilin Romanlar tarafından içselleştirildiğini görmekteyiz. Mahallenin dışarısında, Roman mahalleleri nasıl ‘tehlike dolu’ olarak tasvir ediliyorsa aynı şekilde Romanlar da kendi yaşadıkları mekânı bu damgalayıcı dil üzerinden tanımlıyorlar. Toplumdaki Roman algısı Romanların kendilerini algılayışlarını da şekillendiriyor. Burada sıklıkla başvurulan bir savunma mekanizması da, mahallenin aslında “temiz” olduğu ama ne yazık ki sonradan gelenler tarafından bozulduğunun iddia edilmesi. Bergama’dan Ali: “*İşte bunlar yeni geldi, Akhisar’dan geldi. Tamam, onu anladık. Ertesi gün çıkıyorsun, gene başka insanlar. Bunlar kim, işte, bunlar Kırkağaç’tan geldi. İşte bunlar oradan geldi, bunlar buradan geldi. İşte, bunlar bizim Bergamamızın yerlisi değil, bunlarda da her şey var. Yani kötülemiyorum. Ama Bergama’nın yerlisi gerçekten iyi insanlar.”*

Erzurum, Abdurrahmanağa Mahallesi, Haziran 2010

Örneğin, Bergama’da sonradan gelen ailelerin daha çok mevsimlik tarla işçisi ve çöp toplayıcısı olarak çalıştıkları için mahallenin eski sakinleriyle aralarında doğan gelir farkı, mahalle içinde “sonradan gelenler-yerliler” ikiliğinin doğmasına yol açıyor. Bu ikilik, “yerlilerin” mekânsal dışlanmadan kaçış için kullandıkları bir araç olarak işliyor. Aynı şekilde Konya Yeni Mahalle’ye sonradan gelen Ahmet ve akrabaları “dağlı” denilerek dışlandıklarını ve akrabaları dışında kimseyle görüşemediklerini söylüyor. Konya’da mahalleye ara sıra yapılan polis baskınları, insanların birbirlerinden korkmasına ve mümkün olduğunca az iletişim kurmasına sebep oluyor. Konya’da görüşme yaptığımız bir evde gözümüze ilişen bir tüfekle irkiliyoruz ve “neden?” diye soruyoruz Kenan’a: “Mecbur, öyle tutmak zorundayız. İhtiyaç olduğu zaman... Burası biliyorsun, kritik bölge. Artı şuradan yani geliyor adamın üstü dolu. Ya tabanca var ya bıçak var. Mecburum yani. Çoluğum var çocuğum var, mecburum yani, evin içerisinde atladığı zaman mecbur ben onu elime almak zorundayım. Korkutmak amacıyla.”

Bu güne kadar birini korkutmaya ihtiyacı olup olmadığını soruyoruz Kenan’a. “Hayır” diye cevaplıyor. “Ama yine de ihtiyaç olabilir, bu mahalleye güven olmaz” diyor.

Tüm bu hikâyelerin bize gösterdiği Romanlara yönelik barınma politikalarına bakarken Romanların mahalle temelli yaşamındaki çelişkileri dikkate almanın gerekliliği. Romanların mekân temelli geçim stratejileri (veresiye sisteminin kimi yerlerde üstlendiği rol gibi) mekânın yaşamlarını sürdürme açısından önemli bir yerde durduğunun göstergesi. Bu nedenle Roman mahallelerinin sosyal dokusu göze alınmadan tasarlanan gecekondü dönüşüm projeleri, Romanları daha ciddi bir barınma sorununa doğru sürüklemekte ve sosyal dışlanma süreçlerini körüklemektedir. Lakin, Roman mahalleleri hâkim söylemin aksine Romanların yaşadığı yoksulluk ve dışlanmayla baş edebildikleri ve tam bir korunma sağlayabildikleri bir alan olarak da betimlenemez. Mekâna dayalı damgalayıcı dil ve algı ve bu algının beslediği istihdamla ilgili zorluklar ve hizmetlere erişimdeki sıkıntılar, Romanların dayanışma ilişkilerini de derinden sarsmakta. Diğer bir deyişle, mekânsal dışlanma Roman mahallelerine dışarıdan gelen bir dışlama dili olmanın çok ötesinde kendilerinin de içselleştirdiği bir dil ve ilişki biçimi oluşturmaktadır.

Tekrar edecek olursak, mekân Romanlar için birbiriyle çelişkili olarak gözükabilen bir anlama sahiptir ve işte tam da bu yönüyle “Roman kimdir?” sorusunun cevabı, Roman mekânı içerisinde şekillenmektedir. Roman mekânı, bir taraftan Romanların şehir içinde tutunabilecekleri tek alan, diğer taraftan da damgalanmayı sürekli bir şekilde hissettikleri ve mümkün olduğu ilk anda kurtulmak istedikleri bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu tartışmada ortaya çıkan “Roman” olma durumu, yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın “Romanlaşması” diyebileceğimiz, bir kimlik atfetme ve kimliğin yaşanan mekân ve yapılan iş ile özdeşleştirilmesi üzerinden kurulan dışlama dilinin ortaya çıkardığı bir durumdur. Örneğin Erzurum’da Gölbaşı mahallesinde yaşayan Şıh-bızınlar, kimlik olarak kendilerini Roman olarak tanımlamamalarına rağmen, yaşadıkları ağır sosyal dışlanmayla şehrin sosyal yaşamından “tecridi” en derin şekilde hisseden topluluk olarak karşımıza çıkmıştır. Aynı şekilde Konya Yeni Mahalle’de yaşayan Kürtler de ikametgâh kâğıtlarında yazan “Yeni Mahalle” ibaresi yüzünden kendilerini Roman olarak tanımlayan gruplar gibi hissetmekte ve formel istihdam ağlarına erişememektedirler. Burada dikkat çekici olan, sosyal dışlanmayı belirleyen durumun, kimliğin ötesine geçen ve yaşanan mekân ile ilişkilenen bir durum olmasıdır. Damgalanmış ‘Roman’ mekânında yaşamak zorunda kalan gruplar, bu mekânın hem mahalle dışındaki hem de mahalle içindeki damgalanan algısıyla baş etmek zorunda kalırlar.

İleriki bölümlerde anlatılan emek piyasası ile ilişkiler, konut, eğitim, sağlık ve diğer hizmetlere erişim alanlarında yaşanan sıkıntılar Roman algısının ve mekânsal damgalamanın izdüşümlerini taşırlar. Bundan sonraki bölümlerdeki meseleler bu iki temanın Roman yaşamının farklı alanlarını nasıl etkilediği göz önünde bulundurularak anlatılacaktır.

2.2 Ekonomik yaşamda dışlanma: Romanların emek piyasası ile ilişkileri

Çalışan yoksullar

Sosyal dışlanma sıkça kalıcı işsizlik ile ilişkilendirilir. Ancak asıl yaşanan, işsizlik ile niteliksiz işler arasında gidip gelme, güvencesiz bir ortamda çalışma ve devlet yardımları ile ayakta kalma çabasıdır. Gelirden çok geçim stratejilerini oluşturan koşullar ekonomik alanda sosyal dışlanma sürecinin belirleyicisidir (Byrne, 1999). Burada emek piyasası ile ilişkilerde işin düzenli gelir getirmemesi ve güvencesiz olması, yoksulların geçim stratejilerini belirler. Türkiye’de genel kanı Romanların en temel sorunlarından birinin işsizlik olduğu, emek piyasası ile ilişkilendirilmiş Romanların da genellikle güvencesiz, marjinal ve mevsimlik işlerde çalıştığıdır. Ancak, işsizliğin Romanların yaşadığı en temel sorun olarak kabul görmesi Romanların emek piyasası ile ilişkilerinde yaşadıkları birçok sıkıntıyı ve geçim stratejilerini görünmez kılmaktadır. Buğra ve Keyder’in 2008 yılında yaptıkları kent yoksulluğu araştırmasında da yoksulluğun, işsizlikten çok yapılan işlerin niteliği ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Kentin en yoksul kesimlerinin tarımda çalışan, dolaşarak iş yapan, ya da başkasının evinde çalışan, ama temelinde niteliksiz ve güvencesiz işlerde çalışan gruplar olduğunun altı çizilmiştir (Buğra ve Keyder, 2008). Yaşadıkları kentin en yoksullarını oluşturan Romanların da, niteliksiz, geliri belirsiz ve güvencesiz işlerde yoğun olarak çalışmaları, emek piyasası ile ilişkilerinde temel sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da bizi güvenceli işe erişim ile birlikte geçim stratejisi tartışması yapmaya itmektir.

Çalışmamıza dayanarak Romanların emek piyasası ile ilişkilerini en iyi tanımlayan ifadenin ‘çalışan yoksullar’ olduğunu söyleyebiliriz. Tüm şehirlerde niteliksiz, güvencesiz, sağlıksız ve ağır iş koşullarında çalışan bir Roman topluluğundan bahsetmek mümkün. Gelirin her daim belirsiz olduğu, geçim stratejilerinin günü kurtarmak üzerine inşa edildiği bir hayat süren Romanlar için en çok öz-

lem duyulan şeyin güvenceli bir iş olduğu söylenebilir. Romanlar için güvenceli bir işe ulaşmak hayal haline gelirken, 'bugün var yarın yok' işler, emek piyasası ile ilişkilerini ve geçim stratejilerini belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Gelirin belirsizliği ile birlikte yaşamın 'günü kurtarmak' üzerine inşa edildiği bu dünyada, Romanların içinde buldukları mekânlar ile ilişkilenen geçim stratejileri de anlatılarına yansımaktadır. Enformel ağlar, Romanlara güvenceli iş imkânı sunma konusunda zayıfken, mekân temelli sosyal ağlar da yaşamı döndürme noktasında zorlanmaktadır. Bu bağlamda, Romanların emek piyasası ile ilişkilerinin mekânsal bir boyutunun olduğu söylenebilir.

Diğer yandan şehirlerin sağladığı ekonomik yaşama göre farklılık göstermek ile birlikte, temelde o şehirlerin istenmeyen işlerini yapan Romanların yaşadıkları dışlanma, kendilerine sunulan işler ve buna bağlı olarak gelişen Roman algısı ile içiçelik sergilemektedir. 'Roman işleri' olarak kabul görmüş, hurdacılık, kâğıt ve plastik toplayıcılığı, hamallık gibi işler, Romanların toplumsal statüsünü belirlemektedir. Zira bunlar, toplum içinde kimsenin yapmak istemediği ve hatta yapılırken görmek dahi istemediği işlerdir. Antakya'da hurdacıların şehirde istenmemesi, Konya'da bohçacılığın yasaklanmaya çalışılması, Bergama'da Romanların genelde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışması, Romanların şehir yaşamında görünür olmasından duyulan rahatsızlığın tezahürleridir.

Romanların da kendi kimliklerini yaptıkları işler ile inşa ettikleri söylenebilir. Örneğin Samsun'da Yaşar'ın 'Roman olmayan' tanımını bunu açıkça ortaya koyuyor:

Yani doktordur, bişeydir yani. Mutlaka bir yerde bir, bir yerlerde bir görevi var. Ama bizim görevimiz yok. Bizim bir tek hamallığımız var abi.

Diğer yandan Romanların emek piyasası ile ilişkileri, ekonomik alanda yaşanan dışlanmanın çok boyutluluğunu da içinde barındırmakta. Emek piyasasından kalıcı olarak dışlanma diğer temsiliyet alanlarından ve mahalle dışı bir sosyal ve kültürel yaşamdan dışlanmayı da beraberinde getiriyor (Madanipour, 1993). Bu nedenle ekonomik yaşama katılım da, Romanlar tarafından toplumsal yaşam-

daki dışlanmayı ortadan kaldıracak bir durum olarak görülüyor. Romanlar için toplumsal katılım, meslek sahibi olmak, sosyal güvenceli ve düzenli bir işe sahip olmak ile eşdeğer hale geliyor. ‘İş güç sahibi olmak’, temel bir ayrıştırıcı konum olarak ortaya çıkıyor.

Ehh çingene falan diyor. Bu var. Bu her yerde var. Yaşadığımız her yerde var. Tabii bu şey yapmak için düzeltebilmek için çok uzun bir zaman bekler. Çünkü bizim bilim adamımız yok. Bizim sosyoloğumuz yok. Bizim bilmem neyiz yok. Yok bizde. Yetişmemiş... İnsanların bugün işleri güçleri olsaydı, haliyle toplum içerisinde de daha rahat konuşabilecekleri konuma gelir. Bizi en çok... o aramızdaki fark ekonomik. Tamamen ekonomik. Savaş, Samsun

Romanların yaşadıkları mekânların damgalanması ile emek piyasasından dışlanmalarının yakın ilişkisi var denebilir. Kempen, istihdam ederken adrese dayalı ayrımcılık yapıldığına dair yeterli veri olmamak ile birlikte, bunun sıkça gündeme gelen bir fenomen olduğunun altını çizerek (Kempen, 2002). Roman mahallelerinin suç ve illegalite ile ilişkilendirilerek damgalanması, mahalle sakinlerinin iş bulma imkânlarını da ortadan kaldırmaktadır. Çalıştığımız tüm illerde sıklıkla, mekânsal damgalamanın emek piyasasına erişimi zorlaştırdığına dair anlatılarla karşılaştık. Bu durumun en keskin yaşandığı yerlerden biri, Konya’da Abdalların yaşadığı Yeni Mahalle. Yeni Mahalle suç olgusu ile o kadar özdeşleştirilmiş ki, şehirde ne olsa Yeni Mahalle’den biliniyor. Bize anlatılan bir hikâye: Konya Yeni Mahalleli Selim diğer Yeni Mahalleliler ile birlikte sanayide fabrikada çalışmaya başlıyor. 15 gün çalıştıktan sonra sigorta işlemlerini yaptırmak için nüfus dairesinden ikametgâh, nüfus kayıt örneği, kimlik fotokopisi ve aile cüzdanının fotokopisi isteniyor. İkametgâh kâğıdında Yeni Mahalle’yi gören yetkili içeri gidiyor, geliyor ve “Arkadaşlar çıkın akşama kadar ilişkinizi kesiyoruz” diyor. Yetkiliye ne olduğunu sorunca, “Adam fazlalığı var kura çektik, kurada siz çıktınız” cevabını veriyor.

Ne diyeyim ben sana yani, işte bunlar göçebedir, Abdaldır, bunlar namaz kılmaz, şunu yapmaz, camiye gitmez, bunu yapmaz diyerek horluyorlar. Şurada bizim aşağıda pirket ocağımız var. Pirket yaparlar, pirket çıkar orada daima. Var de en az 10 kişi, 15 kişi günlük müracaat ediyorlar yani işe girmesi için. Ama Yeni Mahalleli çocukları indirdin mi kesinlikle işe almıyorlar. Hasan, Yeni Mahalle, Konya

Konya, Yeni Mahalle, Ağustos 2010

Erzurum'da Gölbaşı olmak da emek piyasasına erişimi engelleyen bir durum.

Adamın ihtiyacı olduğu halde, ben ehliyetli şoförüm, yine de adama şoför lazım oluyor, gidiyorum fırın ekmeği arabasını süreceğiz, adama gittim, adam diyor ki ne durduruyorsun, dedim ki Gölbaşı'nda oturuyorum, kardeş kusura bakma, bi şoför bulduk. Hemen daha da aslında arabada şoförü aramış. Bana da dediği laf biz şoför bulduk. Yani bu kadar da olmaz. Aşırı derece bir ayrımcılık var yani. Emin, Gölbaşı, Erzurum

Samsun'da da durum farklı değil:

İnanın bunların içinde bir tane adam almıyorlar temizlik işlerine. Bizlerden dedikleri zaman, tamam, "işçi alacaz sizinle, gidin falan filan yere başvurun". Gidiyor, adam diyor ki, ne zaman, tamam, yarın başlayacak diyor. Nerede oturuyon? Adresini alıyorlar ya senin. Yavuz Selim'de veya 200 Evler'de. "Tamam, kardeşim sen git, biz seni ararız" diyor. Oranın işçiye ihtiyacı var. Almıyor seni. Neden? Bu mahallelerde oturduğun için? Düşünebiliyon mu abi? Böyle bir dışlanmaya şey oluyoruz. Aslında bunu yapan halk değil. Bunu yapan belediye baş-

kanlarının bizzat kendileri... Kerim, 264 Evler TOKİ Konutları Mevkii, Samsun

Roman mekânlarının yukarıda bahsettiğimiz şekilde damgalanması, bu mekânlarda yaşayan bireylerin düzenli ve güvenceli bir işe erişimlerinin önündeki en temel engel olarak karşımıza çıkıyor. Belediye kurumlarında, şehir merkezindeki lokantalarda, organize sanayi bölgelerinde, kısaca güvenceli ve düzenli istihdam yaratan her işletmede Romanlar mahallelerinin adını söyledikleri andan itibaren dezavantajlı bir konuma düşüyor ve çoğu zaman olumsuz cevap alıyorlar.

Mekânsal damgalamanın Romanların güvenceli işlere erişimlerini an ağır şekilde etkilediği iki şehir, Konya ve Erzurum'du. Lakin bunun dışında da gittiğimiz her ilde belirli enformel meslekler dışında kalan bütün istihdam alanları Roman mahallelerine kapalıydı. Örneğin, Bergama'da 90'lara kadar yaklaşık 20 aile, Aliğa fabrikasında ve sonradan kapatılacak olan Sümerbank fabrikasında çalışmışlardı. Bugün, formal istihdam kaynaklarının tükendiği bir ortamda yalnızca tarım alanında mevsimlik işçi olarak çalışabiliyorlar. Bergama'nın turizme dayalı hizmet sektöründe Romanlara yer yok. Kısaca, Romanların formal ya da enformel düzenli bir işte çalışmamaları, onlara atfedilen özelliklerden çok güvenceli iş alanının onlara kapalı olmasından kaynaklanıyor. Mekânsal damgalanma ve dışlanma, bu kapallılığı belirleyen temel etmen olarak karşımıza çıkıyor.

Şehirlere yeni göçler kadar, sanayideki dönüşüm de Romanların o şehirlerdeki ekonomik yaşamlarını etkiliyor. Romanların yaşadığı ekonomik dışlanma '90 sonrası yaşanan sosyal ve ekonomik değişimden bağımsız düşünülemez.* Formal istihdamın giderek yerini güvencesiz ve dönemsiz işlere bıraktığı bir dönemde, istihdama erişim Romanlar için daha da büyük bir sıkıntı haline geliyor. Samsun'da Tekel tütün fabrikasının, Bergama'da da Sümerbank'ın kapatılması, Roman mahallelerinde '90 öncesi tek tük de olsa var olan formal istihdamı yok etmiş ve bunun mahallede yarattığı canlılığı ortadan kaldırmıştır.

Çalışma sırasında Romanların bir dönem yaşadıkları şehirlerde açılan fabrika-

* 1980 sonrası Türkiye'de yaşanan sosyo ekonomik dönüşümle ilgili geniş bir literatür mevcut. Önemli gördüğümüz iki çalışma aşağıdaki gibidir. Boratav, K., (2003) *Türkiye İktisat Tarihi – 1908-2007*. Z. Öniş ve F. Şenses, "Global Dynamics, Domestic Coalitions and a Reactive State: Major Policy Shifts in Post-War Turkish Economic Development", *METU Studies in Development*, Ankara, 2007, s. 251-86.

larda işçi olarak düzenli çalıştıkları hikâyelerini dinledik. Samsun'da Romanların bir kısmı 1950'li yıllarla beraber Tekel fabrikasında çalışmaya başlıyor. Sendikali ve güvenceli olarak çalışıyor ve kendilerinin deyişiyle “*evlere para girmeye başlıyor*”. Tütün fabrikasının ve fabrikada düzenli gelire sahip işçiler olmanın, mahallenin Samsun içine daha fazla dahil olabilmesine etkisi olmuş. Tekel fabrikası kalktığında Romanların iş imkânları daralmaya başlamış. Bergama'da da aynı şekilde Petkim Aliağa tesisi, Roman mahallesindekilere düzenli iş imkânı sağlıyormuş. Mahalleliye göre her sabah fabrikaya gitmek üzere sekiz-on kişi çıkıyor mahalleden. Sosyal güvenceli bir iş imkânı tanınmasının yanında, karşıladığı öğle yemeği ve servis katkısı ile de Petkim, çalışanlara destek oluyordu. Fakat formel istihdam yaratan kamu iktisadi işletmelerinin kapanmasıyla güvenceli işte çalışan insan sayısı yoksul mahallelerde azalırken Roman mahallelerinde tamamen ortadan kalkıyor. Bununla birlikte, küçük bir sayıda bile olsa formel istihdama katılımın mahallelerde Romanlara bir sosyal hareketlilik imkânı tanıdığını görüyoruz. Mahallenin görece varlıklı haneleri, hep bu formel istihdam içine girebilmiş bireylere sahip olan ailelerden oluşuyor. Mahalleye '90 sonrası gelen Romanlar, toplayıcılık ve mahallelere göre ayrılmış bir çalışma alanında varolan mevsimlik tarım işçiliği dışında başka bir işte çalışmıyorlar. Bu anlatılar, Romanların bizzat kendilerinin formel istihdamda çalışmayı istemedikleri mitini ortadan kaldırmaktadır. Kimlikleri sebebiyle her dönem dışlandıkları ve güvenceli formel istihdam ağlarına erişimlerinin hep kısıtlı olduğu kabul edilse de, ülke içinde formel istihdam artışından Roman mahallelerinin de faydalanabileceği ve bu durumun mekânsal damgalanmayı azaltabileceği söylenebilir.

Diğer yandan Romanların nesilden nesile aktararak yaptığı işlerin gelir getirmez olması, yasaklanması veya başka gruplar tarafından da yapılar hale gelmesi, onların ekonomik yaşamında zorluklar doğuruyor. Konya'da çobanlık ortadan kalkınca ya da naylon plastik kova satıcılığı ve bohçacılık yasaklanınca, Romanların iş imkânları da kısıtlanıyor. Hatay'da dışçılığın yasaklanması da bir iş kolunu gelir getirici olmaktan çıkarmış.

Bizim aslında büyüklerimiz dedemiz mesela adam 70 yaşında şimdi dışçıydı, eskiden o babama öğretti, babam bana öğretti, benim çocuğum olsaydı ben de ona öğrettirdim ama şimdi öğretmiyem. Niye? Çünkü işimiz kalmadı, kaldırdılar işimizi, bitirdiler yasakladılar, ceza koydular, yasakladılar. Şahin, Emek Mahallesi, Antakya

Bergama, Atmaca Mahallesi, Domates Tarlası, Ağustos 2010

Çalıştığımız tüm şehirlerde Romanlar, şehirlerin ekonomik yaşamı içerisinde hurdacılık, kâğıt toplayıcılığı, hamallık, ayakkabı boyacılığı, temizlik gibi marjinalleşmiş işler ile geçimlerini sağlıyorlar. Bugün, Konya, Samsun ve Antakya'da kâğıt toplayıcılığı sıkça yapılan bir iş. O kadar ki artık çalgı çalıp şarkı söyleyen ve dans eden Roman imgesinin yerini ekmeğini çöpten çıkaran Roman imgesi alabilir. Konya'da sanayinin çöplerinden toplanan kâğıtlar, kâğıtçı dedikleri araçlara veriliyor. Yaz aylarında kâğıt geliri aylık 500-650 lira civarını buluyor. Kış aylarında ise hava iyiyse çıkılabiliyor. Kâğıt olmadığı zamanlar Konya'da Romanların gittiği mevsimlik bir iş, belediyenin sulama işleri. Mayıs'ta başlıyor, kış geldiğinde iş bitiyor. Aylık kazanç, 500-600 lirayı buluyor. Antakya'da kâğıt toplayıcılığı yanında, ayakkabı boyacılığı, sanayide hamallık, hurdacılık, fırıncılık, sadece kadınların yaptığı gündelik temizlik işleri de diğer iş kolları olarak çıkıyor karşımıza. Diğer yandan fırıncılık da yaygın bir iş kolu, çocuklar akrabalarının yanına verilerek yetiştiriliyorlar. Antakya'da deri sektörü ağır iş koşulları ile Romanların yoğun bir şekilde çalıştığı bir alan. Tuzlama, yıkama, yükleme gibi tüm süreçlerinde Romanlar yoğun olarak çalışıyor. Deri işi oldu mu Roman mahallesine gelip çalışacak eleman alınıyor.

Bergama'da ise istihdam alanlarına baktığımızda mahallede 'yerli Romanlar' ve yeni gelenler arasındaki ayrışmayı görürüz. Bu ayrışma yapılan işlerde kendisini gösterir. Yerli Romanlar daha çok müzisyenlik ve formel istihdamın yarattığı sermayeyle oluşan esnafılık ile geçinirken, '90 sonrası gelenler hurdacılık, kâğıt toplayıcılığı ve mevsimlik tarım işçiliği ile geçiniyorlar. Atmaca mahallesinde çocuklara dans eğitimi veren Hasan, dışarıdan bir gözle iki grubun farklılığını şöyle yorumluyor:

Tabii, yerli olan Çingene arkadaşlarımız daha elittir. Hem ekonomik anlamda daha elittir, cep telefonu dükkânları vardır, bilgisayar ile ilgili şeyler yaparlar, sanayide dükkânları vardır, market sahibidirler, altlarında arabaları vardır, tarlaları vardır, turizm ile ilgilenenler vardır. Dışarıdan gelenler daha işte, biraz daha düşük işlerde çalışırlar. Sözünü ettiğim gibi, daha basit işler. Ne bileyim, bir ayakkabı boyacılığı gibi veyahut da bir kalaycılık gibi, maşacılık gibi, daha farklı işlerle uğraşırlar. Onlar biraz daha statü olarak düşüktür. Çünkü dışarıdan geldiği için. Yerlilerin evleri daha iyidir, dışarıdan gelenler biraz daha tabii gecekonduvaridir. Ama ötekilerin evleri fayans kaplı, her yeri halı döşeli, mobilyaları gittiğinizde sizin bizim evlerimizden hiçbir farkı olmayan, temizlik anlamında da tabii. Ama dışarıdan gelenler tabii, bu kültürü kabul ettikçe onlar da o işin içinde asimile olacaklar.

Ağır iş koşulları ve sağlık sorunları

Romanların yaptıkları işler ağır çalışma koşullarını da beraberinde getiriyor. Bergama Atmaca mahallesinden Selda'nın anlattığı hikâyeye son derece çarpıcı:

Diyelim yirmi kişi diyolar bu kamyonu dolduracan. Çabalıyor insanlar sabahtan. Doldurabilen dolduruyor, dolduramayan geç saatte geliyor. Yeri geliyor kavga ediyor. Biz kamyon hesabına mı geldik diyorlar. Bu kamyon hesabı nerden çıktı deniliyor. Bayağı bir tartışması oluyo. Geçende mesela biz işi bıraktık. Saat 3'tü. Dedi adam ille belli sabahtan belli bir domates topladık, bayağı bir doldu yani bir seviyesi, üstüne yığılacakmış gibi, adamın, ilk topladığımız sabahtan domatesi iriydi. Sonra öğleden sonra bi başladık ufak ufak. Çuval dolmuyor normalde, adam kamyonu doldurtacak bize. Sabah 3 olmuş, 3'ü çeyrek geçiyordu, sıcak da öyle bir kötü. Bir de su vermiyor adam doğru düzgün. Susuzluktan kıvraniyorsun. En sonunda bıraktık. Ne olursa olsun. İster yev-

Konya, Yeni Mahalle, Ağustos 2010

miyeden kes bizi, istersen ne yaparsan yap. İstersen başka amele bul. O adam zaten, başımızda duran o adam da patron değil, o da onun işçisi.

Antakya’da fırıncılık işi yapanlar ya da ekmek fabrikasında çalışanlar da ağır çalışma koşullarından yakınıyor. Fırında gündüz çalışanlar haftanın 6 günü sabah 5’ten akşam 6’ya kadar çalışıyorlar. Pazar günleri de 1’e kadar. Gececiiler tüm gece. Gündüzleri uyku ile geçtiğinden ailelerine ayıracakları zamanları kalmıyor.

Ben mesela gidiyordum 9’da, sabahleyin geliyordum, 6:30, 7’de. Zorluyordum kendimi, diyordum erken bitireyim işi, erken gideyim yatayım. Belki gündüz 12, 1’de çocukları alırım, götürürüm gezmeye. Bir türlü olmuyordu. Yatıyorduk yani, 1, 2, 3. Yemek yiyordum, bir daha yatıyordum. Fırın işi çok zor bir iş. Hasan, Emek Mahallesi, Antakya

Romanlar fırınlarda sigortasız çalışıyorlar. Fırın sahipleri akrabalarından birkaç kişiyi sigortalayarak Fırıncılar Odası’na sigortalı çalışanı varmış gibi gösteriyor. Diğer çalışanlar sigortasız çalışıyor. Fırında çalışan Hasan’ın sigortanız var mı sorusuna verdiği cevap son derece ironik: “Yok, ama fırın komple sigortalı. Makinesinden tut, cam kırılrsa bile sigorta gelip camı yapıyor. İnsanlar değil...”

Hasan ekmek fabrikasında da çalışmış. Kesme makinasının başındaymış, sol elini makinaya kaptırmış, iki parmağı kopmuş. Uykusuzluktan olduğunu söylüyor. Sigortasız çalıştırılıyor. İşvereni dört gün bakmış, hastaneye götürmüş ama parmaklarını makineye kaptırdığı söylenilmemiş. Aradan bir hafta geçince işe gelmesi istenmiş. “Elim sakatlandı en az bir ay çalışmam” demiş. Bunun üzerine işine son verilmiş.

Konya’da sanayide plastik ayırma işi yapan Romanlar, ayda 750-800 liraya sigortasız çalışıyorlar. Konya’nın büyük çöplüğünde çalışmanın sanayide plastik ayırma işinden iyi olduğu söyleniyor. Sanayide plastik ayırma işinde zehirli şişeler, tarım atığı şişeleri ve bidonları toplanıyor ve eritiliyor. İster istemez tozu solunuyor. Şişe ve bidonlar parçalama makinasına atılıyor. Makina aslında çuval kırma makinası olduğundan ve plastik kırmaya uygun olmadığından en ufak bir hatada makinaya kol girme riski ile karşı karşıyalar. Sigortasız olmaları işi daha da riskli hale getiriyor.

Samsun’da temizlik işine giden kadınlar kronik bir yorgunluk içinde yaşıyorlar: “*Yorgunluk. Herhalde, cam, kapı, halı, koltuk, yani evin bütün yükü senin üstünde. Yapıyosun, bide ordan geliyosun kendi evinin işi, kendi evinin yemeği. E çocuk. Baya sıkıntılı. Bi de küçük yaşta o sorumluluğu yüklenmek daha çok sıkıntı.*” Filiz, Yavuz Selim Mahallesi, Samsun

Bergama’da tarlada çalışan kadınlar tarlaya giderken çocuklarını bırakacak yer bulamıyorlar. Geride kalan çocukları sokağa salıyor, bir kısmını da yanlarına alıyorlar. Ancak, işveren tarlada çocuk istemiyor... Kadınların çocuk bakım yükleri ağır çalışma koşullarını daha da ağırlaştırıyor: “*Zor, işte sabah uykusuzluk, çocukları Allah’a emanet ediyosun, iki tane çocuğu sokakta bırakıyosun, mesela ben bunu bugün götürdüm, bi de bunun küçüğü var, onu götürdüm. Çok aksiler. E patron tarlaya istemiyo sokmayı. Domatesler eziliyo diye. Onlar anne susadım, anne acıktım, tarlaya giriyorlar, onlarla ilgilenmek zorundasın. Ben değil, benim gibi kaç kişiler götürdü, bugün 15 tane çocuk vardı tarlada.*” Meriem, Atmaca Mahallesi, Bergama

Romanların hemen hemen tüm şehirlerde yaptıkları kâğıt toplama işi, beraberrinde sağlık sorunlarını da getiriyor. Samsun’da bronşit ve verem vakaları olduğu anlatılıyor. Bronşit olup kâğıt toplama işine devam edemez hale gelen kişiler var. İş kazaları da görülüyor. Üstüne demir düşüp felç olan bir kişiden bahsediliyor. Ayrıca akşamları gezdikleri zamanlarda, arabalar onları görmeyip çarpabi-

liyor. Bergama’da tarım işinde çalışan Romanlar arasında da kronik hastalıklar yaygın. Astım, bronşit ve çeşitli böbrek hastalıklarına rastlanıyor. Bunlara tarım ilaçlarının yol açtığı söyleniyor. “*Domateslere ilaç atıyorlar, sadece o hormonlu. Onların bütün tozunu, kokusunu ciğerlerine çekiyorsun.*” Meryem, Bergama

Romanların çalışma yaşamının, ağır iş koşulları ve beraberinde gelen kronik hastalıklar nedeniyle 40’lı yaşlarda bittiği söylenebilir. O yaşlara geldiklerinde Romanların ciddi bir kısmı iş yapamaz hale geliyor. Emekliliği olmayan, vücudu çalışmaya elverişliliğini yitirmiş bir grup olarak yoksulluğu daha da ağır bir şekilde yaşıyorlar.

Gelirin belirsizliği

Romanların güvencesiz ve ağır iş koşulları yanında işlerin geçici olması eve giren geliri de belirsiz kılıyor. Roman evlerine giren gelir evin masraflarını karşılayacak nitelikten uzak. Örneğin hanelerin elektrik ve su paralarını ödeyeme durumu ile sıkça karşılaştık: “*Biz günlük yaşayan insanlarız. Aman bu gün ne yapacağız, bugün ne yemek pişireceğiz. Hangi çorbayı pişireceğiz. Diyorum ya sırası geliyor öyle bir şey oluyor ki hiçbirimiz işe gidemiyoruz çalışmıyoruz. Oluyor 5-10 milyon üzerimizde git oğlum 1 milyonluk salça al. Git 1 milyonluk yağ, yarım kilo mercimek al. Bir çorba pişiriyorsun yediriyorsun çoluk çocuğa...*” Halime, 264 Evler TOKİ Konutları Mevkii, Samsun

Günü kurtarmaya dayalı bu yaşam içinde, mahalle temelli bir geçim stratejisi oluşturulduğu söylenebilir. Samsun’da mahalle içinde kurulan açık pazarda, 1 liraya zeytinyağı, ya da 2 kaşık salça alınabilmekte: “*Adam gelip, bir kaşık salça alıyo, bi kaşık yağ alıyo, bi şişe yağ alıyor, bir de elli bin, beşyüz bin liralık zeytin alıyor, 500 bin liralık peynir alıyor, iki tane yumurta alıyor. Vesaire kırıyor yediyor çocuklarına. Börek alıyor çocuklarına. Böyle hayat sürmeye çalışıyor bu adamlar. Sabah yiyorsun, bir de akşama yemek, öğle yemeği yok mu bu mahallede hiç. Öğle yemeği bulamazsın. Adam işte oraya gelip mahallenin, tablasında, karpuzlar, satılır satılır kavunlar, veya öteberi, en çürüğü bu mahallede satılır. Niye? Iskartasına. Çünkü ucuz olduğu için mahalle gider, alır diye.*” Ahmet, 264 Evler TOKİ Konutları Mevkii, Samsun

Gelirin belirsizliği ve gündelik yaşam arasındaki ilişki Samsun Yavuz Selim'den Sabriye tarafından da vurgulanıyor: “Yani ben mesela Pazartesi günlük işe gidiyorum elli atmış milyon para alıyorum. Salı gidiyorum. Çarşamba gidemezsem o iki günle elli milyon, elli milyonu bozduruyorum. İki üç gün çocuklar her gün senden, “ana işte bana bir milyon ver ben şunu alacam, çukulatayı alacam” veya “ben çarşıdan bir muz alıcam” onlara o para gidiyor. Yani o parayı bozduruyosun, o paradan hiç hayır beklemiyorsun. Günlük çalıştığın para daha doğrusu, bozduruyosun elli milyonu... Zaten günlük yiyoruz biz. Bir bakkala gidiyoruz, bir makarna alıyoruz, bir taze fasulye alıyorsun efendime söylüyeyim bir Sana yağ alıyorsun; tuzun eksik oluyor veya şekerin eksik oluyor, o paradan hiç hayır beklemiyorsun. Yani...”

Konya'dan Erdal da gelirlerinin belirsizliğini anlatırken geçinmelerinin nasıl da başkalarının tercihine bağlı olduğunu ifade ediyor: “Ama bu 3-4-5 aylık. Yani olursa verirsin olmazsa ne yapacaksın. İş olursa şimdi çıkıyorsun, şurda ya nasip diyorsun, ya allah diyorsun, ya bismillah diyorsun. Çöpe sen atarsan bir şey ben alırım sen atmazsan bakar geçerim yani. Yani bu bu. Nasip. Bilemiyorsun. Bakarsın akşama kadar dolaşırsın dolaşırsın, hiçbir şey yok. Akşam moralin bozuk gelirsın cenabı Allah ordan bir tutar, bir çöpe uğrarsın, üç beşe çöpe uğrarsın aa bakarsın 10-15-20 milyonluk sattın mı? Aaa baktın işte neşen keyfin yerinde ne yaparsın eve çoluk çocuğa ufak tefek yani çok alacağına az olur, alırsın çıkar gidersin. Yani bu abi işte. Başka bir şey değil.”

Özetle, Romanlar açısından düzenli ve sigortalı bir işte çalışmama olgusu birkaç istisnai örnek dışında gerçekliğini koruyor. Bu durum ise mahallelerde niteliksiz ve düzensiz işlerde son derece ağır çalışma koşullarına maruz bırakılmış bir çalışan yoksullar kategorisi yaratıyor. Düzenli bir gelirin olmaması geleceğe yönelik belirsizlik durumunu pekiştirirken, ağır çalışma koşulları da kronik meslek hastalıklarını tetikliyor. Bu bağlamda Romanların emek piyasası ile ilişkilerini daha geniş bir geçim stratejileri bağlamında tartışmak ve bu yönde politikalar oluşturmak zaruri görünüyor.

2.3. Devlet ve vatandaş ilişkileri: Hizmetlere erişim

2.3.1. Eğitim

Romanlar toplumunda eğitim ile ilişkileri en kopuk gruptan biri. Roman çocukları arasında okul terk oranının yüksek olduğu, devamsızlığın sıkça görüldüğü, üst sınıflara geçmiş çocukların dahi okuma yazmayı sökemediği gözlem-

lenen bir durum. Saha çalışmamızda da Roman mahallelerinde eğitimle ilgili gözlemlenebilecek ilk olgu, eğitim seviyesinin düşüklüğü olmuştur. Saha araştırmasının yürütüldüğü illerde Roman çocukların okullaşma oranlarının düşük olduğu görülmüştür. Romanların topluluk normu gereği eğitime değer vermedikleri, çocuğun okullu olmasının topluluk içinde bir değer taşımadığı kanısı sıkça karşımıza çıkan bir durumdu ve yerel idareciler tarafından da sürekli vurgulandı. Ancak çalışmamızda, eğitime erişimin Romanların diğer alanlarda yaşadığı sorunlar ile ilişkili olduğunu ve yoksulluğun eğitimden kopuşun temel sebeplerinden biri olduğunu gözlemledik.

Maddi yetersizlik ve eğitimden kopuş

Eğitim seviyesinin düşüklüğünü çeşitli nedenlerle açıklayabilmek mümkün. Bu nedenlerin başında ise okula maddi sebeplerden dolayı devam edememek geliyor. Roman çocuklarının okuldan kopmalarının en önemli nedeni, aile bütçesine katkıda bulunmak için erken yaşta çalışmak zorunda kalmaları. Çocuklar ilkokulu bitirdikten sonra, ekonomik anlamda zor durumda bulunan ailelerinin bütçelerine katkıda bulunabilmek için okul yaşamından koparak çalışma hayatına atılıyorlar. Konya'da kendisiyle görüşülen Feyyaz aynı durumda bulunan birçok akrasının durumunu şöyle özetliyordu: *“bir miktar okula gittim, baktım ailemizin durumu yok, olmuyor. Orta 1'e giderken okuldan ayrıldım ve boyacılıkla yola çıktım.”*

Bergama'dan Şule de aynı durumu şu şekilde ifade ediyor: *“İlkokul diplomam var ama ilkokuldan sonrasını okuyamadım. Okuldan sonra kendimi tarlada, domateste ya da tütünde çalışırken buldum.”* Benzer bir hikâyenin sahibi de Hatay'dan Hasan. İlkokul 5'e kadar okuyabilen Hasan, 11 yaşında okuldan ayrılmak zorunda kalmış ve fırında çalışan ağabeyinin yanında çırak olarak işe başlamış. Hatay'dan Yasemin de orta 3'e kadar okuyabilmiş ve aile bütçesinin yetersizliği nedeniyle okulu bırakıp kendi ifadesiyle *“ailesinin sorumluluğunu üzerine almış.”* Konya'dan Emin de okuyamamasını şöyle açıklamaktadır: *“Okumak da istedim hatta çok okumak istedim ama maddi durumum olmadığı için okuyamadım... Bir gün param oluyordu harçlığım oluyordu, bir gün olmuyordu. O yüzden ben de bıraktım, çalışmak zorundaydım.”*

Emin'in okul harçlığı bulamaması nedeniyle okuyamaması bizi okuldan ayrılmanın maddi imkânsızlıklardan kaynaklanan başka bir boyutuna taşıyor: okul masraflarının aile bütçesi tarafından karşılanamaması. Hatay'dan Suat okuya-

Konya, Yeni Mahalle, Ağustos 2010

mamasının nedeni olarak okul kıyafetlerinin yarattığı maddi yükü gösteriyordu: “Biz kardeşlerimizle beraber üç dört kişi okuyorduk. Onun için biraz sıkıntılı oluyorduk, kalabalık olduğumuz zaman okul kıyafetleri pahalı oluyordu. Bugün 20 milyon bir çocuk giydirmekle başlasan okul masrafları 100 milyonda, karşılama gücü.” Okul masraflarının getirdiği yük nedeniyle Suat ortaokulu bitirdikten sonra okula devam edememiştir. Samsun’dan Gülizar da çocuklarının kırtasiye masraflarını karşılayamadığını, bu yüzden de onları okuldan almayı düşündüğünü ifade etmiştir. Erzurum’dan Yeliz’in aşağıda aktarılan uzunca alıntısı, ekonomik sıkıntılarının çocuklarının eğitim sürecinde Roman aileleri ne kadar zorladığını en net şekliyle ortaya koymaktadır:

Ekmeğin arasına işte zeytin koyuyorlar alıp gidiyorlar çocuklar şu yemin ederim kalemlerini getirsinler gör şu kadar kalemlerle zorla yazı yazmaya çalışıyorlar... Öyle aklıma geliyor ki çocukları eğitimlerinden alayım, okula gitmesinler. E ne yapayım? Mecburum, alsam adam olmayacaklar. Okutsam ben onların masraflarına yetişemiyorum. Çocuğum gidiyor okula, utanıyor, ayakkabı yok, çocuğum gidiyor okula, çanta yok. Çantasının ya kolu kopuk ya içi yırtık. Çocuğum geliyor

bir kâğıt elli bin liralık bir kâğıt alamıyoruz. Devlet yardım veriyor. Gerçekten devlet yardım veriyor, ama bu devletin bıraktığı insanlar, yetkililer insana yardım etmiyor. Devletin ne haberi var?

Okulda dışlanma ve eğitimden kopuş

Okula devam edememe nedenlerinden bir diğeri ise, Romanların her alanda karşılaştıkları sosyal dışlanmaya okul sıralarında da maruz kalmaları. Roman çocukların okul sıralarında yaşadığı dışlanma, okuldan soğumalarına ve ayrılmalarına neden oluyor. Bu dışlanma, iki boyutta ortaya çıkıyor. İlki Roman çocukların, okul ortamında diğer öğrenciler tarafından dışlanması. Erzurum'dan Güler, kızlarından birinin okulda dışlandığını, devam etmek istemediğini, yine de onun okula devam etmesini sağladığını ancak oğlunun uğradığı dışlanmaya dayanamayarak okulu terk etmesine engel olamadığını anlatıyordu.

Samsun'dan Ahmet ise *“Romanız ya. Diğer çocuklara daha bir ilgi gösteriyordular. Benim derslerim iyiydi ama düşün hocam bana zayıf veriyordu. Aynı dersi çalışıyorduk, aynı dersleri yapıyorduk, yanımdaki arkadaşıma, daha iyi not veriyordu.”* Hatay'dan Sevda da okulda uğradığı dışlanmışlık hissiyatını şöyle özetliyordu: *“İlkokulda 5 yıl okudum. Ya insanın hiç bi tane arkadaşı olmaz mı? Sıra arkadaşı olmaz mı? Olmadı. İlkokulda bir hırsızlık olurdu ilk benim çantam aranırdı. Üstüm başım aranırdı. Biri birine kızardı, hoca gelip bana tokat atardı. Biz bu bunu çok yaşadık ve halen de yaşıyoruz.”* Üniversite mezunu olan Sevda bu dışlanmışlığın sadece ilköğretimde yaşanmadığını, üniversitede de *“arkadaşlarım beni öcü olarak gördüler, kimse bana yaklaşmadı”* ifadesiyle dile getirmekteydi.

Roman çocuklarının maruz kaldığı dışlanmanın bir diğer tarafı ise okul yönetimleri. Toplumda Romanlara yönelik algı ve kullanılan dışlayıcı dil, okul yönetimleri tarafından da yeniden üretilebiliyor ve çocuğun okuldan soğumasına neden olabiliyor. Erzurum'dan Osman okulda yapılan yardımlardan bütün öğrenciler yararlanırken, kendi çocuğunun “sebepsiz” yere yararlanmadığını belirtiyor ve çocuğun okula karşı soğuduğundan bahsediyordu. Okul yönetiminin Roman çocuklara yönelik sergilediği tavır kimi durumlarda daha da sistematikleşip öğrenciye karşı şiddet boyutlarına varabiliyordu. Hatay'dan Zeynep çocuklarının okulda hem öğrencilerden hem de öğretmenlerden gördüğü dışlanmanın şiddet boyutlarına vardığını ve bu nedenle iki çocuğunun okulu bıraktıklarını şu şekilde dile getiriyordu:

Erzurum, Çığlayan Mahallesi, Haziran 2010

“Kızım ve iki arkadaşı sınıfın içinde elektrik kablosuyla ip atlıyorlarmış, ipin ucunu biri tutuyor, diğer ucunu biri tutuyor benim kızım da ortada atlıyor. Öğretmeni onları sınıfta yakalıyor, tutuyor kabloyu ellerinden çekiyor, iki kat yapıyor benim kızımı dövüyor. Çocuk eve geldi dudaklar simsiyah morarmış, sırtıma vurdu dedi inanmadım, önlüğünü çevirdim böyle, kablo izleri, niye onlara vuruyor yalnız benim çocuğuma vuruyor, hâlbuki hatayı üçü yapmış... Oğluma ise okulda bir başka çocuk musallat olmuş, sürekli dövüyor ama öğretmen çocuğu olduğu için kimse karışmıyormuş.”

Zeynep bunu yaşayan kızının 3. sınıftan, oğlunun ise ortaokuldan sonra okulu bıraktıklarını belirtip çocuklarının okumasını çok istediğini ilave ederek şu soruyu soruyor: “Suçumuz Dom olmak mı?” Zeynep’in sorduğu bu soru, Roman ailelerin çektikleri ekonomik sıkıntı kadar, Roman çocuklarının okullarda uğradıkları ayrımcılığın da onları okuldan uzaklaştırdığına işaret etmektedir.

Yukarıda anlatılan bütün bu faktörlerin, Roman mahallelerinde eğitim seviyesinin düşük olmasına yol açtığını ve bir eğitimsizlik sarmalı yarattığını iddia edebiliriz. Eğitimsizlik sarmalı ortaya çıktıktan sonraysa bu kısır döngünün ken-

dini yeniden ürettiğini söyleyebiliriz. Diğer yandan, mahallelerde okuyan bir rol model olmaması, yani mahallede okul çağındaki çocukların kendilerinden önceki kuşakta örnek alabilecekleri bir okullaşma hikâyesine sahip olmamaları da eğitim seviyesinin düşüklüğünü pekiştirmekte ve okula devam edememe zincirine yeni halkalar eklemektedir. 5 farklı ilde kendileriyle görüşülen kişiler bu durumu “mahalle ortamı çocuklarının okumasına fırsat vermiyor” şeklinde özetlediler. Samsun’dan Feriha varolan durumu şu ifadelerle anlattı: “Hiç okuyan olmadığı için ben de heveslenmedim okumaya... Yani kimse sevmiyordu okumayı. Çevre düzeni, bakıyorsun etrafında hiç okuyan yok. O yüzden, biz de okumadık.”

Bu eğitimden kopma sarmalı mahallede üniversite okuyan az sayıdaki Roman’ı da olumsuz etkilemekteydi. Hatay’da üniversite mezunu olan Sevda, üniversiteyi Hatay dışında okuduğunu, ancak mahallelinin bir süre kendisinin üniversite okuduğuna inanmadığını söylüyordu: “Çevrem, amcamlar, dayımlar hiçbiri benim üniversite okuduğuma inanmadı. Ya sen, sen işte ayıp olmasın diye bunu söylüyorsundur da, sen mümkün değil üniversiteyi kazanmamışsındır. Daha doğrusu bizi almazlar üniversiteye şeklinde baya konuşma oldu.” Sevda’nın ifadeleri, Roman toplumunun içerisine itildiği eğitimden koparıma durumunun içselleştirildiğini göstermektedir.

Yüksekokul mezunu olan Murat benzer bir gözlemi çok daha sistematik bir şekilde ifade ediyor ve çözüm önerisi sunuyordu: “Çocuklar burada bir arada oldukları için okuyamıyorlar. Üç tane çocuk okuldan kaçılırsa, o üç tane çocuk elli kişiyi peşinden sürüklüyor, elli kişinin de devamsızlığına sebep oluyor.” Kendisi çocuk yaşta mahalle ortamından koparak parasız yatılı okullarda okuyan Murat, tek çareyi bunda bulma noktasına gelebiliyor: “Bir kontenjanla bu mahalleden, senede on kişi veyahut yirmi kişi yatılı okullara gönderilebilir sınavsız. Bu yirmi sene sonra bu mahallenin önünü açar, çünkü çocuklara örnek alabileceği modeller yaratır.” Üniversite mezunu olan Sevda’nın ve Murat’ın hikâyeleri mahallelerde üniversite okuyan rol modellerin varlığının, mahallenin geri kalanı için ifade ettiği özel anlamı da bize gösterdi.

Erken evlilik ve eğitimden kopuş

Roman mahallelerinde eğitimle kurulan ilişkinin zayıflığına neden olan yani çocukları eğitim hayatından erkenden koparan nedenlerden biri de, Roman

topluluklarında çocukların erken yaşta evlenmesidir. Bu çalışma bağlamında yürütülen saha araştırmalarında ortalama evlilik yaşı bir çocuğun ortaokul veya lise çağlarına denk düşen 15-16 olarak belirmektedir. Erken yaşta evlenen Roman çocukları, eğitim hayatlarına devam etmek yerine ailelerini geçindirmek zorunda kalmaktadırlar. Samsun'dan Fahriye okula devam etmemesinden söz ederken erken evliliği de nedenlerden biri olarak saymıştır. Zaten 13-14 yaşında evleneceği için okula devam etme konusunda pek de hevesli olmadığını vurgulamıştır. Okulla kurulan ilişkinin kesilmesinde erken yaşta evliliğin oynadığı rol, hem Samsun'da hem de İstanbul'da saha araştırmasının yürütüldüğü mahallelerde muhtarlar tarafından özellikle vurgulanmıştır.

Erken yaşta evliliğin okuldan kopma nedenlerinden biri olduğunu yadsımadan şu gerçeğin altını bir kez daha çizmek gerekir: Okuldan kopmanın ana nedeni maddi yetersizliklerdir, çünkü ortalama bir Roman çocuğu zaten evlilik zamanına geldiği zaman büyük ölçüde okuldan kopmuş ve çalışma hayatına atılmış durumdadır. Mesela Hatay'dan Yasemin 18, Erzurum'dan Filiz ise 16 yaşında evlenmiştir. Ancak her ikisi de evlendiklerinde zaten okuldan ayrılmış durumdadırlar. Yasemin 15 yaşında, Filiz ise ilkokuldan sonra aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla okullarını terk etmişlerdir. Roman çocukları arasındaki erken evlilik, geçim stratejileri ile iç içe geçen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda anlatılanları toparlayacak olursak, Roman çocukların okuldan erken yaşta kopma nedenlerinin başında, maddi imkânsızlıkların, okulda yaşadıkları dışlanma ve ayrımcılığın ve erken yaşta evliliğin geldiğini söylemek mümkündür. Bu nedenlerle ortaya çıkan eğitim seviyesinin düşüklüğü olgusu, zaman içinde kendi döngüsünü yaratmaktadır. Roman mahalleleri içinde okuyarak meslek sahibi olmuş bir örnekle çok nadir karşılaşılması, yani topluma örnek teşkil edecek bir rol model sunulamaması da, çocuğun okuldan soğumasına katkıda bulunmakta ve eğitimle kurulan ilişkinin zayıflığını pekiştirmektedir.

Farklı yaşam tarzları ve eğitimden kopuş

Hâlâ konar göçer durumda olan Romanların formel eğitim sisteminin içine dahil olamaması da üzerinde durulması gereken diğer bir konudur. Farklı yaşam tarzları içinde bulunan çocukların ihtiyaçlarına da cevap verecek bir eğitim sistemi üzerine düşünmek gerekir. Konya'da Romanların yoğun olarak yaşadığı mahallelerden biri olan Yeni Mahalle, uzun bir süre, konar-göçer bir yaşam tarzı sürerek

Erzurum, Abdurrahmanağa Mahallesi, Haziran 2010

geçimini sağlayan insanların ikâmet ettiği bir mahalle olmuştur. Konar-göçerlikten kast edilen ise, insanların yazları şehir şehir gezerek, bohçacılık, çobanlık veya seyyar satıcılık yapması, kışları da mahallede geçirmeleridir. Örneğin, bir dönem mahallede nüfus kâğıtlarını geç çıkaran çok sayıda kişi varmış ve nüfus cüzdanlarının geç çıkartılması, çocukların yaşı geçtiği için okula kayıt yaptıramalarına neden olmuş. Bu konar-göçer geçinme tarzı bugün terk edilmiş olduğu için şu anda okul çağında olan çocuklarda kimliğin geç çıkartılması durumuna rastlanmasa bile; Yeni Mahalle’de nüfus cüzdanlarını geç çıkardıkları için okula hiç kayıt yaptıramayan çok sayıda orta yaşlı kadınla karşılaşmıştır. Konya’dan Emine durumu şöyle özetlemektedir: “Rahmetli babam beni ufak kardeşimle beraber götürdü okula. Onun yaşı ufak olduğundan onu kayıt yaptılar. Beni kayıt yapmadılar. On yaşında bir kişi kayıt yapar da alınır mı? Birinci sınıf çocuklarının içine katılır mı? Katmadılar. Çok istedim okumayı.” Yine aynı mahalleden Ebru, doğduğunda göçebe olan ailesinin sonradan yerleşik hayata geçtiğini, kimliğini ancak 24 yaşında çıkartabildiğini ve bu nedenle de çok istemesine rağmen okuyamadığını belirtti. Kimliksizlikten dolayı hiç okula gidememe hikâyesine sahip olanlardan biri de, kimliği 11-12 yaşlarında çıkartılan Sevcan’dır.

Farklı yaşam tarzlarına cevap verebilecek bir eğitim sistemi bağlamında dikkatimizi çeken bir ikinci durum ise Bergama'da Atmaca mahallesinde karşımıza çıkmıştır. Ünlü müzisyenlerden Hüsni Şenlendirici'nin de yetiştiği mahalle olan Atmaca mahallesinde müzisyenlik, mahallenin tarım işçiliğiyle beraber en önemli geçim kaynağıdır. Mahallede yaşayan birçok Roman çocuk için erken yaşta müzikle ilgilenmek okumaktan daha caziptir. Bir diğer deyişle erken yaşta müzikle iç içe olma isteği, okuma isteği karşısında daha ağır basabilmekte ve çocuklar aile bütçesine katkıda bulunmak gibi zorlayıcı bir sebepten daha çok erken yaşta müzikle uğraşabilmek için okuldan kopabilmektedir. Bu noktada müzisyenlik alanında örnek alabilecekleri çok sayıda rol model olması da müzik-okul ikileminde tercihlerini müzikten yana yapmalarına katkıda bulunmaktadır. Bergama'dan Barış, ilkokulu bitirdikten sonra devam etmemesinin nedenleri arasında maddi sıkıntıların da olduğunu belirttikten sonra eklemektedir: *“Ben baba mesleği olduğu için müzisyenliğe özendim. Okumaya o kadar özenmedim de, müzisyenliğe özendim açıkçası.”* Fatih ise müzisyen olan babasıyla beraber bir düğüne gidiş hikâyesini ve okulu bırakmasını şöyle anlatıyor: *“Okuldayken harçlık alıyorduk. O zamanın parası 10 lira veriyorlardı. Düğünden eve geldik, 1 tomar para geldi elime. Babam dedi bunlar senin. Babam da dışarıya trompetçi parası da vermedi, o da eve geldi. Dedi bundan sonra okula gitmiyorsun, trompetçisin. Öylelikle ben okulu bıraktım.”*

Sahada karşımıza çıkan bu vakalar, formel eğitim sistemi içerisinde farklı yaşamlardan gelen çocukları nasıl barındırabileceğimizi sorgulamamız açısından dikkate değer vakalardır.

Kamusal eğitimin piyasalaşmasının Romanlar üzerindeki etkisi

Klasik sosyolojide, eğitimin çocuklara yeteneklerini geliştirebilecekleri imkânları sunarak toplumsal eşitsizlikleri azaltacağı varsayılır. Eğitim olanakları sayesinde yoksul çocukların da toplumsal piramidin üst basamaklarına çıkacak yeteneklerle donandığı iddia edilir. Ancak bu varsayım, bütün çocukların eğitim olanaklarına eşit koşullarda ulaşması koşuluyla geçerlidir. Son zamanlarda eğitim sosyolojisi alanında yapılan çalışmalarda eğitim sürecinin sınıfsal

veya etnik farklılıkları yeniden üretecek şekilde katmanlaştığını ortaya koymaktadır (Giddens, 1993: 432-434). Hem sınıfsal açıdan toplumun alt katmanlarında yer alan, hem de mekânsal bir dışlanmaya maruz kalan Romanlar da eğitimdeki katmanlaşma sürecinin mağduru olmaktadır. Romanlar örneğinde eğitim, toplumdaki sınıfsal farklılıkları yumuşatacak bir eşitleme alanı olarak değil, onları yeniden üreten bir katmanlaşma alanı olarak belirmektedir. Bunun temel nedeni ise eğitimin bir vatandaşlık hakkı olarak herkesin eşit şekilde yararlanacağı bir kamusal hizmet olmaktan çıkmasıdır.

Eğitim hakkı doğrudan özelleştirilmese bile, okullar devlet tarafından finanse edilmemekte, bu iş okul aile birliklerine bırakılmaktadır. Okul aile birliklerinin, öğrenci velilerinden toplanan bağışlarla okulun telefon, bakım/onarım, hizmetli alımı ve temel kırtasiye ihtiyaçlarını karşılaması beklenmektedir. Bu ise eğitimin toplumdaki mevcut eşitsizlikleri daha da pekiştirmesi demektir, çünkü yoksul mahallelerin okullarında eğitimin fiziki koşulları çok daha güçleşmekte, görece daha zengin bölgelerde ise okullarda daha yüksek seviyede eğitim imkânları sunulabilmektedir.

Bu durumu Roman mahallelerindeki okullarda da takip edebilmek mümkün olmuştur. Roman mahallelerindeki okulların çevre mahallelerin okullarına göre çok daha zor fiziki koşullara sahip olduğunu ilk bakışta gözlemleyebilmek mümkündür. Erzurum, Samsun ve Bergama'da Roman mahallelerinin sınırları içerisinde bulunan okullarda görevli olan öğretmenler de okulların badana probleminden ısınma sorununa, temizlikten sınıfların fiziki kapasitesine kadar birçok soruna işaret etmiş ve bu fiziki ortamda eğitim kalitesinin düşük olacağını belirtmişlerdir. Roman toplumunun içinde bulunduğu sınıfsal ayrışma, eğitim sürecinde de ortaya çıkmakta ve eşit eğitim koşullarına sahip olması gereken çocuklar, kendilerini okul yaşamlarında da gündelik hayatlarındakine benzer bir katmanlaşma içerisinde bulmaktadırlar. Roman çocuklarının eğitim sürecinden erken yaşta kopuşunu, arkasında bulunan bu büyük resmi görmeden anlayabilmek mümkün değildir.

2.3.2. Sağlık

Romanların hizmetlere erişimlerini ve vatandaş olarak devletle kurdukları ilişkiyi anlayabileceğimiz bir diğer alan da sağlık hizmetleridir. Sağlık hizmetlerinin işleyişi bakımından Roman mahallelerine bakıldığında ortaya çıkan tablonun, eğitime göre daha iç açıcı olduğunu tespit edebilmek mümkündür.

Konya, Yeni Mahalle, Ağustos 2010

Saha araştırmasının yürütüldüğü illerde Romanların sağlık hizmetleri kapsamında en iyi işlediğini düşündükleri mekanizma Yeşil Kart uygulaması idi. Yeşil Kart, hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmayan ve aylık geliri veya aile içindeki geçim payı asgari ücretin geçim tutarının 1/3'ü kadar olan vatandaşların yararlanabileceği sağlık güvencesidir. Yeşil Kart, düzenli/sigortalı bir işte çalışmayan ve hane gelirleri asgari gelirin altında olan Roman aileleri için önemli bir sağlık güvencesidir. Saha araştırmasının yürütüldüğü illerde, kendileriyle görüşülen Romanların neredeyse tamamı Yeşil Kart uygulamasından duydukları memnuniyeti dile getirdiler. Konya'dan Ekrem bu memnuniyetini "Allah razı olsun, o devletten, adam Yeşil Kart vermiş, gidiyorsun, her şeyin bedava" sözleriyle dile getirirken, Hatay'dan İsmail de Yeşil Kart'ın işlevselliğini "Yeşil Kart var. Ben beş buçuk saat ameliyatta kaldım. Yeşil Kartım karşıladı. Doktora gitsek ilacımız bedava, muayenemiz bedava. Allah göstermesin, ameliyat bedava" diyerek dile getirmektedir. Bergama'dan Saliha da "Yeşil Kart'ın çok faydası oldu. Gidiyoruz ilacımızı yazdırıyoruz, hastaneye yatma durumu oluyor, onu karşılıyor, ilaç parasında katkı payı veriyoruz, o zorlayabiliyor" ifadesiyle Yeşil Kart uygulamasının olumlu yanlarının yanısıra kendilerini zorlayan tarafına da

değirmiştir. Gelirlerinin düşüklüğü göz önüne alındığında, uygulanan katkı paylarının kart sahiplerini zorlayacağı açıktır. Bu konudaki sıkıntıyı kendisine yazılan gözlüğü alamayan Şükrü şu şekilde açıklamaktadır: *“Yeşil Kart gözlük parasını karşılıyor da, birazcık ücret veriyorsun. 5-10 milyon ücret veriyorsun, o yüzden almadım daha. Duruyor, alırsız dedim. Biraz daha rahatlayalım, alırım.”* Bergama’dan Fuat da Yeşil Kart katkı paylarının yarattığı sıkıntıyı şöyle dile getirmektedir: *“Yeşil Kart’tan memnunuz. Ama hastaneye gittin mi ilaçlar çok pahalı tutuyor. Ana sağlığa gidince fazla tutmuyor da hastaneye gittin mi ilaçlar çok pahalı geliyor.”* Saha araştırmasının yürütüldüğü bütün mahallelerde, ilaçlar için ödenen katkı payı dışında, Yeşil Kart uygulamasının memnuniyet yarattığını söylemek mümkündür.

Bir sağlık sorunu ile karşılaşıldığında başvuru birinci derece sağlık kuruluşu sağlık ocakları olmaktadır. Saha araştırmasının yürütüldüğü illerde görüşmeler sağlık ocaklarından memnun olduklarını özellikle belirtmişlerdir. Ancak sağlık ocaklarının kapsamını aşan ciddiyette bir sağlık sorunuyla karşılaşıldığında ve ikinci derece sağlık kuruluşu olarak nitelendirilebileceğimiz hastaneler devreye girdiğinde, sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet azalmaktadır. Bu anlamda, birinci derece sağlık hizmetleri sorunsuz işlerken, ikinci derece sağlık hizmetlerinde aksaklıklar yaşanabilmektedir. Erzurum’dan Yeliz sağlık ocaklarındaki hizmetten gördükleri memnuniyeti şöyle ifade etmektedir: *“Sağlık ocağımız iyi. Allah var şimdi yalan söylemeyeyim. Doktorlarımız gidip geziyor. İlaç paramız olmadığı zaman onlar ordaki kendi ilaçlarından bize vermeye çalışıyorlar, yardımcı oluyorlar. Şimdi kalkayım da yalan mı söyleyeyim ben onların hakkını inkar etsem Allah var şimdi öbür dünyada ben onların hakkını veremem.”* İkinci derece sağlık hizmetlerinde ise anlatılan hikâyelerin boyutu değişebilmektedir. Konya’dan Emine bir çocuğunu nasıl doğurduğunu şöyle anlatmaktadır: *“Ben böyle acı içinde kıvranıyorum, oranın bayanları dedi ki bağırma ne bağıryorsun, herkes doğum yapıyor, ne bağıryorsun. Ben de dışarıda ablam var ablamı bir çağırverin de başımda dursun dedim. Yok hayır, olmaz dedi. Kendi başına bunu yaptığına göre kendi başına doğum edeceksin dedi.”* Bergama’dan Ayşe ise hamileliği sırasında karnında zehirlenen çocuğun doğumunun ardından tedavisi sürerken, ameliyatlı haliyle kırk gün boyunca hastane bahçesinde yattığını ifade etmektedir. Konya’dan Yasemin de sancılı bir doğum sürecinin ardından maddi sebeplerden dolayı küvezde tutulmayan çocuğunun bir gün sonra ölümüne şöyle tepki vermektedir: *“Ne olur ki dedim, o küvetin*

içinde yaşasa, yaşayacağı kalacağı 10-15 gün. Beni kabul etmedi hiçbir hastane. Çocuğu elime tutturdular, buraya getirdiler. Çocuğumu kaybettim.” Bununla birlikte, ikinci derece sağlık kuruluşlarında yaşanan sıkıntıların sağlığa erişim zorlukları ve Türkiye'nin genel sağlık politikalarıyla ilgili olduğu söylenebilir. Saha araştırmamız, Yeşil Kart uygulamasının sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır. Sağlık hizmetlerine erişim noktasında ise sağlık ocaklarından duyulan genel memnuniyet, sağlık ocaklarının kapsamını aşan problemlerde yerini genel bir hoşnutsuzluğa bırakmaktadır.

2.3.3. Sosyal yardımlara erişim

Daha önceki bölümlerde Romanların, düzensiz ve güvencesiz işlerle çalıştıklarından bahsedilmişti. Roman hanelerin düzenli bir gelire sahip olmaması da sosyal yardımlara daha fazla ihtiyaç duymalarını beraberinde getirmekteydi. Bu anlamda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu ve belediyeler tarafından yapılan sosyal yardımlar, Roman topluluklarla devlet arasında kurulan ilişkileri belirler niteliktedir.

Roman mahallelerinde sosyal yardım hizmetlerini yürüten kurumlar ve yardım kalemlerine kısaca değinmekte fayda olabilir. Bu anlamda karşımıza öncelikle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı bünyesinde yürütülen sosyal yardımlar çıkmaktadır. Bunlar, yukarıda belirtilen Şartlı Nakit Transferleri ve aynı yardımlardır. Aynı yardımlar, sosyal çalışmacıların hazırladığı raporlar ışığında mütevellî heyetinin kararıyla belirlenmektedir. Vakfın dışında Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu da bakıma muhtaç olduğu tespit edilen hastalar için aile üyelerine evde bakım aylığı veya muhtaçlık aylığı yardımları sunmaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu da 2022 maaşı yani engelli maaşı uygulamalarını yürütmektedir. Bu sosyal yardım kalemleri dışında belediyeler de sosyal yardımlarda bulunabilmektedir.

Yukarıda bahsi geçen sosyal yardım sisteminin, Roman mahalleleri örneğinde başarılı bir şekilde işlemediğini tespit etmek mümkündür. Sosyal yardım sisteminin aksamasında, Roman mahallelerine, hatta daha genel bir adlandırmayla yoksul mahallelere yönelik önyargıların kamu idarecileri tarafından yeniden üretilmesinin payı vardır. Saha araştırmasının yürütüldüğü illerden birinde kendileriyle görüşülen kamu temsilcileri illegal işlerle uğraşan mahalle sakinlerinin devlet görevlilerine iyi gözle bakmadıklarından, bu nedenle de mahalleye

Konya, Yeni Mahalle, Ağustos 2010

sokulmadıklarından yakındılar. Kendisiyle görüşülen SYDV çalışmacılarından biri mahallelere ilişkin şikâyetlerini şu şekilde anlattı: “Sizin dediğiniz mahallelerin hepsini sokak sokak gezdim, tek tek gezdim, ailelerin evlerine, nerdeyse hepsine girmişimdir, yani biraz ailelerden kaynaklanıyor. E... mahallesinde şu kocaman kocaman köpekler vardır, gittiyseniz görmüşsünüzdür. Arabadan inemiyorduk, köpekleri çekmiyorlar. İnceleme yapacağız, size yardım yapıp yapılmayacağını tespit edeceğiz diyoruz ama köpeklerden dolayı arabadan inemiyoruz.” Sosyal çalışmacıların bunun dışında belirttikleri bir diğer husus ise, sosyal yardım için başvuranların çoğunun aslında yardıma ihtiyaç duymayacak maddi imkânlara sahip olduklarıdır. Çalışmacılar denetledikleri evlerin birçoğunda LCD ekran televizyonlara, lüks beyaz eşyalara rastladıklarından bahsettiler. Bazı durumlarda da kendilerinin denetlemeye geleceğini duyan ev sahiplerinin eşyalarını komşulara bıraktıklarını ifade ettiler.

Buna karşılık mahalle sakinleri de, sosyal çalışmacıların mahalleye gelmediklerinden, gelenlerinse evde bir televizyon veya buzdolabı gördükleri anda olumsuz bir rapor yazdıklarından yakındılar. Hatay’dan Murat, evlerine gelen sosyal

çalışmacıların televizyon ve buzdolabı gördükleri için yardıma ihtiyacı olmadığına dair mektup yazdığını, Erzurum'dan Kamil ise evindeki perdeyi lüks bulan çalışmacıların raporu nedeniyle vakıf yardımlarından yararlanamadığını belirtti. Kamil işsiz olduğu için ailesini geçindiremediğini ama perdeyi gören sosyal çalışmacıların içinde buldukları maddi sıkıntıyla alakadar olmadıklarını ekledi. Burada vardığımız sonuç, sosyal çalışmacılar ailelerin yoksulluğuna genelde şüpheyile yaklaştıkları için, gereken sosyal yardımın birçok kez yapılmadığı yönündedir.

Sosyal yardım kalemlerine tek tek baktığımızda, en iyi işleyeninin kömür yardımları olduğunu görüyoruz. Kömür yardımları, saha araştırmasının yürütüldüğü her bölgede görüşülen kişilerin neredeyse tamamının yararlandığı bir yardım kalemi olmuştur. Kömür yardımı, kimi illerde (İzmir ve Konya) Yeşil Kart sahibi olan herkesin otomatik olarak yararlandığı bir yardım kalemiyken, Erzurum'da bir koşul aramaksızın herkes yararlanabilmekteydi. Kömür yardımının iyi işlemede muhtarlar önemli bir rol oynamaktadır. Bu anlamda Hatay'daki mahallelerden birinde kömür yardımının muhtar nedeniyle iyi işlemediğinden yakınlar olduğu gibi, Konya'da yeni seçilen muhtarlarla beraber kömür yardımının gözle görülür biçimde arttığını belirtenlere de rastlanmıştır.

Sosyal yardımların Ramazan ayında daha iyi işlemesi de, sahada karşılaşılan olgulardan biridir. Ramazan ayında hem SYDV hem de belediyelerin Ramazan gıda paketleri gündeme gelmektedir. Aynı zamanda Ramazan ayında özel vakıf veya hayırseverlerin de yoksullara yardım bağlamında Roman mahallelerine gösterdikleri ilgi artmaktadır. Samsun'dan İbrahim, Ramazan ayında sosyal yardımların daha da artmasını şöyle dile getirmektedir: *“Kışın yapılan kömür yardımıyla idare edebiliyoruz. O da bizim için çok güzel bir şey. Yiyecek yardımı falan oluyor. Yiyecek yardımı da, yardımlaşma da Ramazan'da oluyor. Bir paket makarna bilmem bir şeyler koyuyorlar içine. Onlardan yararlandık biz.”* Erzurum ve Konya'da kendisine hayır gösterilecek bir düşkün kategorisi olarak dul kadınlara yönelik yardım kalemlerinin geniş tutulması, sosyal yardımların işleyişinde hak ve hayırseverlik anlayışlarının iç içe geçtiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu noktada bir parantez de özel vakıflar için açmak gerekir. Deniz Feneri veya Kimse Yok Mu gibi yardım derneklerinin de mahalleden gelen taleplerle ilişkilendikleri ama mahalleye yönelik bir yardım organizasyonunu tam olarak örgütlemekten uzak durdukları gözlenmektedir. Hayriye bir vakıf aracılığıyla

tanıştığı bir hayırseverden iki sene boyunca gıda yardımı aldığını belirtmektedir, ama Erzurum'dan Yeliz de şu sözleri sarf etmektedir: *“Kimse Yok mu Derneğine eşimi aldım gittim. Dedim bir makarna da verseler, çocuklarıma bir kalem de gönderseler Allah razı olsun. Gittim derneğe yok muhtara git, bilmem şuraya git, bilmem buraya git. Onları getireceksin, dosyanın içine bırakacaksın, 1-2 sene sonra seni ararız. İyi ama benim şimdi ihtiyacım var.”* Vakıf ve yardım kuruluşlarının kendileriyle görüşme yapılmadığı için, Roman mahallelerinden sistemli bir şekilde uzak durduklarını iddia etmemiz mümkün değildir. Ama saha araştırmasının yürütüldüğü mahallelerde böyle bir algının oluştuğunu da belirtmek gerekir.

Sosyal yardımlar bağlamında son olarak bahsedilecek başlık, engellilik yardımlarıdır. Sosyal Güvenlik Kurumu bünyesinde sunulan engelli maaşının (2022 maaşı) işleyişine ilişkin söylenecekler, Roman topluluklarla sınırlı olmayan, daha geniş manada bu maaşın işleyişine ilişkin tespitlerdir. Roman mahallelerinde engellilik yardımından yararlanabilme durumunda olmasına rağmen başvuruda bulunmayan çok sayıda insana rastlandı. Bunun temel nedeni ise, engellilik halinden anlaşılanın görme engelli olmak veya yürüyememek olmasıdır. Hâlbuki çalışmaya engel olacak düzeydeki astım, böbrek yetmezliği ve bronşit gibi hastalıklar da 2022 maaşı kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bu anlamda engellilik maaşının etkin işlememesinin altında yatan nedenlerden biri yardımların kapsamına ilişkin bilgi eksikliğidir. Bu bilgi eksikliği, muhtarlıkların engellilik maaşına ilişkin olarak bilgilendirilmeleriyle aşılabılır. Daha kapsamlı bir çözüm ise aktifleştirilecek Toplum Merkezlerinin mahalle sakinlerini bu konularda bilgilendirici faaliyetler yürütmesidir. Engellilik maaşının işleyişinde karşılaşılan bir diğer sorunsal, maaşa başvuru sürecinin maliyetidir. Samsun'dan Abdullah bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: *“Paranın olması lazım. Yol paranın olması lazım. Çünkü gidip gelmek için gerekiyor. Bir günde bitmiyor. Farz et, bir insan iki üç yerinden rahatsız. Rahatsızlık aktivitesi olarak da ayrı ayrı, atıyorum, tansiyonu var, şekeri var... Kan tahlil oluyor, kardiyojolojiye gidiyor, eko çekiliyor, aşağı iniyor, röntgen çekiliyor. Bayağı zaman alıyor. Hastalığın yükünü teşkil eden rahatsızlığa not veriliyor.”* Bu denli bir koşturmacının ve maliyetin altına girmekten çekinilmesi de 2022 maaşının işleyişinde istenilen sonuçlara ulaşılmasını engelleyebiliyor.

Samsun, Yavuz Selim Mahallesi, Temmuz 2010

2.3.4. Belediye hizmetlerine erişim

Romanların yaşadığı mahalleleri çıplak gözle diğer mahallelerden ayırmak için en temel iki belediye hizmeti olan temizlik ve ulaşım sistemine erişime göz atmak yeterli olacaktır. Her iki hizmetin de Roman mahallelerinde yetersiz olması, hem Romanların şehir ile kurdukları ilişkileri zayıflatıp toplumsal yaşama katılımlarını zorlaştırıyor, hem de hali hazırda yaşadıkları mekânsal sorunları daha da ağırlaştırıyor. Örneğin, Erzurum’da belediye temizlik araçları her iki mahalleye ayda bir ya da iki kere uğruyorlardı. Kışın çok soğuk ve karlı geçtiği Erzurum’da insanlar bu yüzden bakkala giderken bile zorlanıyorlar: “Bir de kışın düşün kar, yani kar buraya geliyor temizleme yok, ne olacak ki. Diz boyu kar olsa, hiç. Evde mahsur kalıyor insanlar, ya yemin ederim, markete gidemiyor, bir ekmek alacaksın, kar bu kadar. Erzurum soğuğu çok kötü kışın.”

Aynı şekilde Konya’da da bulunduğumuz 10 günlük süre içerisinde bir kez bile belediye araçlarının mahalleye uğradığına şahit olmadık. İnsanların mahalleyle ilgili birincil şikâyetlerinden biri belediye çöp arabalarının mahalleye kesinlikle uğramamalarıydı. Çöp toplayıcılığının mahallede yaşayanların yarısının geçim

Erzurum, Edip Somunoğlu Mahallesi, Haziran 2010

kaynağı olduğu bir yerde, temizlik hizmetinin bu derece aksaması mahalledeki yaşam kalitesini epey düşürüyor.

Erzurum'da Şihbızınlıların yaşadığı Gölbaşı mahallesine ulaşım gerçekten de zor. Minibüs mahallenin çok uzağından geçiyor. Taksilerse mahalleye gitmek istemiyorlar. Erzurum Gölbaşı'ndan Işıl, hem mahalleye ulaşım sorunundan hem de bozuk yollardan bahsediyor ve mahallenin dışlandığını ifade ediyor:

Çarşıya gidicen otobüs geçmiyor. Ne biliyim ya anlamadım gitti yollara bakıyorsun yol yok. Gerçekten yani burayı dışlamışlar artık unutmuşlar. Yemin ederim bu mahalleyi unutmuşlar. Öbür mahallelere bakıyorsun mesela yollar parke taşlar döşeniyor. Her gün her bir yerde başka bir şeyler açılıyor... Ne biliyim bir tane otobüs geçsin buradan biz de evimize rahatlıkla gidip gelelim. 200 metre yürüyeceksin ki o dolmuşa binessin ya yemin ederim. Issız yer karanlık. E kışın zor oluyor tabii insanlar işe gidip geliyor.

Aynı ulaşım zorluğunu, bayır üstünde kurulmuş coğrafyasıyla Bergama Atma-

ca mahallelileri de yaşıyor. Herhangi bir toplu ulaşım aracının çıkmadığı mahallede insanlar dik yokuşların ardından merkeze ulaşmakta zorlanıyor. “Mahallemize otobüs çıkmıyor, belediye otobüsü. Eee pazar yeri uzak. Paran varsa çarşıda iniyorsun. Çarşıda tutarsın bir tane taksi biniverirsin. Paran varsa o da. Paran yoksa ne olacak.” Esra’nın da dediği gibi, Bergama Atmaca mahallesi-ne bir araçla ulaşmak epey pahalıya geliyor. Belediye yetkilileri bu durumun minibüs sahiplerinin kararından kaynaklandığını söylese de, belediyenin kendi araçlarıyla bu hizmeti sunmaması mahallelilerin yaşadıkları dışlanmayı mekân temelli olarak hissetmelerine sebep oluyor.

3. Romanlara Yönelik Sosyal Politikalar

Romanların anlatıları sosyal dışlanma ile mücadelede sosyal politikaların önemi ortaya koymaktadır. Bu bölümde uygulanabilir sosyal politikalara dair öneriler sunulmaktadır.

Güvenceli işlere erişim

İkinci bölümde detaylı bir şekilde anlattığımız üzere, çalışmayı yürüttüğümüz sahaların tamamında Romanlar güvencesiz, niteliksiz ve geliri belirsiz işlerde çalışmaktadır. Romanlar şehirlerinin çalışan yoksulları olarak karşımıza çıkmaktalar. Bu bağlamda aşılması gereken ilk engel, Romanların çalışabilecekleri ve çalışamayacakları işler arasında örülen görünmez duvarı kaldırarak eşit koşullarda istihdam hayatına katılabilecekleri bir sosyal ortamı tesis etmektir. Bu ortamın tesisinde kamu kurumlarının ve belediyelerin pozitif ayrımcılık ilkesi uyarınca bir Roman kotası uygulaması, Romanların toplumsal bütünleşme süreçlerine olumlu bir katkı sunabilir. Çalışmanın yürütüldüğü sahalar içinde Bergama, Roman toplulukların içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmesinin görece olarak en iyi sağlandığı yerdirdi. Bu bütünleşmenin sağlanmasında Romanların belediyede istihdam edilmesi, önemli bir rol oynamaktaydı. Bergama'da kendisiyle görüşülen eski bir belediye başkanı da bunun bilinçli bir politika olduğundan ve kendi belediye başkanlığı döneminde Bergama'da yaşayan bütün grupların istihdama katılmasına yönelik gösterdikleri hassasiyet uyarınca Romanların da belediyede istihdam edildiğinden bahsetmekteydi. Bu anlamda Bergama belediyesinde uygulanan istihdamda pozitif ayrımcılık ilkesine dayanan bir model, Romanların formel istihdama katılamama sorununun çözümüne katkıda bulunabilir.

Konya, Yeni Mahalle, Ağustos 2010

Eğitime eşit katılım

İstihdam alanında Romanların maruz kaldıkları ayrımcılığın nedenlerinden biri de eğitim seviyelerinin düşüklüğüdür. Romanların eğitim seviyelerinin düşüklüğü düzenli bir işte çalışmalarına engel teşkil etse de, madalyonun öteki yüzünde düzenli bir gelire sahip olmamanın da eğitimden kopma olgusunu tetiklediğini gözden kaçırmamak gerekir. Eğitim gibi düzenli harcama gerektiren bir sürecin finansmanının aileden beklendiği bir noktada Roman ailelerinin düzensiz geliri çocukların eğitim sürecini aksatmaktadır. Bu noktada önerilecek olan tabii ki, bir vatandaşlık hakkı olarak herkesin eğitimden ücretsiz yararlanabilmesidir. Bu genel ilkenin hayata geçirilmesi yukarıda dile getirilen soruların çözümünde hayati bir rol oynayacaktır.

Bu genel ilkenin dışında daha küçük boyutlu önlemler de Roman mahallelerde okullaşma oranının yükselmesine katkıda bulunabilir. Örneğin, çocukları yaşadıkları mahalleden koparmadan okulla kurdukları ilişkiyi güçlendirecek alternatif modellerin geliştirilmesi mümkündür. Bu noktada karşımıza Toplum Merkezi pratikleri çıkmaktadır. Saha araştırmasının yürütüldüğü illerde, çok

ihtiyaç duyulmasına rağmen Roman mahallelerine yakın bölgelerde aktif faaliyet gösteren toplum merkezlerine rastlanmamıştır. Mahallelerde aktifleştirilecek toplum merkezleri, çocuklara okul dışında bir sosyallik kazandırıp eğitim sürecinin sadece okul sıralarına hapsedilmesini engelleyebilir ve bünyesinde sunulacak psikolojik destek veya eğitimi teşvik edici/destekleyici faaliyetler, çocukların okulla kurdukları ilişkiyi daha da sağlamlaştırabilir. Bir diğer deyişle çocukların eğitim süreci içindeki rol modellerini bir önceki kuşakta aramak yerine, toplum merkezleri sayesinde birbirlerini örnek alacak bir öğrenci kuşak yaratmak mümkün olabilir.

Bunun dışında taşımali eğitim sisteminin Romanlara ulaştırılması özellikle de kış koşullarının sert olduğu Erzurum ve Konya gibi illerde okullaşma oranının yükselmesine katkıda bulunabilir. Erzurum'da çocuğunu maddi yetersizliklerden dolayı okula gönderemeyen Işıl taşımali sisteme duyulan ihtiyacı şöyle dile getirmektedir: *“Erzurum’un soğuğu çok kötü kışın, diz boyu kar. İnsanlar dışarı çıkamıyorlar, evde hapsulüyorlar. Kışın gidip gelmek çok zor, yemin ederim okul da uzak buraya. Korkuyorsun kız evladı yani, kız çocuğu, neler oluyor dünyada görüyoruz.”*

Taşımali eğitim yanında Roman mahallelerindeki okullarda uygulanacak kahvaltı veya öğle yemeği uygulamasının da okullaşma oranına olumlu bir etki sunacağı muhakkaktır. Samsun'da kendisiyle görüşülen bir okul müdürü, okullarında kısa süreliğine uygulanan bir kahvaltı uygulamasının okula devamlılık oranını gözle görülür bir şekilde artırdığından bahsetmektedir. Yine Samsun'da 200 Evler mahallesi sakinlerinden Ahmet de okullaşmayı artırmak için şu öneride bulunmaktadır: *“Öğrencilerin devamlılıklarını sağlamak için üç tane otobüs kiralansa, okul saatlerinde yarım saat içinde getirilip geri götürülürse... Hiç okuldan kaçamaz, rehber öğretmen eşliğinde. Öğle tatili arasında da birer kekli, meyve suyu verilse yani çocuklar tamamen okulda kalıp eğitimi alırsa böylece devamsızlık önlenir.”*

Çocuğun okula devamlılığını sağlamak ve maddi imkânsızlıkların okullaşma oranını düşürmesini engellemek için alınan önlemlerden biri de Şartlı Nakit Transferi sistemidir. Çocuğun eğitim alanında Şartlı Nakit Transferinden yararlanabilmesinin koşulu, ebeveynlerinin sosyal güvencesi olan düzenli bir işe sahip olmaması ve çocuğun devamsızlık yapmamasıdır. Roman ailelerinin daha çok sosyal güvencesi olmayan düzensiz iş alanlarında çalıştıklarını göz önünde bulundurduğumuzda, Şartlı Nakit Transferinden yararlanma oranının Roman

mahallelerinde çok yüksek oranlarda olması beklenir. Saha araştırmasının yürütüldüğü illerde Şartlı Nakit Transferinden yararlanan aileler bulunmaktadır. Ancak Şartlı Nakit Transferinden yararlanma oranının yine de olması gerekenin altında olduğunu söylemek mümkündür. Samsun'dan Gülizar gibi ortaokul çağına kadar çocuklarının Şartlı Nakit Transferinden hiç yararlanmadığını söyleyenler olduğu gibi, Bergama'dan Bora gibi okul yardımlarından iki ayda bir yararlandığını söyleyenlere de rastlanmıştır. Bununla beraber Şartlı Nakit Transferinden yararlanan aileler nezdinde de en önemli sorun, yardımların düzensizliğidir. Eğitim yardımlarından yararlandığını belirten Şehrazat “*Üç ayda bir çocuk için para veriyor. O da belli olmuyor, 20 oluyor, 50 oluyor, 100 oluyor, 150 oluyor. Belli olmuyor*” ifadesiyle yardımların düzensizliğine işaret etmektedir. Düzene kavuşturulmuş Şartlı Nakit Transferi sisteminin, kısa vadede Roman mahallelerindeki okullaşma oranının artmasına katkıda bulunacağı muhakkaktır.

Çocukların okullaşma oranını düşüren faktörlerden biri de Roman mahalleleri çevresindeki kreş eksikliğidir. Kreşlerin varlığı her şeyden önce kadınların istihdam sürecine katılmasının önünü açacaktır. Bununla beraber Roman kızları açısından okuldan erken kopma nedenlerinden biri de kardeşlerine bakma yükümlülüğüdür. Roman kadınları istihdam süreçlerine dahil oldukları anda ailedeki çocuklara bakma görevi ailenin en büyük kız çocuğuna devredilmekte ve kardeşlerinin bakımıyla ilgilenmek zorunda kalan kız çocuğu da okulu bırakmaktadır. Erzurum'dan Işıl bu noktayı doğrularcasına “*2 kız 3 erkek kardeştik, ben de onlara bakmak için okuyamadım*” ifadesini kullanacaktı. Yine Samsun'dan Güllü de okuyamama nedenini şu şekilde aktarmaktadır: “*Kardeşim vardı, onlara baktım. Annem çalışıyordu, iki ablam da evlenmişti. Küçük kardeşim vardı, annem çalışıyor diye bakanımız yoktu. Babam mahallede börek yapıp satıyordu. Mecbur kardeşimin başında durmam lazımdı. Böylece okuma hayallerimiz suya düştü. Bir daha da okuyamadık.*” Kendileriyle görüşülen Roman kadınlarının deneyimleri mahalle çevresine açılacak kreşlerin Roman mahallelerindeki okullaşma oranına olumlu katkı yapacağına işaret etmektedir.

Roman mahallelerinde yapılan saha araştırması sonucunda eğitim sürecine ilişkin olarak yapılabilecek son öneri ise, okulun sadece bir eğitim kurumu olmaktan çıkıp, çocuğun sosyalliğini yaşayabileceği ve ihtiyaçlarının karşılanacağı bir sosyal refah alanı olarak tasarlanmasıdır. Okulun bir sosyal refah alanı haline gelmesi okulla kurulan bağı daha da pekiştirecektir. Okulun bu sosyal

alanı yaratması ise ders dışında çocuğu okula bağlayacak mekanizmaların geliştirilmesiyle mümkündür. Örneğin Hatay, saha araştırmasının yürütüldüğü şehirler içerisinde eğitim oranının en yüksek olduğu şehirdir. Hatay'da eğitim seviyesinin yüksekliğini sağlayan faktörlerin başında, okulu çocuklar için bir yaşam alanı haline getiren spor gibi bir mekanizma bulunmaktadır.

Hatay'da lise veya üniversite okuyan mahalle sakinlerinin hem eğitim hayatlarında hem de sosyal hayatlarında sporun önemli bir yeri olmuştur. Spor hem maddi anlamda Roman öğrencilerin okula devam edebilmesini sağlamış hem de sosyal anlamda çocukların okula duyduğu yabancılaşmayı azaltmıştır. Spor sayesinde okul, Roman çocuklar için sadece derslere girilen bir alan olmaktan çıkmış ve bir sosyalleşme alanı haline gelmiştir. Ayrıca spor aktiviteleri Roman çocuklarla Roman olmayan çocukların da ortak bir eylem etrafında dışlayıcı bir dilin uzağında beraber hareket etmelerine de olanak tanımıştır. Şu anda açıköğretimde okuyan Mahmut lise eğitimini futbol sayesinde tamamladığını belirtmekte ve şunları söylemekteydi: *“Ben onun sporcusu olduğum için, beden öğretmeni benim okul gereçlerimi ve kitaplarımı beden eğitimi öğretmenim alırdı. Spor parası vermezdik, çünkü futbolcuyduk. 3 senemiz böyle geçti ortaokulda. Ondan sonra liseye transfer olduk, bu okullar arası turnuvalar var ya okul maçları takımları falan. Yeni bir hocayla tanıştım, Murat Hoca. Halen de görüşüyorum. 3 yıl boyunca lisede her şeyimi karşıladı. Ve Antakya kapalı spor salonunda 4 yıl çalıştım.”* Üniversitede spor akademisi mezunu olan Hatay'dan Sevda da spora duyduğu ilginin 6. sınıfta başladığını belirttikten sonra okuma sürecinde sporun oynadığı rolün altını çiziyordu. Spor, Sevda için sadece yarattığı sosyalleşme ortamının ötesinde de bir anlam taşıyordu: *“Lisede kendi giderlerimi, dershanemi karşılayabilmek için futbol hakemliği yaptım. Sadece tek branş değil atletizm, yüzme, futbol, su topu, hentbol, voleybol. 6 branşta hakemlik ve antrenörlüğüm var benim.”*

Spor örneği, okulu sadece bir eğitim mekânı olmaktan çıkarıp sosyallığın paylaşıldığı bir alan haline getirmenin, okullaşma oranını artırıcı rolüne işaret etmektedir. Sporun dışında müzisyenliğin yaygın bir meslek olduğu Bergama'da da benzer bir sosyalleşme ağını müzik üzerinden kurmak mümkündür. Bergama'da ilk ve ortaöğretim kurumlarında kurulacak korolar veya müzik grupları aynen Hatay örneğinde olduğu gibi, çocukların okulu iyi zaman geçirecekleri bir alan olarak görmelerini sağlayıp okullaşma oranının yükselmesine katkıda bulunabilir. Aynı zamanda yine Bergama örneğinde okul ve müziğin

aynı potada eritilmesi çocuklar nezdinde beliren okul-müzik ikilemini de ortadan kaldırabilir.

Düzenli bir asgari gelir

Romanların güvencesiz ve geliri belirsiz işlerde çalışıyor olmaları, geçim stratejilerinde sosyal yardımların hayati bir rol oynamasını da beraberinde getirmektedir. Ancak düzensiz verilen sosyal yardımlar, Romanların belirsizlikler ile dolu yaşamlarında düzenli bir gelir getirme işlevi görememektedir. Burada altı çizilmesi gereken nokta, Türkiye’de sosyal yardım sisteminin Romanlar gibi geçimleri belirsiz gruplar nezdinde, belirsizlikleri giderecek düzenli bir yaşam sunamamasıdır. Sosyal yardım sisteminin en önemli sorunu ise damgalayıcı bir karaktere sahip olmasıdır. Bu bağlamda Nancy Fraser ve Linda Gordon’un Amerikan sosyal refah sistemine ilişkin yaptıkları gözlemlerin Türkiye örneğiyle benzerlikler taşıdığını belirtmek mümkündür. Fraser ve Gordon kendi çalışmalarında sosyal refah yardımlarının damgalayıcı bir bağımlı kategorisi yarattığından bahsetmektedir. Bağımlı sıfatından kurtulmanın, yani “bağımsız” olabilmenin yolu aileyi geçindirecek bir maaşa sahip olmaktır. Bağımsızlığın ailenin gelirini sağlayabilecek bir maaş üzerinden tanımlanmasıyla beraber, bu derecede bir maaşa sahip olmayanlar sosyal yardımlara bağımlı kategorisine düşmektedir. Bağımlı kategorisinin Amerikan örneğindeki somut yansıması ise, siyah, genç, bekâr ama anne olan genç kadın tipleridir (Fraser ve Gordon, 1994). Bu tiplere, bağımlılığın sadece ekonomik değil, cinsiyetçi ve etnik göndermelere sahip; sadece ekonomik değil sosyal ve politik bir kavram-sallaştırma olduğunu göstermektedir.

Bu anlamda saha araştırması sonucu elde ettiğimiz izlenim, Türkiye örneğinde Romanlığın da sosyal yardımlara bağımlı bir kategori olarak algılandığıdır. Bu algılamanın da sadece ekonomik değil, sosyal ve politik referanslara sahip bir algılama olduğunun altını çizmek gerekir. Bu algılama, Roman topluluklarına ilişkin önyargıları pekiştiren unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Saha araştırmasının yürütüldüğü birçok şehirde görüştüğümüz insanlar, Roman topluluklarını nitelerken tembel olduklarından, çalışmadıklarından ve devlet yardımlarına güvendiklerinden bahsetti. Bu algılamanın, Fraser ve Gordon’un yukarıda bahsettiği tarzda bir sosyal devlete bağımlılık algısından beslendiği ortadadır. Bu noktada bağımlılık kategorisini yeniden üreten dam-

Bergama, Atmaca Mahallesi, Ağustos 2010

galayıcı bir sosyal yardım sisteminden kurtulabilmenin yolu, sosyal yardımları inayet olmaktan çıkarıp bir hak haline getirecek uygulamalara öncelik verilmesidir. Atılabilecek ilk ve en önemli adım, yukarıda da belirtildiği üzere bütün vatandaşların, hiçbir ihtiyaç tespitine gerek duyulmaksızın, sadece vatandaş oldukları için yararlanabilecekleri temel yurttaşlık geliri uygulamasına işlerlik kazandırılmasıdır.

Guy Standing, vatandaşlık geliri (veya temel gelir) tartışmalarına katkıda bulunurken iki noktanın altını çizer. İlki, temel gelir bir vatandaşlık hakkıdır, bu hak doğuştan kazanılır ve yaşama geçirilmesi için hiçbir koşul aranmaz. Tek kriteri toplumun bir mensubu olmaktır. İkinci husus ise temel güvence sunmasıdır, yani bir jestten daha fazla anlamı olmalıdır. Temel gelir kişinin toplum içinde yaşarken anlamlı seçimler yapabilmesine imkân tanımalıdır. Geliri nasıl kullanacağı tamamen gelir sahibinin inisiyatifinde olmalıdır, ama temel gelir onun çalışma isteğinin azalmasına da neden olmamalıdır (Standing, 2007).

Temel gelirin çalışan veya çalışmayan herkesin vatandaşlık hakkı olması, onun tek başına yoksullukla mücadelede bir araç olarak kullanımının çok daha öte-

sinde bir anlama sahip olmasını da beraberinde getirir. Temel gelir aynı zamanda kişiyi piyasa toplumunun çarklarına karşı ayakta tutan bir toplumsal mekanizmadır. Bu yönüyle de temel gelir üzerine bina edilen bir sosyal güvenlik sisteminin saha araştırmasında karşılaştığımız iki olgunun daha çözümüne katkıda bulunacağı muhakkaktır. Bunlardan ilki temel gelirin toplumsal hayatta giderek görünmez kılınan çalışan yoksullar kategorisine de değişiyor olmasıdır. Yoksulluğun çözümünün istihdamdan geçtiğini ve çalışan herkesin kendi geçimini hiçbir dış etkiye bağlı kalmadan sürdürebileceğini savunan görüş, bir toplumsal kategori olarak giderek genişleyen çalışan yoksullar kategorisi karşısında savunmasız kalmaktadır. Bu anlamda kişinin çalışıp çalışmadığına bakılmaksızın kullanabileceği temel gelir hakkının çalışan yoksulluk olgusunun çözümüne katkıda bulunacağı muhakkaktır.

Temel gelir uygulamasının çözümüne katkıda bulunacağı bir diğer olguysa insanları ihtiyaç sahibi olarak damgalayan bir ihtiyaç tespiti sistemine gerek bırakmayan bir evrenselliğe sahip olması, yani herkesin gelirene ve ihtiyacına bakılmaksızın yararlanabileceği bir sosyal hak olmasıdır. Antakya'dan Cihan'ın *“devlet yardımlarından yararlanmak için düşkünlüğünü muhtara ispatlaman lazım, yüzünü karartıp yalakalık yapman lazım”* ifadesi ihtiyaç sahipliğine dayalı bir sosyal yardım sisteminin dezavantajını ortaya koymaktadır. Temel gelir sisteminin herkesin yararlanabileceği evrensellikte bir hak olması, Konya'dan Şükrü'nün kendi ifadesiyle *“her kapı suratına kapandığı için sosyal yardımlara başvuramaması”* durumunu da ortadan kaldıracaktır.

Sağlık hakkı

Roman toplulukların devletle kurdukları ilişkiyi belirleyen hizmetlerden birinin sağlık hizmetleri olduğunu belirtmiştik. Yeşil Kart, sağlık güvencesi olmayan vatandaşların sağlık hizmetlerine erişimini sağlayan önemli bir mekanizma olarak birinci derece sağlık hizmetlerinde başarılı bir şekilde işlemektedir. Ancak ikinci derece sağlık hizmetlerinde, yani hastanelerde, sigortalı ve Yeşil Kartlılar arasında gözetilen fark, Romanların naklettiği hikâyelere benzer hikâyelerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Günümüzde sağlığa erişimin bir vatandaşlık hakkı olduğu, bu nedenle de meslek, cinsiyet, statü veya ödenen prim farkı olmaksızın her vatandaşın sağlık hizmetlerinden eşit yararlanması yani aynı sağlık hizmeti kapsamına alınması, ABD hariç, bütün gelişmiş ülkelerce kabul

edilen bir ilke. Türkiye’de de Genel Sağlık Sigortası çerçevesinde bu konuda önemli bir adım atılmış olsa bile hâlâ uygulamada Yeşil Kartlılar ve sigortalılar arasındaki hiyerarşik ayrımın devam ettiğini gözlemek mümkündür. Bununla beraber saha araştırmasının yürütüldüğü Roman mahallelerinde Yeşil Kart sahibi olmayan hatırı sayılır bir kitlenin varlığını da unutmamak gerekiyor. Dolayısıyla sağlık hizmetlerinden yararlanmada Yeşil Kartlı-sigortalı ayrımını kaldırmak kadar önemli bir diğer pratik de, hiçbir sağlık güvencesi olmayanların sağlık hakkına erişiminin nasıl sağlanacağı üzerine çözümler geliştirmektir. Bu anlamda üzerinde düşünülmesi gereken önerilerden biri de, sağlık hizmetlerinin bir vatandaşlık hakkı olarak herkese eşit bir şekilde sunulması ve sağlık hizmetlerinin finansmanının ödenen primlerden değil genel bütçeden yani vergilerden karşılanması (Keyder ve diğerleri, 2007).

Romanların yaptıkları işler dolayısıyla da kronik hastalıklara maruz kaldıkları görülmektedir. Çöpün içinde geçen bir çalışma sürecinin ve solunan havanın çok sayıda kronik hastalığa neden olacağı açıktır. Mesela Konya’da çöplerden hurda ve kâğıt toplayarak geçimlerini sağlamaya çalışanlarda, önemli cilt problemleri görülmüştür. Yine Konya’da çöplerden hurda ve kâğıt toplayarak geçimini sağlamaya çalışan ailelerde, akciğer kanserinden dolayı hayatını kaybetmiş çok sayıda aile ferdi bulunmaktadır. Bu süreçte çalışma koşullarından kaynaklanan kronik hastalıklara karşı önleyici sağlık hizmetleri de, sunulması gereken temel sağlık hizmetlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda, sahada karşılaştığımız durumlara cevap olabilecek somut politika önerileri, gerilerinde yatan tartışmalar ile birlikte verilmeye çalışılmıştır. Romanlara yönelik sosyal politikalar düşünüldüğünde, sahadaki farklı modeller göz önünde tutularak atılacak somut adımlar, yaşamın iyileştirilmesinde ciddi değişimler yaratabilir.

4. Sonuç: Romanların Toplumsal Katılımı

Çelişkiler, ümitler ve politikalar

Romanların farklı alanlarda yaşadığı sosyal dışlanmayı anlamak üzere yola çıktığımız bu çalışmada, Romanlığın mekânla birleşen ve toplumsal algılar ile şekillenen kategorik bir alt grup olduğunu tartışmaya açmayı önemli buluyoruz. Raporda sıkça vurguladığımız mekânsal damgalama ve mekân ile ilişkilenen toplumsal algı, Romanlığı her daim istenmeyen bir grup olarak kategorikleştirerek toplumsal katılımı ve hizmetlere eşit erişimi zorlaştırıyor. Bu bağlamda, Romanlığın getirdiği çelişkileri görmeden sosyal politikalar üretmek daha da dışlayıcı süreçler doğurabiliyor.

Başta da belirttiğimiz gibi araştırma sırasında etnik bir kategori olarak Romanlığın peşinden gitmek yerine, seçtiğimiz şehirlerin kıyılarında Roman mahallesi olarak kabul görmüş, bir anlamda ‘damgalanmış’ mahallelere gittik. Bazı şehirlerde karşımıza Şıhbızınlar gibi kendilerini farklı bir kimlik ile tanımlayan gruplar çıkmasına rağmen bu grupların şehir halkı gözünde Roman olarak algılanması bizi bu mahallelerde çalışmaya itti. Tam da Romanlığın kendisinin yaşanan ‘sakıncalı’ mekândan kopamayan bir dışlanma durumu yarattığını anlamak adına. Bu bağlamda raporda ortaya koymaya çalıştığımız mekânsal damgalama ve beraberinde gelen Roman algısı Romanların yaşadığı birçok sorunu belirler nitelikte. Emek piyasası ile kurulan ilişkilerde, eğitim, sağlık gibi hizmetlere erişimde, şehir yaşamına katılımı ‘Roman mahallesinden’ olmak, temel bir dışlanma unsuru olarak karşımıza çıkıyor. Bu da Romanlığın toplumsallığının çelişkilerini ortaya koyuyor. Bir yandan Romanlar için mahallenin devamlılığı topluluğu ayakta tutmak için önem taşıırken, diğer yandan mahallenin dağılması, üzerlerindeki Romanlık algısının ortadan kalkmasına ve toplumsal katılımın önünün açılmasına sebep olur düşüncesi, Romanların anlatılarına yansıyan bir çelişkiyi yansıtıyor. Mahallenin dışında yaşayamama

hikâyeleri sıkça anlatılırken, aslında mahallede yaşamanın yoksulluğun getirdiği bir zorunluluk olduğu da ortaya çıkıyor. Toplumun gözünde Roman algısını da tanımlayan Roman mekânlarının damgalanması, Romanların toplum ile bağlarını koparan ve her alanda yaşanan sosyal dışlanmayı belirleyen temel bir çıkmaz olarak karşımıza çıkıyor. Mekânlarının içine mahkûm olmuş Romanların dayanışma ağlarının zayıfladığı, kendileri ile algılarının iç şiddete dönüştüğü bir toplumsallığa da mahkûm hale geliyorlar. Diğer yandan kendi tabirleriyle ‘meslek sahibi’ olarak mekânların dışına çıkan Romanların kendi toplumlari ile bağlarını koparma çabasına girdikleri anlatılara yansıyor. Tabii bu mutlak bir durum değil. Ancak Sennett’in *‘the person who changes betrays the community* (kendini reddeden cemaatine ihanet eder)” şeklinde adlandırdığı bu çelişki, Roman olarak topluma katılım süreçlerinde varlığını koruyor. Özellikle üniversiteye devam edebilmiş Romanlar arasında topluma katılmak bir anlamda kendi topluluğu, yani kendi mekânsallığı ile bağlarını koparmak anlamına gelebiliyor.

Diğer yandan Romanlar, toplumsal katılımı düzenli bir gelire sahip olmak ile özdeşleştiriyorlar. Düzenli bir iş, düzenli bir gelire sahip olmanın ötesinde bir anlam taşıyor aslında. Düzenli bir iş, hayatın belirsizliklerini ve risklerini asgari düzeye indirme noktasında büyük öneme sahip. Bu nedenle düzenli bir işe sahip olmak sadece düzenli bir gelire sahip olabilmek anlamına gelmiyor, daha geniş manada belirsizliklerden arındırılmış daha düzenli bir hayata da işaret ediyor. Konya’dan Mehmet düzenli bir hayata duyduğu özlemi şöyle kelimelere döküyor: *“Ama sabahleyin erken kalksam da ya Allah ya Muhammed desem de işe gitsem, işe gitsem de elimin yağ yapısıyla gelsem banyoma girsem temizliğimi yapsam da şöyle evimin önünde otursam, hanımına desem bana bi çay demle gel de şuraya içelim...”* Romanların yaşamlarını değiştirecek en temel şeyin düzenli ve güvenceli bir iş olduğu da anlatılarına yansıyor: *“Nasıl mı isterim. Yani böyle bir sosyal güvencesi olsun isterim. Öldüğüm zaman arkamda bırakacak bir şey olsun isterim. Ev veya para mal falan bir şey olsun isterim yani.”* Aynur, Samsun, Yavuz Selim

* Sennett, R. (1977) *The Fall of the Public Man*, NY: Alfred A. Knopf.

Bu bağlamda Romanlara yönelik sosyal politikaları düşünürken Roman mekânını ve geçim stratejilerini (*livelihood*) dikkate almak gerekiyor. Romanların mahalle temelli yaşamlarının devamlılığı daha önce de belirttiğimiz gibi geçim stratejileri ve dayanışma ağları açısından da önemli. Ancak gettolaşmış mahallelerde süren içe dönük yaşam, bu ayrılmış mekânların dışına çıkamayan, şehir yaşamı ile bağları kopuk bir Roman topluluğu da yaratıyor. Bu şehrin sakıncalı mekânları şehrin gözünde zapturapt altına alınması gereken bir alan. Gecekondu dönüşüm projeleri de Roman mekânlarının dağıtılması fikri üzerine inşa ediliyor. Ancak, mekânın dağıtılmasının da Romanların sosyal dışlanma sorunlarına bir çare olduğu söylenemez. Bunun yolu kentsel dönüşüm projeleri ile yeni Roman gettoları yaratmak değil, Romanların yaşamlarının devamlılığını sağlayacak, yerinden iyileştirme politikaları ile bu mekânları elverişli koşullara sahip barınma alanlarına dönüştürmek. Bu bağlamda, Romanların konut koşullarının bir barınma hakkı sorunu olarak ele alınması gerekiyor.

Madanipour, yaşamın elverişli kılınması için mahalle koşullarının fiziksel olarak iyileştirilmesinin kendi başına yeterli olamayacağını vurgular (Madanipour, 2003). Bir yandan fiziksel koşulları iyileştirirken, diğer yandan da eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, kültürel faaliyetler gibi sosyal kurumların mahallelere ulaştırılmasının önemini vurguluyor. Romanların eşit yurttaşlar olarak kamusal hizmetlere erişiminin sağlanması, erişimi ve güçlendirmeyi sağlayacak sosyal alanın açılması ile mümkün. Romanların toplumun eşit vatandaşları olarak yaşamlarının devamlılığı, ancak hak temelli sosyal politikaların hayata geçirilmesi ile mümkün olabilir. Romanlığın getirdiği çelişkileri dikkate alarak, Romanların parçası oldukları topluma eşit katılımlarının sağlanması için farklı alanlarda yaşanan dışlanmaya ve ayrımcılığa karşı politikaların hayata geçirilmesi gerekir.

Bu noktada, Romanların mekânlarının iyileştirilmesi, geçimlerinin ve hizmetlere erişimlerinin garanti altına alınması en temel yaklaşım olmalı. Bu sosyal politikaların üzerine inşa edilebileceği temel değer de, Richard Sennett'in vurguladığı 'saygı' olmalı. Sennett, karşılıklı saygının, yani başkalarını kabullenmenin talepkâr ve emek yoğun bir iş olduğunu söyler (Sennett, 2004). Bu değer, Romanlara yönelik sosyal politika arayışlarımızın çıkış noktası olmalı.

Referanslar

- Byrne, D. (1999) *Social Exclusion*, Buckingham: Open University Press.
- Buğra, A. (2000) *Devlet Piyasa Karşıtlığının Ötesinde: İhtiyaç ve Tüketim Üzerine Yazılar*, İstanbul: İletişim.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (der.) (2007) *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*, çev. İsmail Çekem, İstanbul: İletişim.
- Fraser, N. ve Gordon, L. (1994) “A Genealogy of ‘Dependency’: Tracing a Keyword of the US Welfare State”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 19(2).
- Giddens, A. (1993) *Sociology*, Cambridge: Polity Press.
- Kempen van, E. T. (2002) “Poverty Pockets and Social Exclusion: On the Role of Place in Shaping Social Inequality”, P. Marcuse ve R. Van Kempen (der.) *Of States and Cities: The Partitioning of Urban Space* içinde, Oxford: Oxford University Press.
- Keyder, Ç.; Üstündağ, N.; Ağartan, T. ve Yoltar, Ç. (der.) (2007) *Avrupa’da ve Türkiye’de Sağlık Politikaları*, İstanbul: İletişim.
- Madanipour, A. (2003) “Social Exclusion and Space”, A. Madanipour, G. Cars ve J. Allen (der.) *Social Exclusion in European Cities: Processes, Experiences and Responses* içinde, UK: Routledge.
- Sennett, R. (2004) *Respect: The Formation of Character in a World of Inequality*, UK: The Penguin Press.
- Wacquant L.D. (1993) “Urban Outcasts: Stigma and Division in the Black American Ghetto and the French Urban Periphery”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 17(3): 366-83.
- Wacquant L.D. (2007) “Territorial Stigmatization in the Age of Advanced Marginality”, *Thesis Eleven*, 91: 66-77.

Ek: Saha çalışması

Saha araştırması beş farklı ilde yürütülmüştür: Erzurum, Samsun, Bergama, Konya ve Hatay. Bu illerin seçiminde bölgesel temsiliyet, sosyo-ekonomik farklılaşma ve ortak çalışma yapılabilecek bir derneğin varlığı gibi kriterler dikkate alınmıştır. İllerin Türkiye'nin farklı bölgelerinde olmasının coğrafi temsiliyet düzeyini artıracığından yola çıkılmış, seçilen illerin farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine ve kültürel konumlanışlara sahip olmasına özen gösterilmiştir.

Erzurum

Nüfus: 1985'ten bu yana istikrarlı bir şekilde azalan Erzurum ilinin nüfusu, 2009 yılı sayımlarına göre 774.207'dir. Bu azalma, Erzurum'un göç veren bir şehir olduğuna işaret etmektedir (www.erkurum.gov.tr).

Ekonomi ve istihdam: Kent halkı işsizlikten şikayetçi olmasına rağmen Türkiye genelinde % 11 olan işsizlik oranı Erzurum genelinde % 6,2'dir. Kırsal alanlarda temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık, kent merkezinde ise hizmet sektörüdür.

Üniversite ve kışla, kentin gelişimine katkıda bulunan kurumlar arasında gösterilmektedir. 35.000 civarındaki öğrencisi ile Atatürk Üniversitesi ilin ticari hayatını yönlendiren en önemli faktördür. 9. Kolordunun Erzurum'da olması, kentteki asker nüfus oranını artırmaktadır. Çeşitli devlet kurumlarının bölge müdürlerinin de Erzurum'da olması ili adeta bir memur-asker-öğrenci şehrine çevirmiştir denilebilir. Turkcell çağrı merkezinin Erzurum'a kurulması, şehre 650 kişilik bir istihdam alanı açmıştır ve bu sayının 2000'e çıkarılması beklenmektedir.

Gıda sanayi ağırlıklı bir imalat sanayi yapısı izlenen Erzurum'da Kimya, Plastik Sanayi, Metal Eşya, Makine Sanayi, Petrol ve Tekstil Sanayi öncü sektörler olarak görülmektedir. 2009 yılında Erzurum'da faaliyet gösteren sanayi tesisi sayısı 146'dır. Faaliyetteki tesislerin sağladığı toplam istihdam ise 2.796'dır (www.erkurum.gov.tr).

Ticaret sektörü, küçük esnaf ve işletmelerde meydana gelen, ağırlıklı olarak, tarımsal ve hayvansal ürünler, gıda maddeleri, giyim ve araç gereçleri, inşaat malzemeleri ile diğer tüketim mallarının alım ve satımlarının yapıldığı nispeten içe dönük bir yapı arz etmektedir. Kent ekonomisi içinde tarım ve hayvancılığın da ağırlıklı bir rolü vardır.

Enformel ekonomi kentin istihdamında önemli bir rol oynamaktadır. Seyyar satıcılık, hurdacılık, kâğıt ve plastik toplayıcılığı, pazarcılık ve çanak çömlek satıcılığı ve inşaat işçiliği bu anlamda ön plana çıkan iş alanlarıdır.

Sosyal hizmetler ve yardımlar: Kentin istihdam yapısı, sosyal hizmetlerden yararlanan insan sayısının çoğalmasını da beraberinde getirmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı 2009 verilerine göre kentte sosyal yardımlardan yararlanan insan sayısı 196.662 ve miktar ise 34.990.925 TL'dir. Bu yardımların nakdi olarak yarısından fazlası ise kömür yardımudur (41.287 kişiye 18.630.897 TL). Şartlı Nakit Transferinin dağıtımında ise yardımın merkeziliği ve personel eksikliğinden dolayı sıkıntı yaşanmakta ve eğitimde ŞNT'den 17.268 kişi yararlanmaktadır. [Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Faaliyet Raporunda 2009 yılı sosyal harcamalar dökümü ve ilçesel dağılım mevcuttur.] Kentte en iyi işleyen sosyal hizmet alanları kömür yardımı (her aileye 2 ton) ve 60.000 kişinin yararlandığı Yeşil Kart'tır.

SYDV'nın faaliyetleri dışında belediye de günlük olarak ekmeke dağıtımını yapmaktadır. Erzurum'da özellikle vakıfların ve yardım kuruluşlarının etkin olarak çalıştığından bahsedilebilir. Deniz Feneri, Kimse Yok Mu Derneği ve Ebu İshak Vakfı, bunlardan bir kaçısı.

Saha çalışması: Erzurum'da çalışma iki ana sahada gerçekleştirildi. Çalışmanın gerçekleştirildiği sahalardan biri Şıhbızın olarak bilinen topluluğun yaşadığı Gölbaşı bölgesi oldu. Gölbaşı'ndaki çalışma Emin Kurbu ve Abdurrahmanağa mahallelerinde yürütüldü. Erzurum'da sahanın yürütüldüğü bir diğer bölgeyse Poşa olarak bilinen toplulukların yaşadığı Aşağı Sanayi bölgesi oldu. Bu bölgede de çalışmalar Çağlayan ve Edip Somunoğlu mahallelerinde yürütüldü.

10 Haziran-25 Haziran 2010 tarihleri arasında yürütülen çalışmalar sonucunda, beş kadın, altı erkek ve toplu iki erkek grubu görüşmesi olmak üzere on üç derinlemesine görüşme yapılmıştır. Erzurum'da aynı zamanda vali yardımcısı, Sosyal Hizmet Çocuk Esirgeme Kurumu il müdürü, Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri, belediye sosyal hizmet çalışanları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı İl Müdürü ile görüşülmüştür. Yukarıda adı geçen mahallelere hizmet sunan ilköğretim okulu, sağlık ocağı ve camilerde de yetkililerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Samsun

Nüfus: 2007 nüfus sayımlarına göre il nüfusu 496.334'tür. Bu nüfusuyla Sam-

sun, Karadeniz bölgesinin en büyük şehridir. Şehirde yaşayan nüfus oranıysa % 85'tir, yani Samsun'da kentleşme oranı Türkiye ortalamasının üstündedir. Özellikle 2000 sonrasında Samsun merkezine köylerden göç bu durumun arkasındaki sebebi oluşturmaktadır (www.samsun.gov.tr).

Ekonomi ve istihdam: Samsun'da ekonomik sektörün temel bileşenlerinden biri tarım ve hayvancılıktır. İl istihdam yapısının % 67'sini tarım oluşturmaktadır. Üretilen ürünler buğday, tütün, mısır, ayçiçeği, şeker pancarı, fındık, çeltik ve sebzedir. Bununla birlikte imalat sanayiinde çimento, gübre, bakır, yapay jüt, oto yedek parçası, mobilya ve tekstil, demir, konfeksiyon, ilaç ve tıbbi malzeme alanlarında üretim gerçekleşmektedir.

TÜİK'in 2009 yılında il bazlı işsizlik verilerine göre Samsun ili genelinde işgücüne katılım oranı % 55,6'dır. İşsizlik oranıysa % 7,3 ile Türkiye ortalamasının altındadır. Sağlık il müdürlüğünün 2006 yılındaki çalışmasına göre Samsun'da Yeşil Kartlı vatandaş sayısı 65.452'dir. Bu oran nüfusun % 16'sını oluşturmaktadır.

Saha çalışması: Samsun iline Romanlar Lozan mübadelesiyle yerleştirilmiştir. Diğer şehirlerden farklı olarak Romanların bir kısmı 50'li yıllarda Tekel fabrikasında formel istihdam imkânı buluyor ve bu durum, sonraki nesillerde eğitime katılım ve orta sınıflaşmayı beraberinde getiriyor. Fakat Tekel Fabrikası'nda istihdam edilmeyen Romanların şehir merkezinden uzaklaştığı ve 70'li yıllarda gecekondulaşma sürecine girdikleri görülmektedir. Proje dahilinde bu süreçte gecekondulaşan iki mahalle üzerinde duruldu. Bunlardan birisi Yavuz Selim diğeri de 2008 yılında kentsel dönüşüm ile 264 TOKİ konutlarına yerleştirilen 200 Evler mahallesiydi.

Samsun ilinde 6 Temmuz-20 Temmuz 2010 tarihleri arasında yürütülen çalışmanın ilk aşamasında Kültür İşlerinden Sorumlu Vali Yardımcısı, Sosyal Hizmetlerden Sorumlu Vali Yardımcısı, Mahalli İşlerden Sorumlu Vali Yardımcısı, SHÇEK İl Müdürü, Canik Kaymakamı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müdürü, Canik Belediyesi Kültür ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanı ve Başkan Yardımcısı, 200 Evler Yatılı İÖO Müdürü, Emrullah Efendi İÖO Müdürü, Yavuz Selim Muhtarı, Samsun Büyükşehir Belediyesi Sosyal İşler Daire Başkanlığı, Karadenizli Türk Romanları Derneği, 264 Romanlar Derneği olmak üzere on iki kayıtsız, bir kayıtlı on üç görüşme gerçekleştirilmiştir. İkinci aşamada, çalışma yürütülen Yavuz Selim ve 264 Evler TOKİ Konutları Mevkii'nde

ikamet eden on kadın, sekiz erkek ve iki toplu erkek görüşmesi olmak üzere yirmi derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir.

Konya

Nüfus: Konya 40.814 kilometrekare nüfusuyla Türkiye'nin yüzölçümü en geniş olan ilidir. 1.992.675 nüfusuyla da Türkiye'nin en kalabalık 6. ilidir. Nüfusunun yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'ü kentlerde yaşıyor. Konya'da kentleşme oranının son yıllarda daha da yükseldiğinin altını çizmek gerekiyor (www.konya.bel.tr).

Ekonomi ve istihdam: Konya yükselen muhafazakâr sermayenin, Anadolu Kaplanlarının, en güçlü olduğu illerden biri olarak bilinir. Kamu yatırımlarından en fazla pay alan 14. il olan Konya, DPT verilerine göre sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından ise 26. sırada yer almaktadır. Yatırım teşvik belgelerinde 3 büyük ilin ardından 4. sırada yer alan Konya, KOBİ teşvik belgelerinde ise İstanbul'un ardından ikinci sırada yer alıyor. Bu da Konya'da devletin de desteklediği bir üretim hareketliliği olduğuna ve bu hareketlilikte küçük üreticilerin daha aktif rol aldığına işaret ediyor. Bu anlamda kentte hareketli bir sanayi yapısının olduğunu belirtmek mümkün. Bu hareketlilik içerisinde aslan payını ise gıda, metal ve makine sanayii alıyor (www.konya.bel.tr).

Bu yatırım hareketliliğine rağmen Konya'da işsizlik oranı % 10,1 ve bu rakam Türkiye ortalamasının biraz altında. Konya'da çalışabilecek işgücü 830.000, çalışan işgücü ise 746.000 olarak tahmin ediliyor. İstihdamın esas yoğunlaştığı alan ise % 50'lik bir oranla hizmet sektörü. Sanayi ve tarım sektörlerinin toplam istihdamda işgal ettikleri alan ise birbirlerine çok yakın. Konya'da istihdam edilen işgücü içerisinde sigortalı olanların sayısı ise oldukça düşük: 196.443 (www.konya.bel.tr).

Sosyal güvence açısından baktığımızda ise nüfusu neredeyse 2 milyona ulaşan şehirde sosyal güvence veya Yeşil Kart güvencesinin dışında kalan yani hiçbir sosyal güvencesi olmayan nüfusun 66.915 olduğunu görüyoruz. Bu, şehir nüfusu içinde oransal olarak çok düşük bir rakam. Kentte toplam Yeşil Kartlı sayısı ise 214.442 (www.konya.bel.tr).

Sosyal hizmetler ve yardımlar: Kentte sosyal yardımlar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ve Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu ve belediyeler eliyle yürütülmektedir. Bununla beraber Konya'da özel vakıfların da sosyal yardım sisteminde ağırlıklı bir rol oynadıklarının ve toplam sosyal yardımların yarısından daha fazlasının özel vakıflar eliyle yürütüldüğünün altını çizmek ge-

reker. Kentin genel muhafazakâr iklimi ve sosyal yardımlarda özel vakıfların rolü beraber okunduğunda ulaşılabilecek sonuç, sosyal yardımların bir hak olmaktan çok hayırseverlik kapsamı içinde değerlendirilmiştir.

Saha çalışması: Konya’da saha araştırması Abdal olarak tabir edilen Alevi Romanların yaşadığı Yeni Mahalle’de yürütüldü. Bu mahallenin etrafında bulunan Çimenlik Mahallesi ve Yeni Mahalle’den taşınan insanların kurduğu Tatlıcak mahallelerinde de yan sahalarda yürütüldü. Ayrıca Doğanlar ve Sahib-i Ata mahallelerinde de gözlemlerde bulunuldu.

Konya ilinde 27 Temmuz–10 Ağustos 2010 tarihleri arasında yürütülen faaliyetin ilk aşamasında, SHÇEK İl Müdürü ve sosyal çalışmacıları, Vali, Yeni Mahalle, Doğanlar Mahallesi, Sahib-i Ata ve Çimenlik Mahallesi Muhtarları, Konya Belediye Genel Sekreteri ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Müdürü, SYDV Müdürü, Karatay Belediye Başkan Yardımcısı ve Harita Kadastro Müdürü, Zeliha Seymen İÖO Müdürü, fotoğraf sanatçısı, Üç Nolu Çimenlik Aile Sağlığı Merkezi Aile Hekimi olmak üzere on üç kayıtsız, bir kayıtlı on dört görüşme gerçekleştirilmiştir. Faaliyetin ikinci aşamasında Yeni Mahalle’de yedi kadın, yedi erkek olmak üzere on dört derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir.

Bergama

Nüfus: Ege bölgesinde Bakırçay ovasında yer alan Bergama, yüzölçümü açısından İzmir’in 3. büyük ilçesidir. 2008 yılı Adrese Daylı Nüfus Kayıt sistemi sonucu Bergama’nın ilçe nüfusu 100.671’dir. 2000 nüfus sayımına göre nüfusu % 6 oranında azalsa da Bergama bugün Türkiye’nin en kalabalık ilçelerinden biri olma özelliğini korumaktadır. Bergama’da antik dönemden kalan tarihî sit alanları sebebiyle yerleşim daha çok Bakırçay ovasına doğru olmaktadır. Lakin 1960’lara kadar kentin gelişimi tarihî sit alanları çevresinde ve üzerinde gerçekleşmiştir. Kentin bir diğer önemli yerleşim bölgesi de 1960’larda kurulup 1992’de kapatılan Sümerbank çevresidir (www.bergama.bel.tr).

Ekonomi ve istihdam: Bergama’nın önemli geçim kaynaklarından birini tarım oluşturmaktadır. Verimli Bakırçay ovasında gerçekleştirilen tarım, pamuk, tütün, domates, mısır ve buğday ürünlerinde yoğunlaşmıştır. Fakat 90’lar sonrasında tütünde yaşanan dönüşüm sonucunda tütün tarlaları yerini daha çok pamuk ve domates ekimine bırakmıştır. Tarımsal faaliyet daha çok mevsimlik tarım işçileri üzerinden gerçekleşmektedir. Hem doğu illerinden gelen insanlar hem de Bergamalılar için mevsimlik tarım işçiliği yıllık kazançlarının önemli

bir kısmını oluşturmaktadır. Farklı ürünlerin değişen ekim ve hasat sürelerinden dolayı mevsimlik tarım Mart ayından Aralık ayına kadar sürmektedir.

Bunun yanında ikinci önemli geçim kaynağını da, Bergama'nın Antik ve Roma döneminden kalan sit alanları sebebiyle turizm sektörü oluşturmaktadır. Son on yıllık verilere baktığımızda ilçeye 350.000 ila 500.000 arasında turist gelmektedir. Turizm özellikle hizmet sektörü üzerinden Bergamalılara önemli bir geçim kaynağı sağlamaktadır (www.bergama.bel.tr).

Ancak Bergama halkının özellikle Sümerbank'ın kapanması ve tütün ekiminde yaşanan dönüşüm sonrasında yoğun bir işsizlik ile karşılaştıklarını gözlemek de mümkündür.

Sosyal yardımlar: 2009 faaliyet raporuna göre Bergama'da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı 2009 yılında 19.623 kişiye toplamda 2.023.289 TL yardım da bulunmuştur. En büyük birinci yardım kalemini 776.000 ile yiyecek, ikincisini ise 320.000 TL ile yakacak yardımı oluşturmaktadır.

Saha çalışması: Bergama'da saha çalışması Romanların yoğunluklu olarak yaşadığı Atmaca mahallesinde gerçekleştirildi. Atmaca mahallesi, ilçenin ana merkezine yürüme mesafesiyle on dakika uzaklıkta olan, dik bir yokuş üzerine ve bir sit alanı üzerine kurulmuş olan bir mahalleydi. İzmir Bergama ilçesinde 16-27 Ağustos 2010 tarihleri arasında yürütülen çalışmanın ilk aşamasında SYDV Müdürü, sosyoloğu ve sosyal çalışmacısı, Kaymakam, Bergama Belediyesi Başkan Yardımcısı, Roman Kadınları Derneği Başkanı, Atmaca Kültür Turizm Derneği Başkanı, Halkoyunları eğitmeni, Atatürk İlköğretim Okulunun Müdür Yardımcısı, Bergama eski belediye başkanı olmak üzere altı kayıtsız, iki kayıtlı sekiz görüşme gerçekleştirilmiştir. Faaliyetin ikinci aşamasında dört kadın, altı erkek olmak üzere kayıtlı on derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir.

Hatay

Nüfus: Yüzölçümü 5403 kilometrekare olan Hatay'ın nüfusu 1.413.287'dir. Bu nüfusun yarısından fazlası, merkez ilçe Antakya ve İskenderun'da yaşıyor. Hatay'ın kırsal nüfusu kentsel nüfustan daha fazla olmakla beraber aralarındaki fark azımsanabilecek düzeyde az (www.hatay.gov.tr).

Ekonomi ve istihdam: Hatay'ın bir sınır şehri olması, ekonomide ticaretin rolünü artırıyor. Hatay'ın ihracat alanında Türkiye'deki iller arasında 9. olması

bu potansiyelini ortaya koyuyor. Ayrıca gerek yemek kültürü gerekse de tarihi zenginlikleri Hatay'ı önemli bir turizm merkezi haline getiriyor. Ancak sanayi alanında Hatay'ın bu denli hareketli olmadığını söylemek mümkün. İskenderun'daki demir çelik fabrikası 12.374 kişi istihdam ediyor ve 2011 sonuna kadar demir çelik alanında açılacak yeni fabrikalarla üretim kapasitesinin iki katına çıkması hedefleniyor. Neredeyse tek başına bir sanayi kenti haline İskenderun dışında Hatay'ın sanayisi daha çok tarım ürünlerine dayanıyor. Hatay ekonomisinde tarımın ağırlığının sanayiden daha fazla olduğunu ve tarımda da zeytin ve pamuğun ön plana çıktığını söyleyebiliriz (www.hatay.gov.tr).

Hatay'da işsizlik ortalaması % 17,7 ve bu rakam Türkiye ortalamasının üzerinde. Hatay'da bununla paralel bir biçimde Yeşil Kartlı olanların sayısı da sigorta primi ödeyenlerin sayısından yüksek. Kentte prim ödeyenlerin oranı % 14,47 iken, Yeşil Kartlıların oranı % 21,1 ve sayısı 305.549.

Saha çalışması: Hatay'da çalışma esas olarak Dom olarak bilinen toplulukların yaşadığı Emek mahallesinde yürütüldü. Emek mahallesi dışında Saraykent, Altınçay ve Esenlik mahallelerinde de görüşmeler gerçekleştirildi. Hatay Antakya ilçesinde 13-25 Eylül 2010 tarihleri arasında yürütülen faaliyetin ilk aşamasında SHÇEK İl Müdürü ve Nakdi Yardım Birim Müdürü sosyal hizmet uzmanı, Vali ve Sosyal Hizmetlerden Sorumlu Vali Yardımcısı, Hatay Belediyesi Proje Müdürü, Dom-Der Başkanı, Altınçay ve Esentepe Mahalleleri Muhtarları, Şeyhoğlu İlköğretim Okulu Müdür Yardımcısı, Sevgi Tohumları proje yetkilisi olmak üzere yedi kayıtsız, bir kayıtlı sekiz görüşme gerçekleştirilmiştir. Faaliyetin ikinci aşamasında beş kadın, dört erkek ve bir proje yürütücüsü olmak üzere on derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir.